

Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
Μαρτυρίες από τους οικισμούς και τα νεκροταφεία

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΜΠΗ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΡΩΤΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ: Ε. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ
ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ: Α. ΜΟΥΝΔΡΕΑ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

ΒΟΛΟΣ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2003

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 2788/1

Ημερ. Εισ.: 21-04-2004

Δωρεά:

Ταξιδετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ

2003

ΜΠΑ

*Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός στη Θεσσαλία
Μαρτυρίες από τους οικισμούς και τα νεκροταφεία*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην Δρ. Ευγενία Γιαννούλη για την συνολική επίβλεψη της πτυχιακής εργασίας. Οι επισημάνσεις της σε θέματα βιβλιογραφίας, κατανόησης θεμάτων που άπτονται του Μυκηναϊκού πολιτισμού και γενικότερα της Εποχής του Χαλκού, αλλά και οι διορθώσεις της συνέβαλλαν στο να ξεπεραστούν πρακτικές και θεωρητικές δυσκολίες και στην τελική ολοκλήρωση της εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ την Δρ. Αντίκλεια Μουνδρέα-Αγραφιώτη, επικουρική επόπτρια, για τις καίριες παρατηρήσεις της σε θέματα δομής και μεθοδολογίας, οι οποίες βοήθησαν στην καλύτερη οργάνωση και διαχείριση της βιβλιογραφίας, καθώς και στην ηλεκτρονική καταγραφή των πληροφοριών, πάνω στην οποία βασίστηκε η εργασία αυτή.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον Δρ. Ιωάννη Πίκουλα, αναπληρωτή καθηγητή της Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας, για την πρόθυμη βοήθεια του και παροχή χαρτών για την περιοχή της Θεσσαλίας.

Σημαντικές υπήρξαν και οι συζητήσεις με τη συμφοιτήτρια μου Χριστίνα Παπακώστα, πάνω σε παρόμοια πρακτικά προβλήματα, κατά τη διάρκεια εκπόνησης των πτυχιακών μας εργασιών και την οποία ευχαριστώ πολύ.

Τέλος, θερμές ευχαριστίες οφείλω στην οικογένεια μου, στις φίλες και συμφοιτήτριές μου, καθώς και στη φίλη μου Ελένη για την αμέριστη κατανόηση και την πολύπλευρη υποστήριξη τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	2
Περιεχόμενα.....	3
Συντομογραφίες.....	5
Εισαγωγή.....	6
1. Προσδιορισμός γεωγραφικών ορίων Μυκηναϊκής Θεσσαλίας.....	9
2. Χρονολογικό πλαίσιο του Μυκηναϊκού πολιτισμού στη Θεσσαλία.....	14
3. Ιστορικό αρχαιολογικής έρευνας για την Μυκηναϊκή Θεσσαλία και τμήματος του νομού Φθιώτιδας.....	16
4. Μυκηναϊκά έθιμα ταφής και συσχετισμός με τις μυκηναϊκές ταφές της Θεσσαλίας και τμήματος του νομού Φθιώτιδας.....	24
4.1. Μυκηναϊκά έθιμα ταφής	25
4.1.1. Ταφική αρχιτεκτονική.....	25
4.1.2. Τοποθέτηση νεκρού.....	29
4.1.3. Καύση νεκρών.....	30
4.1.4. Κτέριση.....	30
4.1.5. Θυσίες ζώων.....	31
4.1.6. Άλλες ταφικές πρακτικές.....	31
4.1.7. Παιδικές ταφές.....	32
4.2. Μυκηναϊκές ταφές της Θεσσαλίας και τμήματος του νομού Φθιώτιδας.....	33
4.2.1. Ανατολική Θεσσαλία: Μαγνησία-Λάρισα.....	34
4.2.2. Δυτική Θεσσαλία: Τρίκαλα-Καρδίτσα.....	41
4.2.3. Φθιώτιδα: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας.....	43
4.2.4. Συμπεράσματα για τις ταφικές πρακτικές.....	45
5. Μυκηναϊκοί οικισμοί και συσχετισμός με τους οικισμούς της Θεσσαλίας και τμήματος του νομού Φθιώτιδας.....	53
5.1. Χαρακτηριστικά Μυκηναϊκών οικισμών.....	54
5.2. Οι οικισμοί της Θεσσαλίας και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας.....	61
5.2.1. Ανατολική Θεσσαλία: Μαγνησία-Λάρισα.....	61
5.2.2. Δυτική Θεσσαλία: Τρίκαλα-Καρδίτσα.....	68
5.2.3. Φθιώτιδα: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας.....	69
5.2.4. Άλλου τύπου θέσεις.....	70
6. Κατανομή οικισμών και νεκροταφείων ανά νομούς.....	72

6.1. Νομός Μαγνησίας.....	72
6.1.1. Επαρχία Βόλου.....	72
6.1.2. Επαρχία Αλμυρού.....	75
6.1.3. Επαρχία Σκοπέλου.....	76
6.2. Νομός Λάρισας.....	76
6.2.1. Επαρχία Φαρσάλων.....	76
6.2.2. Επαρχία Λάρισας.....	77
6.2.3. Επαρχία Ελασσόνας.....	79
6.2.4. Επαρχία Τυρνάβου.....	80
6.2.5. Επαρχία Αγιάς.....	81
6.3. Νομός Τρικάλων.....	81
6.3.1. Επαρχία Τρικάλων.....	81
6.3.2. Επαρχία Καλαμπάκας.....	82
6.4. Νομός Καρδίτσας.....	83
6.4.1. Επαρχία Καρδίτσας.....	83
6.5. Νομός Φθιώτιδας.....	84
6.5.1. Επαρχία Δομοκού.....	84
6.5.2. Επαρχία Φθιώτιδας.....	85
6.6. Αποτίμηση κατανομής θέσεων.....	86
7. Σύγκριση με την Μυκηναϊκή Πελοπόννησο.....	95
8. Ταύτιση θεσσαλικών μυκηναϊκών οικισμών με ομηρικές αναφορές από τον Νηών Κατάλογο.....	100
9. Γενικά συμπεράσματα.....	108
10. Παραρτήματα.....	112
10.1. Εικόνες.....	113
10.2. Κατάλογος θέσεων.....	151
10.3. Χάρτης.....	171
11. Βιβλιογραφία.....	172

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- AAA*: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών. Αθήναι, ΥΠ.ΠΟ.
- ΑΔ*: Αρχαιολογικόν Δελτίον. Αθήναι, ΥΠ.ΠΟ.
- ΑΕ*: Αρχαιολογική Εφημερίς. Αθήναι, Αρχαιολογική Εταιρεία.
- ΑΘΜ*: Αρχείον Θεσσαλικών Μελετών.
- AJA*: American Journal of Archaeology. New York, Archaeol. Inst. of America.
- Ανθρωπολογικά*: Περιοδική έκδοση θεωρίας και πρακτικής. Βόλος-Θεσσαλονίκη.
- Antiquity*: Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology. Newbury, berks., The Wharf.
- Αρχαιολογία*: Αρχαιολογία. Τριμηνιαίο περιοδικό. Αθήνα.
- Άτλαντας*: Γαλλής, Κ.Ι. 1992. *Άτλας προϊστορικών οικισμών ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας*. Λάρισα: Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας.
- BAR*: British Archaeological Reports.
- GAMS*: Hope-Simpson, R. 1965. *A Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites*. Institute of Classical Studies, Bulletin Supplement no 16. Londres.
- Έργον*: Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
- Θεσσαλικά*: Περιοδική έκδοσις δια την θεσσαλικήν αρχαιολογίαν, επιστημονικόν όργανον της Φιλαρχαίου Εταιρείας Βόλου. Βόλος.
- ΘεσσΗμ*: Θεσσαλικό Ημερολόγιο.
- ΙΕΕ*: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- ΚρητΧρον*: Κρητικά Χρονικά. Τετραμηνιαία Επιστημονική Έκδοσις. Ηράκλειο Κρήτης.
- ΚΑρχΧΜνΕ*: Υπουργείο Πολιτισμού. *Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος*. Αθήνα.
- ΠΑΕ*: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Αθήναι.
- SIMA*: Studies in Mediterranean Archaeology.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας, όσον αφορά την περίοδο της προϊστορίας, είναι κυρίως γνωστό για την Νεολιθική περίοδο, η οποία αντιπροσωπεύεται από πλήθος θέσεων με εξέχουσες τους οικισμούς στο Σέσκλο και στο Διμήνι. Αν και ως χώρος είναι πλούσιος σε μυθολογικές παραδόσεις οι οποίες ανάγονται έως και τους Μυκηναϊκούς χρόνους, με κυριότερη εκείνη της Αργοναυτικής Εκστρατείας, η μελέτη της ΥΕ περιόδου στη Θεσσαλία μέχρι τη δεκαετία του 1980 δεν είχε να επιδείξει σημαντικά κατάλοιπα μυκηναϊκών οικισμών, αν και η ύπαρξη μεγάλων θολωτών τάφων, τουλάχιστον στην περιοχή του Βόλου, υποδείκνυε το αντίθετο.

Σήμερα, σχεδόν δύο δεκαετίες μετά, η εικόνα της Θεσσαλίας κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους έχει αλλάξει σημαντικά, ύστερα από τον εντοπισμό και την ανασκαφή νέων και παλαιότερων θέσεων, αποκτώντας σπουδαία θέση ανάμεσα στα «παραδοσιακά» μυκηναϊκά κέντρα του νότιου ελλαδικού χώρου.

Το θέμα μου αφορά την Μυκηναϊκή εποχή στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας, όπως αυτή διαγράφεται από τα στοιχεία, κατά κύριο λόγο της αρχιτεκτονικής, που δίνουν οι τάφοι και οι οικισμοί.

Το πρώτο στάδιο για την εργασία αυτή υπήρξε η καταγραφή όλων των θέσεων της Θεσσαλίας και τμήματος του νομού Φθιώτιδας που έχουν έως τώρα δημοσιευτεί και οι οποίες χρονολογούνταν από την πρώιμη ΥΕ περίοδο έως και τα τέλη της ΥΕ IIIΓ φάσης. Η καταγραφή έγινε σε ηλεκτρονική μορφή, σε excel, προκειμένου να επιτευχθεί μια αναλυτική καταχώρηση των δεδομένων, η οποία θα επέτρεπε στο τέλος την εξαγωγή επιλεγμένων συγκεντρωτικών συμπερασμάτων, ανά νομό και επαρχία ή άλλου χαρακτηριστικού. Τα πεδία του πίνακα της εργασίας αρχικά διαμορφώθηκαν με βάση πεδία φόρμας που μου έδωσε η Δρ. Ευγενία Γιαννούλη, τα οποία, ωστόσο, διαμορφώθηκαν εκ νέου και εμπλουτίστηκαν με βάση τις πληροφορίες που αντλούνταν από την καταγραφή των θέσεων.

Ο πίνακας που διαμορφώθηκε αποτελούνταν από 55 πεδία από τα οποία 6 αφορούσαν την ονομασία της θέσης και την αρίθμηση ή ονομασία που της έχει δοθεί από τη βιβλιογραφία (Ονομασία θέσης, Ονομασία ευρύτερης περιοχής της θέσης, Άλλη/παλιά ονομασία, Αρίθμηση GAMS, Αρίθμηση Hope-Simpson&Dickinson 1979, Ονομασία Άτλαντα). Στη συνέχεια 7 πεδία αναφέρονταν σε γεωγραφικά στοιχεία (Δήμος/Κοινότητα, Επαρχία, Νομός, Γεωγραφικές Συντεταγμένες,

Γεωγραφικά/Πολεοδομικά στοιχεία, Τοπογραφία). Ακολουθούν 22 πεδία που αφορούν την χρονολόγηση της θέσης, τον τύπο της και τα ευρήματα αυτής (Τύπος θέσης, Ύπαρξη ΜΕ περιόδου, ΥΕ περίοδος και φάση, Έκταση θέσης, Διαστάσεις αρχιτεκτονικής, Αρχιτεκτονική και περιγραφή της, Είδος τάφου, και πεδία για τα κινητά ευρήματα και περιγραφής τους, όπως κεραμική, λίθινα αγγεία, λίθινα εργαλεία, όπλα, κοσμήματα, ειδώλια, διάφορα, ζωικό και φυτικό υλικό). 10 πεδία αναφέρονται σε πληροφορίες που αφορούν μόνο τους τάφους (Ύπαρξη κτερισμάτων ή όχι, προσανατολισμός τάφου, στάση νεκρού, θέση του κρανίου, αριθμός νεκρών, παραμερισμένες ταφές, άλλα στοιχεία για την τοποθέτηση του νεκρού). Τα υπόλοιπα πεδία αναφέρονται στο βαθμό διατήρησης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, την ανασκαφική δραστηριότητα, το έτος και τον ανασκαφέα αυτής, στη βιβλιογραφία που αφορά την κάθε θέση και τέλος ένα πεδίο «Άλλα σχόλια» για όποια άλλη σημαντική πληροφορία και η οποία δεν μπορούσε να καταχωρηθεί σε κάποιο από τα προαναφερθέντα πεδία.

Για την καταγραφή των ΥΕ θέσεων της Θεσσαλίας και των δύο επαρχιών του νομού Φθιώτιδας έγινε κατά κύριο λόγο αποδελτίωση των θέσεων από το *Αρχαιολογικό Δελτίο, τα ΠΑΕ, τα ΑΑΑ*, από πρακτικά συνεδρίων τα οποία αφορούσαν τις δύο αυτές περιοχές καθώς, επίσης, και από τις ελληνικές και αγγλόφωνες μονογραφίες, τις σχετικές με το θέμα.

Οι πληροφορίες που αντλούνται από τις παραπάνω πηγές σε μεγάλο ποσοστό δεν ήταν πλήρεις, καθώς πολλές από τις δημοσιεύσεις δεν είναι οι επίσημες και επιπλέον αφορούν παλιές ανασκαφές. Έτσι, συχνά παραλείπονταν η ακριβής αναφορά πολλών ευρημάτων μιας θέσης, είτε επρόκειτο για κτερίσματα τάφου ή κινητά ευρήματα από επιχώσεις κτιρίων, είτε για τις διαστάσεις των τάφων και των κτιρίων, είτε ακόμα και για τον ακριβή αριθμό ή αρχιτεκτονικό τύπο τους. Αποτέλεσμα αυτών ήταν σε πολλές περιπτώσεις η αδυναμία συμπλήρωσης πολλών από τα πεδία.

Μία βασική δυσκολία που προέκυψε κατά τη διάρκεια της καταγραφής ήταν η απουσία ακριβούς και ευρύτερου γεωγραφικού προσδιορισμού των διαφόρων θέσεων, προκείμενου να ενταχθούν σε επίπεδο δήμου/κοινότητας, επαρχίας και νομού. Το πρόβλημα αυτό ξεπεράστηκε με την συμβουλή του *Λεξικού των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος* (Αθήνα 1995), το οποίο βασίζεται στην απογραφή του πληθυσμού το 1991.

Βασικός στόχος της εργασίας ήταν να εξεταστεί ο Μυκηναϊκός πολιτισμός στη Θεσσαλία μέσα από τα στοιχεία που δίνει η αρχιτεκτονική, οικιστική και ταφική, και η κατανομή αυτής στο χώρο της Θεσσαλίας και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας, ενώ παράλληλα γίνεται προσπάθεια σύγκρισης με την Μυκηναϊκή Πελοπόννησο και με τα γενικά χαρακτηριστικά των ταφών και οικισμών της περιόδου αυτής. Στο τέλος της εργασίας, ως παραρτήματα, παρατίθενται κατάλογος των θέσεων (ονομασία, γεωγραφική θέση, χρονολόγηση, βασικά οικιστικά και ταφικά χαρακτηριστικά και βιβλιογραφία) και ένας χάρτης.

Αν και τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από την καταγραφή των ΥΕ θέσεων δεν είναι πάντα πλήρη, εν τούτοις ήταν αρκετά για την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων, βάσει της βιβλιογραφίας που παρατίθεται στην παρούσα εργασία. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Θεσσαλία, όπως και ο νομός της Φθιώτιδας στη Στερεά Ελλάδα, δεν έχει ερευνηθεί τόσο ως προς την Μυκηναϊκή, όσο προς τις άλλες προϊστορικές περιόδους, τα υπάρχοντα στοιχεία δημιουργούν μια συνολική εικόνα, η οποία αναδεικνύει το γεγονός ότι η ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του Μυκηναϊκού κόσμου.

1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΙΩΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ο χώρος της Θεσσαλίας, τμήμα του Ελλαδικού χώρου με ιστορική και ζωτική σημασία για αυτόν, αποτέλεσε περιοχή κατοίκησης για τους ανθρώπους ήδη από την εποχή του Πλειστοκαίνου και την Παλαιολιθική περίοδο. Χώρος που ενώνει τον βορρά με τον νότο και έξοδος προς το Αιγαίο και από κει προς την Ανατολή, πλούσιος σε μυθολογικές παραδόσεις, σημαντικές ιστορικές στιγμές, άλλαξε πολλές φορές όρια, καθώς τα εδάφη της διεκδικήθηκαν από διάφορα ελληνικά φύλα, κατά τους προϊστορικούς και πρωτοϊστορικούς χρόνους, ενώ οι διεκδικήσεις και οι συνεχείς μεταβολές των κρατικών ορίων δεν έπαψαν ούτε κατά τους ιστορικούς χρόνους.

Ωστόσο, η προσπάθεια χάραξης στο χώρο γεωγραφικών ορίων, τα οποία να αντικατοπτρίζουν παράλληλα και πολιτικά σύνορα, να διαχωρίζουν φύλα και διαφορετικούς πολιτισμούς, είναι ιδιαίτερα δύσκολο στο χρονικό πλαίσιο της προϊστορίας και ενδεχομένως να αποτελεί προβολή σύγχρονων αντιλήψεων στο μακρινό παρελθόν.

Ο προσδιορισμός της γεωγραφικής επικράτειας ενός πολιτικού σχηματισμού και μάλιστα σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο κατά την οποία η γραφή, με την μορφή που αποκτάει κατά τους ιστορικούς χρόνους, δεν υπήρχε, είναι ένα εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο. Η ύπαρξη, όμως, στους Μυκηναϊκούς χρόνους, της Γραμμικής Β' Γραφής, η οποία δημιουργείται ή τουλάχιστον χρησιμοποιείται για την οργάνωση των μυκηναϊκών ανακτορικών κέντρων στον οικονομικό και πολιτικό τομέα, αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την ανασύσταση της πολιτικής γεωγραφίας της εποχής. Κατάλοιπα τέτοιων πινακίδων με φορολογικούς καταλόγους και καταγραφές των εισαγόμενων και εξαγόμενων προϊόντων του ανακτορικού κέντρου, παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης των διάφορων επικρατειών που υπόκεινταν σε αυτό. Έναν τέτοιο παράδειγμα είναι η περίπτωση της Πύλου στην Μεσσηνία. Στις μέχρι τώρα ανασκαφές στην περιοχή της Θεσσαλίας πινακίδες Γραμμικής Β δεν έχουν εντοπιστεί και επομένως η ανασύσταση της πολιτικής γεωγραφίας μέσω «γραπτών» πληροφοριών για την ενδοκοινοτική και διακοινοτική οργάνωση δεν υπάρχουν.

Η προβολή πάλι των ορίων της Θεσσαλίας, όπως αυτά διαμορφώνονται κατά τους ιστορικούς χρόνους, στους μυκηναϊκούς, θα ήταν τελείως συμβατική, αν όχι και

λανθασμένη, από τη στιγμή που το τοπωνύμιο Θεσσαλία δεν υπήρχε κατά την ΥΕ περίοδο, σύμφωνα με τις μέχρι τώρα γνώσεις μας. Άλλωστε, με το τέλος της Μυκηναϊκής περιόδου υπήρξαν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών στον θεσσαλικό χώρο, μία από αυτές είναι η έλευση των Θεσσαλών.

Οι Θεσσαλοί, από τους οποίους πήρε το όνομά της η ευρύτερη περιοχή, εισβάλλουν στην περιοχή της Άρνης προερχόμενοι από την Πίνδο, κατά τη διάρκεια της κατάρρευσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού ή μετά από αυτήν, ωθώντας με τη σειρά τους μέρος των Βοιωτών να μετακινηθούν στην Βοιωτία (Σακελλαρίου 1971, 19). Οι Θεσσαλοί είναι εκείνοι, οι οποίοι υπήρξαν οι ιδρυτές της λεγόμενης Θεσσαλικής Τετραρχίας, η οποία αποτέλεσε την διαίρεση σε τέσσερα τμήματα της περιοχής που κατέλαβαν, δηλαδή τις δύο πεδιάδες και τα ενδιάμεσά τους βουνά (Stählin 2000, 170).

Κατά τους ιστορικούς, λοιπόν, χρόνους η Θεσσαλία είναι διαιρεμένη σε τέσσερις επικράτειες: την Πελασγιώτιδα, την Εστιαιώτιδα, την Θεσσαλιώτιδα και την Τετράδα Φθιώτιδα (Stählin 2000, 170). Νότιες όμορες περιοχές ήταν η Δολοπία, η Αχαΐα Φθιώτις και η περιοχή του Σπερχειού, από τις οποίες οι δύο τελευταίες σύμφωνα με την ομηρική παράδοση αποτελούσαν το βασίλειο του Πηλέα και του Αχιλλέα (εικ. 1, 67) (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 102; Πανταζής 1996, 138; Σταμούδη 2000, 39).

Είναι πιθανόν, στους Μυκηναϊκούς χρόνους η διαίρεση αυτή να ίσχυε, τουλάχιστον ως προς την περίμετρό της, σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχει ο ομηρικός Κατάλογος των Πλοίων, στη ραψωδία Β της Ιλιάδας (Β', 484-759). Μπορεί να θεωρηθεί ότι ο Νηών Κατάλογος αντικατοπτρίζει την πολιτική γεωγραφία που επικρατούσε κατά την Μυκηναϊκή εποχή, έστω και αν η Ιλιάδα συντέθηκε στους γεωμετρικούς χρόνους. Με βάση τις πόλεις που αναφέρονται στον Κατάλογο κατά την συγκέντρωση των δυνάμεων των Αχαιών για την εκστρατεία στην Τροία, το βόρειο όριο του Θεσσαλικού χώρου είναι η Ολουσσόνα, η οποία ταυτίζεται με την σημερινή Ελασσόνα, το δυτικό η Δωδώνη και το νότιο η Τραχίς, η οποία εντοπίζεται στην νότια όχθη του ποταμού Σπερχειού στην Φθιώτιδα.

Ωστόσο, η τυφλή θεώρηση ότι ο Κατάλογος περιγράφει απόλυτα την Μυκηναϊκή πολιτική κατάσταση είναι αρκετά παρακινδυνευμένη και ενδεχομένως και αφελής για λόγους που θα αναφερθούν στο κεφάλαιο 8. Η ανάγνωσή του απαιτεί εξαιρετική προσοχή, καθώς ο κόσμος που περιγράφουν τα έπη περιλαμβάνει ένα συνοθήλευμα πολιτισμικών στοιχείων από διάφορες εποχές, ξεκινώντας από την

μυκηναϊκή και φτάνοντας έως, κατά ορισμένους μελετητές και την πρώιμη αρχαϊκή εποχή. Παράλληλα δεν είναι και λίγοι οι παράγοντες που κλονίζουν την εγκυρότητα του ομηρικού καταλόγου ως ιστορική πηγή γνώσεων.

Ο γεωγραφικός προσδιορισμός θα μπορούσε να βασιστεί, ενδεχομένως, στη διασπορά πολιτισμικών στοιχείων του Μυκηναϊκού κόσμου, όπως για παράδειγμα συγκεκριμένων τύπων κεραμικής, αρχιτεκτονικής, ταφικών εθίμων, ακόμα και εννοιών πολιτικής οργάνωσης, γλώσσας, θρησκείας, τα οποία θα έφεραν κοινά τοπικά στοιχεία και θα υποδήλωναν την ύπαρξη ή μη μιας ξεχωριστής πολιτισμικής και φυλετικής ταυτότητας για την περιοχή της Θεσσαλίας, κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους. Κάτι τέτοιο όμως, αποτελεί ένα ολόκληρο ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης το οποίο δεν είναι δυνατόν να ερευνηθεί στα πλαίσια της παρούσας πτυχιακής εργασίας, παρά μόνο θα γίνουν απλές αναφορές σε σχετικές διατυπωμένες απόψεις στο κεφάλαιο 6.6.

Η σύγχρονη, τώρα, γεωγραφική διαίρεση του διαμερίσματος της Θεσσαλίας περιλαμβάνει τέσσερις νομούς, από τα βόρεια και ανατολικά, της Λάρισας και των Τρικάλων και από τα νότια και ανατολικά, της Μαγνησίας και Καρδίτσας. Ο νομός της Μαγνησίας συμπεριλαμβάνει και το μικρό σύμπλεγμα νησιών, των Βορείων Σποράδων, που αποτελείται από τη Σκόπελο, τη Σκιάθο, την Αλόνησο και την Σκύρο.

Οι Σποράδες στον ομηρικό Κατάλογο των Πλοίων δεν αναφέρονται και επιπλέον, υπάρχει διχογνωμία για το κατά πόσο εντάσσονται στον Μυκηναϊκό πολιτισμό του Θεσσαλικού χώρου. Ωστόσο, η ύπαρξη τουλάχιστον στην Σκόπελο μυκηναϊκού οικισμού και ενός πλούσιου τάφου και στην Σκιάθο αρχιτεκτονικών καταλοίπων του ίδιο πολιτισμού, ίσως να αποτελούν ενδείξεις για την ένταξή τους στον ευρύτερο θεσσαλικό μυκηναϊκό πολιτισμό.

Από τη στιγμή λοιπόν που δεν μπορούν να οριστούν σαφή πολιτικά όρια για τη γεωγραφική έκταση που περιελάμβανε κάθε οικισμός, μέσω γραπτών πηγών και συγκριτικών μελετών των υλικών τεκμηρίων, τα οποία θα καθόριζαν την ένταξη κάποιων οικισμών στον «Θεσσαλικό» μυκηναϊκό πολιτισμό, στην παρούσα εργασία θα μελετηθούν οι οικισμοί και τα νεκροταφεία, τα οποία εντοπίζονται εντός των σύγχρονων ορίων των τεσσάρων νομών καθώς και των δύο επαρχιών του νομού Φθιώτιδας, Δομοκού και Φθιώτιδας. Η επιλογή και τμήματος από τον νομό Φθιώτιδας γίνεται ώστε να συμπεριληφθεί και η Αχαΐα Φθιώτις των ιστορικών τουλάχιστον χρόνων αλλά και η κοιλάδα του Σπερχειού ποταμού, με νοτιότερο όριο

τις Θερμοπύλες με μόνη αιτιολογία την ομηρική παράδοση, έχοντας πάντα υπόψη την αδυναμία και ανεπάρκεια του επιχειρήματος.

Για την επιλογή, ωστόσο, των ορίων μελέτης στην περιοχή της Θεσσαλίας, λίγο έως πολύ αυτά καθορίζονται κατά κάποιο τρόπο και από την ίδια την γεωμορφολογία της. Οι αλλαγές των ορίων της σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της έως σήμερα, όποιες και αν ήταν αυτές μεταξύ των πόλεων-κρατών, των βασιλείων ή και των σύγχρονων πόλεων και χωριών, πάντοτε έθεταν «σύνορο» στα βόρεια τον Όλυμπο, στα δυτικά την οροσειρά της Πίνδου, στα ανατολικά το Αιγαίο Πέλαγος και στα νότια την Όθρυ.

Επιπλέον, φαίνεται ότι μεταξύ του χώρου της Φθιώτιδας και της Θεσσαλίας υπήρχαν κάποια κοινά στοιχεία, όσον αφορά την εποχή του Χαλκού, ήδη από την ΜΕ περίοδο, με βάση τα ευρήματα από το Νέο Μοναστήρι και τον παραλιακό Αχινό. Συγκεκριμένος τύπος κεραμικής, η αμαυρόχρωμη πρόχους, συναντάται από την Κίρρα της Φωκίδος έως τα Πευκάκια του Βόλου (Δακορώνια 2000β, 13). Ο ορεινός όγκος της Όθρυς, στα νότια της Θεσσαλίας φαίνεται να μην αποτέλεσε εμπόδιο για τις επαφές με τις νοτιότερες περιοχές. Η κοιλάδα του Σπερχειού, αρχίζει να αναδεικνύεται χώρος πολύ σημαντικός για την ΥΕ περίοδο, μέσα από την ανασκαφική δραστηριότητα των τελευταίων δύο δεκαετιών.

Οι δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας, Δομοκός και Φθιώτις, ουσιαστικά αντιστοιχούν στην βόρεια της Όθρυς και Οίτης περιοχή, αντίστοιχα. Νότια και δυτικά της Οίτης βρίσκεται ο νομός της Λοκρίδας. Οι δύο αυτές περιοχές, βόρεια και νότια της Οίτης παρουσιάζουν κάποιες διαφορές, οι οποίες δεν μπορούν να αιτιολογηθούν ακόμα. Συγκεκριμένα, οι ΥΕ τάφοι στην βόρεια περιοχή θεωρούνται φτωχά κτερισμένοι συγκριτικά με τους σύγχρονους ΥΕ στο νότο (Δακορώνια 2000γ, 36).

Μία σημαντική για τα αρχαιολογικά της κατάλοιπα από τις μέχρι σήμερα ανασκαφές στην περιοχή της Λοκρίδας είναι η θέση Κυνός. Η τελευταία τοποθετείται πέραν του νότιου ορίου της αρχαίας Θεσσαλίας, αλλά και στον ομηρικό Κατάλογο αναφέρεται ανεξάρτητα από τα τοπωνύμια τα οποία ταυτίζονται στον θεσσαλικό χώρο και στην περιοχή του Σπερχειού (Β', 527-529).

Επιπλέον, το βορειότερο μέρος του νομού Φθιώτιδας, και συγκεκριμένα η πεδιάδα της επαρχίας Δομοκού, αποτελεί κατά μία έννοια συνέχεια της νότιας Θεσσαλίας και της δυτικής πεδιάδας, χωρίς να παρεμβάλλεται κάποιος μεγάλος ορεινός όγκος, παρά μόνο στα ΝΔ της επαρχίας αυτής, στα όρια των νομών

Μαγνησίας και Φθιώτιδας, ο κύριος όγκος της Όθρυος. Εξάλλου, από πρόσφατες έρευνες στην περιοχή της Β. Φθιώτιδας φάνηκε μέσα από την συγκριτική μελέτη των ευρημάτων με αντίστοιχα θεσσαλικά πως η περιοχή αυτή, τουλάχιστον κατά την Νεολιθική περίοδο, ανήκε στο ίδιο πολιτισμικό σύνολο με την Θεσσαλία και ότι ο Σπερχειός αποτελούσε το νοτιότερο για εκείνη την εποχή σύνορο (Δημάκη 1994, 101).

2. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Η Μυκηναϊκή περίοδος αντιστοιχεί χρονικά με την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, η οποία αρχίζει το ca1550 π.Χ. και τερματίζει με την κατάρρευση του Μυκηναϊκού πολιτισμού το 1100 π.Χ. Διακρίνεται σε τρεις υποπεριόδους, τις ΥΕ Ι (1550-1500 π.Χ.), ΥΕ ΙΙ (1500-1400 π.Χ.), ΥΕ ΙΙΙ (1400-1100 π.Χ.), από τις οποίες η μέση (ΥΕ ΙΙ) σε δύο φάσεις Α και Β, ενώ η ύστερη (ΥΕ ΙΙΙ), η οποία διαρκεί σχεδόν τρεις αιώνες και αποτελεί την κορύφωση του Μυκηναϊκού πολιτισμού, σε τρεις, Α, Β και Γ, αντιστοιχώντας στον 14^ο, 13^ο και 12^ο αιώνα π.Χ. Ο διάκριση αυτή βασίζεται σε σχετική χρονολόγηση σύμφωνα με την εξέλιξη της κεραμικής και τον συσχετισμό της με την Μινωική και την Αιγυπτιακή τυπολογία (Πλάτων 1970, 235).

Τις τελευταίες δεκαετίες όμως οι έρευνες γύρω από τις μεθόδους απόλυτης χρονολόγησης, όπως αυτές του ραδιοάνθρακα και της δένδροχρονολόγησης, έχουν οδηγήσει στον καθορισμό νέων χρονικών ορίων για τις τρεις φάσεις της ΥΕ περιόδου. Συγκεκριμένα έχουν προταθεί τρεις χρονολογήσεις, υψηλή, χαμηλή και μία τρίτη, ενδιάμεση των δύο πρώτων. Με βάση τις δύο πρώτες η ΥΕ Ι αντιστοιχεί στο χρονολογικό πλαίσιο 1680-1600/1580, 1600-1510/1500, η ΥΕ ΙΙ στο πλαίσιο 1600/1580-1425/1390, 1510/1500-1440 και η ΥΕ ΙΙΙ στη διάρκεια 1425/1390-1065/1060, 1390+-1065 (Shelmerdine 1997, 540).

Κατά την ΥΕ ΙΙΑ και από το 1400 π.Χ. και μετά, τοποθετείται και η δημιουργία της λεγόμενης Μυκηναϊκής Κοινής, οπότε ο Μυκηναϊκός πολιτισμός συμπεριλαμβάνει και την περιοχή της Θεσσαλίας. Αποτελεί την πρώτη μορφή ένωσης του ελληνικού κόσμου, κατά την οποία κοινά πολιτισμικά στοιχεία παρατηρούνται στην Πελοπόννησο, την Στερεά Ελλάδα, τις Κυκλάδες, την Κρήτη και την Θεσσαλία, χωρίς όμως να προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός και μόνο ηγεμόνα.

Δείγματα του Μυκηναϊκού πολιτισμού έχουν εντοπιστεί επίσης, στην Ήπειρο και Μακεδονία, τα οποία όμως δείχνουν να είναι αποτελέσματα εισαγωγών ή τοπικών απομιμήσεων, ενώ σε συνδυασμό με την απουσία έως τώρα κάποιου σημαντικού ανακτορικού κέντρου από τις δύο αυτές περιοχές του βόρειου ελλαδικού χώρου, φαίνεται ότι το βορειότερο σύνορο του Μυκηναϊκού κόσμου ήταν η Θεσσαλία (Feuer 1983, 198; Πιλάλη-Παπαστερίου 1999, 103).

Στην περιοχή της Θεσσαλίας και της βόρειας Φθιώτιδας από τις μέχρι σήμερα ανασκαφές η ύπαρξη της ΥΕ ΙΙ βεβαιώνεται πλήρως, ενώ η φάση αυτή υπάρχει και

στον σημαντικότερο έως τώρα οικισμό της εποχής, που ανασκάπτεται στο Διμήνι. Όστρακα που χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙ έχουν βρεθεί μαζί με άλλα της ΜΕ σε επιχώσεις πηγαδιού, όμως ως οικοδομική φάση στον οικισμό δεν έχει ακόμα στρωματογραφικά εντοπιστεί. Θεωρείται ότι ο Μυκηναϊκός πολιτισμός κάνει την εμφάνισή του στον θεσσαλικό χώρο κατά την ΥΕ ΙΙ φάση, της οποίας όστρακα συνυπάρχουν με της ΜΕ (Αδρύμη-Σισμάνη 1995β, 196).

Η ΥΕ Ι φάση δεν έχει ακόμα αποκαλυφθεί σε κάποιον ανεσκαμμένο ή ανασκαπτόμενο οικισμό. Ωστόσο, ο θολωτός τάφος κοντά στο χωριό Γεωργικό της Καρδίτσας, αν και εντοπίστηκε συλημένος, αποκάλυψε στις επιχώσεις του εσωτερικού της θόλου αμαυρόχρωμη κεραμική της ΥΕ Ι, με βάση τα οποία, κατά τον ανασκαφέα Δ.Ρ.Θεοχάρη, χρονολογείται ο τάφος. Σε μια τέτοια εκδοχή, πρόκειται για τον πρωιμότερο θολωτό τάφο της Θεσσαλίας, οπότε και είναι πιθανό ο Μυκηναϊκός πολιτισμός να εμφανίζεται στη Θεσσαλία ήδη από την πρώτη ΥΕ (Θεοχάρης 1962α, 171; Θεοχάρη 1959, 69; Σε αυτήν την εργασία κεφ.4.2.2., 42).

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι αυτή η εμφάνιση δεν έγινε την ίδια χρονική περίοδο σε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλίας. Φαίνεται από τα μέχρι τώρα αρχαιολογικά ευρήματα ότι στην βορειοδυτική της περιοχή και πιο συγκεκριμένα στην Τρίκκη και στις θέσεις που έχουν εντοπιστεί γύρω από αυτήν η μυκηναϊκή παρουσία χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙ Β φάση και όχι νωρίτερα. Τεχνοτροπικά και στυλιστικά στοιχεία της ΜΕ ακόμα και σε αυτήν την προχωρημένη ΥΕ ΙΙΙ Β φάση είναι ιδιαίτερα φανερά στην κεραμική (Παπαγιαννάκης 1996, 230).

Το τελικό χρονικό όριο του Μυκηναϊκού πολιτισμού και εδώ εντοπίζεται στην ΥΕ ΙΙΙ Γ, οπότε εγκαταλείπονται οι οικισμοί στο Διμήνι και στα Πευκάκια για να ακμάσει κατά την πρωτογεωμετρική εποχή μόνο ο οικισμός στη θέση Παλιά, υπό την ονομασία Ιωλκός.

3. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

Η μνήμη περασμένων πολιτισμών, όπως αυτή δημιουργείται και καλλιεργείται από την προφορική παράδοση και τις γραπτές πηγές, παράλληλα με την ανάγκη για γνώση, αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες για την αρχαιολογική έρευνα. Το πλούσιο ιστορικό παρελθόν του ελλαδικού κόσμου υπήρξε αστείρευτη πηγή αναζήτησης καταλοίπων του πολιτισμού αυτού, ήδη από την αρχαιότητα, όχι μόνο από τους ίδιους τους Έλληνες αλλά και από ξένους ερευνητές.

Με την αναβίωση του ορθολογικού πνεύματος και την ανάπτυξη των ελληνικών σπουδών κατά την διάρκεια του Διαφωτισμού σταδιακά αναπτύχθηκε στην Ευρώπη το λεγόμενο κίνημα του ρομαντισμού στα πλαίσια του οποίου πολλοί περιηγητές στράφηκαν στην Τουρκοκρατούμενη ακόμα Ελλάδα, προκειμένου να ανακαλύψουν τον λαμπρό πολιτισμό της χώρας αυτής. Πλήθος περιηγητών πραγματοποίησαν πολυάριθμα ταξίδια σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο αναζητώντας αρχαία κατάλοιπα, καταγράφοντάς τα και δημιουργώντας με τον τρόπο αυτόν την αρχή για μια πιο συστηματική και επιστημονική αρχαιολογική έρευνα στο μέλλον, σε συνδυασμό με την αναγνώριση της αρχαιολογίας ως ξεχωριστής και αυτόνομης επιστήμης.

Ένας από τους σημαντικότερους περιηγητές κατά την τουρκοκρατούμενη περίοδο, ο οποίος επισκέφθηκε και την Θεσσαλία, υπήρξε ο Άγγλος ιστορικός, αρχαιολόγος και στρατιωτικός πράκτορας William Martin Leake. Στα ταξίδια του κατά τα έτη 1805-1807 και το 1809-1810 εντόπισε και περιέγραψε στο έργο του “Travels in Nothern Greece” πλήθος αρχαιολογικών χώρων.

Στην περιοχή της Θεσσαλίας εντοπίζει και περιγράφει διάφορες θέσεις με αρχαία, όπως στην αρχαία Άλο, στην Φυλάκη, χωρίς ωστόσο να μπορεί να τα εντάξει σε ένα πιο συγκεκριμένο χρονολογικό πλαίσιο, πέρα από τον χαρακτηρισμό τους ως αρχαία ελληνικά ερείπια (Leake 1998, 210, 213-4). Πέρα όμως από την δυσκολία του να χρονολογήσει αλλά και να ταυτίσει σωστά διάφορες θέσεις, στην περιοχή της Πέτρας εντοπίζει την μεγάλη οχυρωμένη θέση, το τείχος της οποίας αναφέρει πως μοιάζει με εκείνο των Μυκηνών ή της Τίρυνθας (Leake 1999, 141). Θέση η οποία αργότερα θα επισημανθεί ξανά από τον Vl. Milošić ως μυκηναϊκή.

Τα πρώτα βήματα, όμως, της αρχαιολογικής ανασκαφής θα ξεκινήσουν μετά από 70 περίπου χρόνια. Το 1881 η περιφέρεια της Θεσσαλίας απελευθερώνεται από

τον οθωμανικό ζυγό, έντεκα χρόνια μετά την ανακήρυξη του ελληνικού έθνους σε ανεξάρτητο κράτος. Από τότε έως και σήμερα στον θεσσαλικό χώρο έχουν πραγματοποιηθεί δεκάδες αρχαιολογικές έρευνες, ανασκαφές σωστικές και συστηματικές, επιφανειακές έρευνες, από Έλληνες και ξένους αρχαιολόγους, καταγράφοντας έτσι την πορεία του θεσσαλικού χώρου από την παλαιολιθική εποχή έως και τους βυζαντινούς χρόνους.

Ωστόσο, η αρχαιολογική έρευνα που αφορά την Εποχή του Χαλκού στη Θεσσαλία και ειδικότερα την Μυκηναϊκή εποχή δεν υπήρξε τόσο εντατική όσο για άλλες χρονικές περιόδους, όπως η Νεολιθική ή η Κλασική (Feuer 1992, 286).

Πρόχειρες ανασκαφές διενήργησε το 1883 ο Γερμανός αρχαιολόγος Habbo Gerhard Lolling στις ακροπόλεις του Σέσκλου και του Διμηνίου, ενώ περιηγήθηκε και αυτός την Θεσσαλία, εντοπίζοντας διάφορες μυκηναϊκές θέσεις και κυρίως θολωτούς τάφους (Γαλλής 1992, 17). Στην προϊστορική θέση του Διμηνίου, τρία χρόνια αργότερα το 1886 ανέσκαψε, μαζί με τον P. Wolters, τον θολωτό μυκηναϊκό τάφο, γνωστό και ως Λαμιόσπιτο (Κορδάτος 1960, 45; Αδρύμη-Σισμάνη 1999, 133). Αργότερα, ο P. Wolters δημοσίευσε τα πρώτα αξιόλογα μυκηναϊκά ευρήματα από την περιοχή του Βόλου, και συγκεκριμένα από τα Πευκάκια, όπου το 1889 άρχισαν πιο συστηματικές έρευνες (Αδρύμη-Μαλακασιώτη-Μπάτζιου 1990: 34), ενώ η πρώτη σημαντική τοπογραφική έρευνα που διενεργείται στο χώρο της Θεσσαλίας είναι αυτή του Γεωργιάδη, τον δέκατο ένατο αιώνα (Γαλλής 1991: 13).

Το 1900 ο Χρήστος Τσουντας ανασκάπτει την περιοχή του Κάστρου του Βόλου και την ταυτίζει με την μυκηναϊκή Ιωλκό, καθώς είναι τα πρώτα σημαντικά μυκηναϊκά λείψανα που έρχονται στο φως στον νομό Μαγνησίας. Στην ίδια περιοχή διενεργεί τότε ανασκαφές και ο Β. Στάης ο οποίος το 1901 ανασκάπτει το δεύτερο μυκηναϊκό θολωτό τάφο που εντοπίστηκε στο Διμήνι, όπου και αρχίζει ευρύτερες ανασκαφές. Αυτές θα ολοκληρωθούν από τον Τσουντα το 1903. Ένα χρόνο αργότερα, το 1904, εντοπίζεται και ανασκάπτεται από τον Κ. Κουρουνιώτη ένας ακόμα θολωτός τάφος της ίδιας περιόδου στο Βόλο αυτή τη φορά, στη θέση Καπακλί.

Από το 1906, πρώτος έφορος αρχαιοτήτων της περιοχής διορίζεται ο Απόστολος Αρβανιτόπουλος υπό την διεύθυνση του οποίου εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν αρκετές μυκηναϊκές θέσεις, όπως τα Πευκάκια και τα Παλιά Βόλου. Στην τελευταία αυτή θέση ο Απ. Αρβανιτόπουλος κατά την περίοδο 1901-1922 αποκάλυψε σημαντικό τμήμα μυκηναϊκού οικισμού (Αδρύμη et al. 1990, 32).

Μία από τις σημαντικότερες παρουσίες στον θεσσαλικό χώρο και για την εποχή του Χαλκού υπήρξε η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών. Με επικεφαλής τους A.J.B. Wace και M.S. Thompson διενεργεί το 1908 ανασκαφές στη μαγούλα Ζερέλια στην οποία και αποκαλύπτεται μυκηναϊκό στρώμα (Αδρύμη et al. 1990, 36-7).

Οι Βρετανοί A.J.B. Wace, M. Thompson και Droop με το έργο τους και ειδικά με την δημοσίευση των Wace και Thompson, *Prehistoric Thessaly* (1912) συνέβαλαν ουσιαστικά στην συμπλήρωση της μυκηναϊκής εικόνας της Θεσσαλίας.

Σημείο αναφοράς για την θεσσαλική τοπογραφία και σπουδαίο εγχειρίδιο για την μελέτη της μυκηναϊκής Θεσσαλίας, αποτέλεσε για τις επόμενες δεκαετίες και το έργο του Γερμανού Friedrich Stählin, *Das Hellenische Thessalien* (1924), το οποίο επέχει ρόλο οδηγού για την κατανόηση της γεωγραφικής και πολιτικής διαίρεσης του θεσσαλικού χώρου κατά τους ιστορικούς χρόνους, οπότε και δημιουργείται η γνωστή Τετραρχία. Στο έργο αυτό γίνεται παράλληλα και μια προσπάθεια για την ταύτιση αρχαιολογικών θέσεων με αρχαίες πόλεις, είτε των ιστορικών είτε των πρωτοϊστορικών χρόνων, κυρίως με έναυσμα το έργο του Στράβωνα.

Μια πιο περιορισμένη γεωγραφικά και χρονολογικά υπήρξε και η τοπογραφική μελέτη των προϊστορικών οικισμών της ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας στη δεκαετία του 1930, που πραγματοποιήθηκε από τον Γερμανό αρχαιολόγο Kimon Grundmann (Γαλλής 1991, 15).

Το 1936 ο Νικόλαος Πλάτων ως έφορος της 2^{ης} Αρχαιολογικής Περιφέρειας που περιελάμβανε τις περιοχές της Βοιωτίας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Εύβοιας και Σποράδων, ανασκάπτει ύστερα από τυχαία εύρεση, μυκηναϊκό τάφο στη θέση Στάφυλος της νήσου Σκοπέλου, αποκαλύπτοντας τον Μυκηναϊκό πολιτισμό και πέρα από την ηπειρωτική Θεσσαλία, στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Βόρειων Σποράδων (Πλάτων 1949, 534).

Σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις έγιναν μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο με τον έφορο αρχαιοτήτων Νικόλαο Μ. Βερδελή ο οποίος ανέσκαψε στην περιοχή του Πτελεού και των Αγίων Θεοδώρων μυκηναϊκούς θολωτούς τάφους καθώς και κατάλοιπα μυκηναϊκά στην περιοχή της Φαρσάλου, όπως στην Αγρελιά (Σμόλια) Τρικάλων και στο Ρετζιούνι του Κάτω Ολύμπου (Θεοχάρη 1972, 16).

Από το 1952 ξεκινά στην Θεσσαλία αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο με τον Vl. Milojević με πρωταρχικό στόχο την μελέτη της Νεολιθικής περιόδου, κατά την διάρκεια της οποίας μελετήθηκαν και

μυκηναϊκές θέσεις (Θεοχάρη 1972, 16). Τον Μάιο της ίδιας χρονιάς έως και τον Ιανουάριο του 1953 ο Hunter πραγματοποιεί επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Θεσσαλίας, στις Βόρειες Σποράδες, ενώ επισκέφθηκε και την Λαμία στον νομό Φθιώτιδος και συγκεκριμένα την ευρύτερη κοιλάδα του Σπερχειού. Εντόπισε πολλούς νέους προϊστορικούς οικισμούς, κυρίως στην περιοχή του Τυρνάβου (Hunter 1953, 6).

Η ελληνική ανασκαφική δραστηριότητα ως προς την μυκηναϊκή περίοδο γίνεται πιο έντονη και συστηματική από το 1956 και μετά. Τότε, ο έφορος, πλέον, Δημήτρης Ρ. Θεοχάρης ξεκινάει υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας να ανασκάπτει στην περιοχή του Βόλου και συγκεκριμένα στη συνοικία των Παλιών, στο δυτικό τμήμα της σύγχρονης πόλης όπου και πίστευε ότι βρίσκονταν η φημισμένη Ιωλκός. Ωστόσο, δυσκολίες που προέκυψαν διέκοψαν τις ανασκαφικές εργασίες στην Ιωλκό και η έρευνα συνεχίστηκε το 1957 σε άλλη τοποθεσία, στα Πευκάκια του Βόλου, τα οποία ταυτίζονταν με την αρχαία Νήλεια. Το 1959, με επιφανειακή έρευνα, ο V. Milošević εντόπισε δίπλα στην λίμνη Κάρλα, στη θέση Πέτρα, κατάλοιπα προϊστορικού οικισμού μυκηναϊκής εποχής, που έκτοτε δεν ανασκάφηκαν περαιτέρω (Κορδάτος 1960, 39). Οι δύο προαναφερθέντες αρχαιολόγοι θα συμβάλουν καθοριστικά με το έργο τους και την προσπάθειά τους να διακρίνουν όσο το δυνατόν καλύτερα τις υποπεριόδους, όχι μόνο της Νεολιθικής εποχής, αλλά και εκείνων της Χαλκοκρατίας, στην ανασύσταση της ιστορικής εξέλιξης του θεσσαλικού και γενικότερα του ελλαδικού χώρου (Γαλλής 1991, 16).

Αξιόλογες τοπογραφικές έρευνες στον Θεσσαλικό χώρο πραγματοποίησαν και οι Hope Simpson και Lazenby στο τέλος της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές του 1960 με σκοπό τον εντοπισμό θέσεων της Εποχής του Χαλκού. Ο Simpson συνέχισε την τοπογραφική μελέτη, έχοντας αυτή τη φορά ως συνεργάτη τον O. Dickinson, στην δεκαετία πια του 1970 (Γαλλής 1992, 22).

Στην διάρκεια των ετών 1960 με 1961 ο Δημήτρης Ρ. Θεοχάρης συνέχισε τις ανασκαφές στην Ιωλκό, όπου όμως διεκόπησαν για μια ακόμα φορά. Το 1963 ανασκάπτεται κοντά στον οικισμό του Μεγάλου Μοναστηριού της Λαρίσης συστάδα μυκηναϊκών τάφων με πλούσια ευρήματα (Θεοχάρη 1972, 18).

Για μία δεκαετία, 1967-1977, ο Milošević και το Γερμανικό Ινστιτούτο μετά από δοκιμαστική ανασκαφή και σε συνεργασία με τον Δ.Ρ.Θεοχάρη ξεκινάει ανασκαφική έρευνα στα Πευκάκια του Βόλου. Άξιες λόγου είναι και οι χημικές αναλύσεις της κεραμικής που πραγματοποιήθηκαν, προκειμένου να απαντηθούν

ερωτήματα για την κατασκευή των αγγείων και τις εμπορικές σχέσεις της περιοχής (Efstathiou 1996, 1176). Η ανασκαφική δραστηριότητα συνεχίζεται το 1986 σε δημόσια έκταση ΝΑ της μαγούλας και επεκτείνεται το 1988 με μία δεύτερη ανασκαφή στα Ν-ΝΔ της μαγούλας και με μία τρίτη αρκετά δυτικότερα της περιοχής των Πευκακίων. Οι ανασκαφές αυτές διενεργούνται ακόμα από την ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Efstathiou 1996, 1178-9).

Σημαντική για την τοπογραφία της Θεσσαλίας κατά τους προϊστορικούς χρόνους ήταν και η ερευνητική δράση από το 1973 του έφορου Προϊστορικών και Κλασικών αρχαιοτήτων Λάρισας, Κώστα Γαλλή, οποίος εστιάζει το ενδιαφέρον του στην ανατολική θεσσαλική πεδιάδα και καταγράφει πολλούς νέους οικισμούς, αυξάνοντας τον αριθμός τους συγκριτικά με την αντίστοιχη γεωγραφικά μελέτη του Grundmann (Θεοδωρόπουλος 1994β, 22).

Το 1979 ο αρχαιολόγος Bryan Feuer πραγματοποιεί εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα σε αρκετές θέσεις της βόρειας Θεσσαλίας μερικές από τις οποίες θα ερευνηθεί για δεύτερη φορά, αργότερα (Feuer 1994, 211).

Από το 1977, ξεκινώντας με χαρακτήρα σωστικό, υπό την διεύθυνση της Βασιλικής Αδρύμη-Σισμάνη διενεργείται, στα ΒΔ του νεολιθικό λόφου του Διμηνίου, συστηματική, πλέον, ανασκαφή, ύστερα από την απαλλοτρίωση των οικοπέδων. Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα αυτής είναι ιδιαίτερα αξιόλογα, καθώς έχει φέρει στο φως σημαντικό τμήμα μυκηναϊκού οικισμού με πλούσια ευρήματα τα οποία εμπλουτίζουν ακόμη περισσότερο την εικόνα του Μυκηναϊκού πολιτισμού στην περιοχή της Θεσσαλίας (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 279-291).

Το 1986 η ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. με σκοπό να εντοπίσει την έκταση του προϊστορικού οικισμού στη μαγούλα Πευκάκια ξεκινάει έρευνες στην ευρύτερη περιοχή όπου αποκαλύφθηκαν σημαντικά μυκηναϊκά κατάλοιπα (Αδρύμη et al. 1990, 34-5).

Στην δεκαετία του '80 εντείνεται η δράση και της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, στην εποπτεία της οποίας βρίσκεται ο νομός Φθιώτιδας και Ευρυτανίας. Εδώ θα μας απασχολήσει η ερευνητική δραστηριότητά της μόνο μέσα στα πλαίσια της επαρχίας Δομοκού και Λαμίας. Ιδιαίτερα σημαντικές για την μυκηναϊκή περίοδο της περιοχής είναι οι σωστικές ανασκαφές στην Λαμία και στον Αχινό. Γενικότερα η ανασκαφική δραστηριότητα για την ΥΕ περίοδο της περιοχής έχει σχεδόν σε ολόκληρο το ποσοστό της σωστικό χαρακτήρα, κυρίως λόγω των μεγάλων δημόσιων έργων που λαμβάνουν χώρα σε ολόκληρο σχεδόν το νομό. Απόρροια αυτής της αυξηθείσας και έντονης δράσης της

ΙΔ' Ε.Π.Κ.Α. είναι η αναθεώρηση της μέχρι τώρα διαμορφωμένης άποψης για την απουσία μυκηναϊκών κατάλοιπα, από τις σημερινές επαρχίες Δομοκού και Φθιώτιδας του νομού Φθιώτιδας (Δακορώνια 2000β, 13).

Η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα το 1990 στα πλαίσια ερευνών για την γεωμορφολογία της κοιλάδας του Πηνειού σημειώνει ότι στην κοιλάδα του Τιταρήσιου, στους πρόποδες της μαγούλας του Αγίου Δημητρίου (Ροδιά) οι πλημμύρες του ρέματος είχαν καλύψει και λείψανα της μυκηναϊκής εποχής (Helly et al. 1990, 222).

Την ίδια χρονιά ο αρχαιολόγος Bryan Feuer διεξήγαγε νέα επιφανειακή έρευνα στην Θεσσαλία και συγκεκριμένα σε έντεκα θέσεις βόρεια της Λάρισας οι οποίες χρονολογούνται στην εποχή του Χαλκού και κυρίως στην ύστερη φάση αυτής. Πέντε από αυτές έγιναν τότε για πρώτη φορά γνωστές και ως μυκηναϊκοί οικισμοί. Αυτοί είναι ο Τύρναβος, η Γυρτώνη, ο Μικρόλιθος, η Αμφιθέα και το Ελευθέριο (Helly et al. 1990, 222).

Πρέπει να σημειωθεί, ότι γενικότερα από το 1990 και μετά, το έργο των ΙΓ' (Μαγνησία-Καρδίτσας), ΙΕ' (Λάρισας-Τρικάλων) και ΙΔ' (Φθιώτιδας-Ευρυτανίας) Εφορειών Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων συνίσταται κατά κύριο λόγο σε σωστικές ανασκαφές, καταγραφές και τοπογραφικές έρευνες για την διάσωση, προστασία και ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων. Η διενέργεια μεγάλων δημόσιων έργων στις διάφορες περιφέρειες της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας, αποτέλεσαν την αιτία αποκάλυψης σημαντικών καταλοίπων της αρχαιότητας και της προϊστορίας ειδικότερα, με τον εμπλουτισμό των γνώσεων για την εμφάνιση και εξέλιξη του Μυκηναϊκού πολιτισμού στις περιοχές αυτές. Οι θέσεις που αποκαλύφθηκαν κατά κύριο λόγο εντοπίστηκαν στους άξονες διάνοιξης των νέων εθνικών οδών (Τζιαφάλιας 2000, 85).

Το 1994 πραγματοποιείται επιφανειακή έρευνα στα Β/ΒΑ του νομού Καρδίτσας κατά την οποία εντοπίζονται εντός και γύρω από την πόλη του Παλαμά πέντε θέσεις, όλες μαγούλες, με μυκηναϊκά κατάλοιπα. Πρόκειται για τις μαγούλες Καρατζίκι, Αγίου Αθανασίου, Παπαντίνας, Παπουτσή και Παπαβασιλείου (Νικολάου 1999, 333-4). Έκτοτε όμως δεν έχει γίνει κάποια περαιτέρω ανασκαφή.

Στην περιοχή του Αλμυρού στο νομό Μαγνησίας ξεκινάει το 1976 ένας κύκλος επιφανειακών ερευνών από το Ολλανδικό Ινστιτούτο, οποίος από το 1980 επιτελείται σε συνεργασία με την ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. Κατά την διάρκεια δύο ερευνητικών περιόδων του 1990 και 1994 εντοπίστηκαν δύο οικισμοί της εποχής του Χαλκού, στη

δυτική όχθη του Άμφρυσσου ποταμού και στην περιοχή του Βάλτου, αντίστοιχα, για τους οποίους όμως δεν έχει δοθεί μια πιο συγκεκριμένη χρονολόγηση (Μαλακασιώτη 2000, 331-333).

Το 1997 πραγματοποιήθηκαν στο Διμήνι, από το Εργαστήριο Γεωφυσικής-Δορυφορικής Τηλεσκοπικής και Αρχαιοπεριβάλλοντος του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών, γεωφυσικές διασκοπήσεις, ηλεκτρικές και ηλεκτρομαγνητικές οι οποίες αποκάλυψαν τον οικοδομικό ιστό του μυκηναϊκού οικισμού. Μεταγενέστερες ανασκαφές από την ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων σε θέσεις που είχαν τότε υποδειχθεί αποκάλυψαν σημαντικά κτιριακά κατάλοιπα, οικία με διάδρομο, και άλλα κινητά ευρήματα (www.archaeometry.gr/publication/arch-tileoskopikanea/02/02.htm#3). Οι παραπάνω έρευνες συνεχίστηκαν και για ακόμα δύο περιόδους το 1998 και 2000-2001.

Το 1998 ύστερα από επιφανειακή έρευνα στην περιοχή του Αερινού Μαγνησίας από την ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. διενεργήθηκαν και σε αυτήν την θέση γεωφυσικές έρευνες για τον εντοπισμό και την χαρτογράφηση αρχαιολογικών θέσεων (www.archaeometry.gr/publication/arch-tileoskopikanea/02/02.htm#3).

Μέχρι και το 1994 η περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού ποταμού είχε ερευνηθεί ελάχιστα με σκοπό τον εντοπισμό θέσεων των Μυκηναϊκών χρόνων (Τσουκνίδας 1994, 124).

Τον Μάιο του 2000 έλαβε χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Πελασγίας και Γλύφας του νομού Φθιώτιδος παρόμοιο, με τα παραπάνω, ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο επικεντρώθηκε σε τύμβο της εποχής του Χαλκού στην επονομαζόμενη θέση Κουμούλι (www.archaeometry.gr/publication/arch-tileoskopikanea/04/04.htm).

Ξεκινώντας από τον εντοπισμό και τις περιγραφές αρχαίων εγκαταστάσεων από τους ξένους περιηγητές στο θεσσαλικό χώρο, ήδη πολύ πριν την ένταξη του στο επίσημο ελληνικό κράτος, και συνεχίζοντας με το σπουδαίο έργο των ξένων ερευνητών και Ελλήνων αρχαιολόγων, όπως των Τσουντα, Αρβανιτόπουλο, Βερδελή, Θεοχάρη και νεότερων επιστημόνων, ο Μυκηναϊκός πολιτισμός της περιοχής αναδείχθηκε σταδιακά και κυρίως μετά το 1945, όπου η ανασκαφική δραστηριότητα αυξήθηκε σημαντικά.

Ουσιαστικά οι γνώσεις μας για τον Μυκηναϊκό πολιτισμό της Θεσσαλίας και της Φθιώτιδας προέρχονται κυρίως από σωστικές ανασκαφές, είτε αυτές διενεργούνται εντός του οικιστικού πλέγματος κοινοτήτων και δήμων, είτε εκτός αυτού. Σε σχέση με τις θέσεις που έχουν ανασκαφεί στο παρελθόν ή συνεχίζουν να

ανασκάπτονται, λίγες είναι εκείνες οι οποίες αποτελούν συστηματική ανασκαφή, με σημαντικότερη την ανασκαφή στο Διμήνι. Η εκτέλεση δημόσιων έργων, η ιδιωτική ανοικοδόμηση, η καλλιέργεια της γης ακόμα και οι λαθρανασκαφές, αποτελούν την αρχή για περαιτέρω αρχαιολογική μελέτη. Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αυξηθεί τα προγράμματα επιφανειακής έρευνας και τοπογραφίας που πραγματοποιούνται στους τρεις κυρίως νομούς της Θεσσαλίας, Μαγνησίας, Λάρισας, Καρδίτσας και στο νομό Φθιώτιδας, προγράμματα τα οποία χρησιμοποιούν σύγχρονες μεθόδους τεχνολογίας για τον εντοπισμό και την αποτύπωση των αρχαιολογικών χώρων.

4. ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ ΚΑΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΥΚΗΝΑΪΚΕΣ ΤΑΦΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

Τα στοιχεία τα οποία συνθέτουν ένα πολιτισμό και τον διαφοροποιούν από έναν άλλο είτε σε επίπεδο γεωγραφικό, φυλετικό, είτε χρονικό είναι πολλά, η ανάπτυξη και η μορφοποίηση των οποίων αποτελούν απόρροια ποικίλων παραγόντων, εγγενών ή και εξωτερικών. Όποια, όμως, και αν είναι η προέλευση των στοιχείων που συνθέτουν ένα πολιτισμό, είναι αυτά τα οποία συγκροτούν την ταυτότητα μιας ομάδας ανθρώπων η οποία «αποδέχεται» με συλλογικό τρόπο τα πολιτισμικά στοιχεία. Μέσω αυτών διαμορφώνει την κοινωνική, πολιτική και οικονομική οργάνωση, η οποία διαγράφεται στο χώρο και αποτυπώνεται σε αυτόν μέσω των επιλογών, που κάθε φορά κάνει είτε αφορούν τον υλικό του πολιτισμό είτε τον πνευματικό.

Η προσπάθεια μελέτης της οργάνωσης της ανθρώπινης εγκατάστασης στον θεσσαλικό χώρο κατά την μυκηναϊκή εποχή με συγκριτικό μοντέλο την οργάνωση που παρουσιάζουν τα «παραδοσιακά» μυκηναϊκά κέντρα της Πελοποννήσου, απαιτεί αρχικά την καταγραφή και εξέταση του τι υπάρχει στην μυκηναϊκή Θεσσαλία και στην συνέχεια την αντιπαραβολή του με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της Πελοποννήσου, αφού γίνει αρχικά μια αναφορά σε αυτά.

Η μελέτη των ταφικών πρακτικών αποτελεί εργαλείο για την κατανόηση όχι μόνο των αντιλήψεων των ζωντανών για τον θάνατο, αλλά και για τον τρόπο που η οργάνωση των νεκροταφείων σκιαγραφούσε την περαιτέρω κοινωνική οργάνωση και διαστρωμάτωση αυτής. Είναι γνωστό πως διαφορετικοί τύποι ταφικής αρχιτεκτονικής χρησιμοποιούνταν ανάλογα της κοινωνικής θέσης του νεκρού. Μάλιστα σαφής είναι και η περίπτωση όπου τα ταφικά μνημεία χρησιμοποιούνται παράλληλα πέρα από κτίσμα ενταφιασμού και ως σημείο στο χώρο για την οριοθέτηση αυτού και την προβολή της ύπαρξης μιας κοινωνικής ελίτ (Bennet&Shelmerdine 2001, 136).

Στη συνέχεια θα εξεταστούν τα έθιμα ταφής του Μυκηναϊκού κόσμου ξεκινώντας από την αρχιτεκτονική των διάφορων κατηγοριών των τάφων που χρησιμοποιούνται κατά την ΥΕ περίοδο.

4.1. Μυκηναϊκά έθιμα ταφής

Τα έθιμα ταφής της Μυκηναϊκής περιόδου θα μελετηθούν τόσο ως προς τους διάφορες κατηγορίες και υποκατηγορίες της αρχιτεκτονικής των τάφων όσο και προς την τοποθέτηση του νεκρού, την κτέριση του καθώς και τις ταφικές πρακτικές των προσφορών, τις επαναχρησιμοποίησης του τάφου, αλλά και η περίπτωση των παιδικών τάφων.

4.1.1. Ταφική αρχιτεκτονική:

A.1) *Απλοί Λακκοειδείς*: πρόκειται για βαθείς τετράπλευρους ορθογώνιους λάκκους με κάθετα τοιχώματα και προορίζονταν κατά κύριο λόγο για ατομικές ταφές (εικ. 2) (Treuil et al. 1996, 354). Η παράδοση τους ξεκινάει από την Πρώιμη εποχή του Χαλκού και αποτελεί τον πιο συνηθισμένο τύπο τάφου κατά την ΥΕ I φάση (Cavanagh&Mee 1998, 16). Ο τύπος αυτός από τον 15^ο αι. π.Χ. και μετά εξαφανίζεται από τις ταφικές πρακτικές του ελλαδικού κόσμου (Treuil et al. 1996, 504).

A.2) *Κάθετοι Λακκοειδείς*: ο τύπος του λακκοειδούς τάφου συνδέεται με την περίοδο των Ταφικών Κύκλων των Μυκηνών, η αρχή της οποίας τοποθετείται χρονικά στο τέλος της ΜΕ και στην αρχή της ΥΕ περιόδου. Οι Ταφικοί Κύκλοι που αποκαλύφθηκαν εντός και εκτός της ακρόπολης των Μυκηνών αποτελούσαν τμήμα ΜΕ νεκροταφείου, το οποίο από ότι φάνηκε από τα πλούσια κτερίσματα των τάφων προορίζονταν για τον ενταφιασμό προσώπων της ανώτερης κοινωνικής τάξης, πιθανόν και της βασιλικής. Πρόκειται για κυκλικούς περιβόλους οι οποίοι εσωκλείαν έξι λακκοειδείς τάφους ο Α και δεκατέσσερις ο Β¹. Οι τάφοι ήταν ορθογώνιοι μεγάλων, αλλά διαφορετικών μεταξύ τους διαστάσεων, η εσωτερική πλευρά των τοιχωμάτων τους έφερε επένδυση από αργή λιθοδομία και την οροφή αποτελούσαν ξύλινες δοκοί, πάνω στις οποίες τοποθετούνταν πλάκες και στην συνέχεια ένα στρώμα από καλάμια ή χόρτα και τέλος μία στρώση πηλού για την μόνωση του τάφου (εικ. 3). Οι λακκοειδείς αυτοί προορίζονταν για πολλαπλές ταφές και η κτέρισή τους ήταν ιδιαίτερα πλούσια (Βασιλικού 1995, 24-5, 28-9).

B) *Κιβωτιόσχημοι*: πρόκειται για λακκοειδείς, τετράπλευρους τάφους, των οποίων οι κάθετες πλευρές επενδύονται εσωτερικά με μία συνήθως σε κάθε πλευρά

¹ Περιελάμβανε, επίσης, και δέκα κιβωτιόσχημους τάφους, σύγχρονους ή προγενέστερους των λακκοειδών.

σχιστολιθική πλάκα και η οροφή τους ορίζεται από μια ή περισσότερες πλάκες (εικ. 13). Ο τύπος αυτός συναντάται ήδη από την ΠΕ περίοδο και την χαρακτηρίζει, ενώ η χρήση του τύπου αυτού συνεχίζεται μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα.

Κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο οι κιβωτιόσχημοι και λακκοειδείς τάφοι μειώνονται, αλλά δεν παύουν να χρησιμοποιούνται παράλληλα με τον χαρακτηριστικό τύπο τάφου της εποχής αυτής, του θαλαμοειδούς ή θαλαμωτού. Η συνύπαρξη αυτή διαφορετικών τύπων οφείλεται στη διατήρηση των τοπικών παραδόσεων, όπως δείχνουν παραδείγματα από το Άργος, τις Μυκήνες, την Ελευσίνα, την Περαιτή και αλλού (Treuil et al. 1996, 508).

Γ.1) *Θαλαμοειδείς*: πρόκειται για υπόγειους ενίοτε πολλαπλούς ταφικούς χώρους, λαξευμένους σε πλαγιές υψωμάτων, η κάτοψη των οποίων παρουσιάζει αρκετές παραλλαγές. Άλλοτε είναι τετράπλευρη (εικ. 4), ελλειψοειδής ή πεταλόσχημη, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις υπήρχε από ένα έως τρία ή τέσσερα πλευρικά δωμάτια, τα οποία χρησιμοποιούνταν ως οστεοφυλάκια. Η στέγη είναι είτε επίπεδη είτε επικλινής γωνιώδης. Κατά την πρώιμη περίοδο του μυκηναϊκού πολιτισμού παρατηρείται εξωτερικά του τάφου, στο στόμιο, το οποίο ήταν αρκετά βαθύ, γραπτή διακόσμηση, παραπέμποντας, ενδεχομένως, σε οικία ή θύρα ανακτόρου, όπως εντοπίστηκε στον θαλαμοειδή τάφο του Άργους (Vermeule 1983, 323). Η πρόσβαση στον νεκρικό θάλαμο γινόταν μέσω ενός διαδρόμου, του «δρόμου», ο οποίος ήταν κατηφορικός προς την είσοδο του θαλάμου. Οι διαστάσεις του αποτελούν και ενδεικτικό στοιχείο για την χρονολόγηση της κατασκευής του τάφου. Στους πρώιμους θαλαμοειδείς ο δρόμος είναι κοντός σε μήκος και αρκετά φαρδύς, ενώ κατά την ΥΕ ΙΙΙ γίνονται μακρύτεροι και στενότεροι, ενώ παράλληλα τα τοιχώματά τους συγκλίνουν προς τα πάνω. Η οροφή του θαλάμου ήταν είτε σαρμαρωτή είτε πιο σπάνια ημισφαιρική (Βασιλικού 1995, 104).

Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ο τύπος αυτός έχει χρησιμοποιηθεί και ως κενοτάφιο. Θαλαμοειδείς με τέτοια χρήση έχουν εντοπιστεί στα Δενδρά, στις Μυκήνες και στην Πρόσυμνα, με πιο πιθανή είναι εκείνη στα Δενδρά, καθώς δεν εντοπίστηκαν ανθρώπινα οστά, τη στιγμή που ο τάφος ήταν ασύλητος (Βασιλικού 1995, 104-5).

Γ.2) *Κτιστοί Θαλαμοειδείς*: ο τύπος αυτός ίσως να μπορούσε να θεωρηθεί ως υποκατηγορία του τύπου που μόλις παραπάνω περιγράφηκε. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι αυτοί είναι κτιστοί και όχι λαξευμένοι σε κάποιο μαλακό βράχο. Ο θάλαμός τους δεν μπορεί απόλυτα να θεωρεί ως θόλος (Cavanagh&Mee 1998, 46).

Οι πρώτοι θαλαμοειδείς τάφοι εμφανίζονται στα πλαίσια του Μυκηναϊκού πολιτισμού κατά την ΥΕ Ι φάση (κατά την Βασιλικού στην ΥΕ ΙΙ, 103) σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου, όπως στην Λακωνία, την Μεσσηνία και την Αρκαδία. (Treuil et al. 1996, 357). Ωστόσο, η παρουσία αυτού του αρχιτεκτονικού ταφικού τύπου εντοπίζεται στον ελλαδικό χώρο, στην Κρήτη, ήδη από την Προανακτορική εποχή, με πιθανές επιδράσεις από την Αίγυπτο και τη Συρία (Βασιλικού 1995, 104).

Η χρήση και ο αριθμός των θαλαμοειδών τάφων αυξάνεται σημαντικά κατά την ΥΕ ΙΙΙΑ έως και την ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο και τα κτερίσματά τους είναι αρκετά πιο πλούσια από εκείνα της Πρώιμης Μυκηναϊκής φάσης. Το γεγονός αυτό συνδέεται μάλλον με την αύξηση του πληθυσμού και την ένταξη μεγαλύτερου μέρους αυτού από τις μεσαίες κοινωνικές τάξεις σε ανώτερες, πιο πλούσιες (Vermeule 1983, 169).

Δ) *Θολωτοί*: πρόκειται για τον πιο χαρακτηριστικό τύπο ταφικής αρχιτεκτονικής της Μυκηναϊκής περιόδου και στενά συνδεδεμένος με πρόσωπα των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Είναι κτιστοί κυψελοειδείς θόλοι, υπόγειοι ή και σε κάποιες περιπτώσεις υπέργειοι, ενώ σπάνια έχουν κάποιο λαξευτό πλευρικό δωμάτιο, όπως ο λεγόμενος θησαυρός του Ατρέα (εικ. 5-6) και ο θολωτός στον Ορχομενό, το πλευρικό δωμάτιο του οποίου μάλλον ήταν ταφικός θάλαμος παρά οστεοφυλάκιο (Treuil et al. 1996, 505). Η θόλος κτιζόταν με τον εκφορικό τρόπο κατά τον οποίο η υπερκείμενη δόμος εκφέρεται της υποκείμενης, ενώ το οπαίο της κορυφής καλύπτει πλάκα, η λεγόμενη κλείδα (εικ. 7). Το ύψος της θόλου ισούταν με την διάμετρό της (Βασιλικού 1995, 106). Στους θολωτούς, όπως και στους θαλαμοειδείς, το στόμιο της εισόδου είναι βαθύ, ενώ σημαντικό ρόλο στατικής είχε το λεγόμενο υπέρθυρο με το ανακουφιστικό τρίγωνο, το οποίο συνήθως βρισκόταν στο ύψος της πλαγιάς. Οι τάφοι αυτοί ήταν επιβλητικότεροι και μεγαλύτερων συνήθως διαστάσεων από τους θαλαμοειδείς. Είχαν και αυτοί δρόμο, ο οποίος μετά την ταφή, αφού σφραγιζόταν η είσοδος του ταφικού θαλάμου, καλύπτονταν από χώμα, όπως επίσης και ολόκληρη η θόλος, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένας τύμβος (εικ. 6), ενώ και αυτοί συνήθως προτιμούνταν να χτίζονται κοντά σε παρυφές λόφων. Το γεγονός ότι ένα τμήμα της θόλου τους ήταν υπέργειο και επομένως ορατό, ακόμα και όταν καλύπτονταν από τον τύμβο, αποτελεί και την κυριότερη αιτία για την οποία οι θολωτοί τάφοι συνήθως εντοπίζονται συλημμένοι, σε αρκετές περιπτώσεις ήδη από την αρχαιότητα.

Ο τύπος του θολωτού τάφου σύμφωνα με την θεωρία του Άγγλου αρχαιολόγου Wace διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες με βάση την εξέλιξη των

αρχιτεκτονικών στοιχείων. Τα κριτήρια της κατηγοριοποίησης αυτής βασίστηκαν στους θολωτούς τάφους της Αργολίδας οπότε και η εφαρμογή τους σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπως η Θεσσαλία, είναι παρακινδυνευμένη (Vermeule 1983, 131; Βασιλικού 1995, 109-11).

Η προέλευση των θολωτών τάφων αποτελεί ένα ζήτημα για το οποίο έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις. Σύμφωνα με μια πρώτη εκδοχή θεωρείται ότι είναι αιγυπτιακή και ότι εμφανίζεται στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο κατά την Μεσοελλαδική περίοδο (Πλάτων 1970, 250). Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι από άλλους μελετητές αποδεκτό, καθώς πιστεύουν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο σχήμα και την χρονολογία (Vermeule 1983, 130). Άλλη εκδοχή και ίσως και πιο πιθανή υποστηρίζει ότι ο θολωτός τάφος είναι συνδυασμός των τύμβων της ηπειρωτικής Ελλάδας και των κρητικών κυκλικών τάφων, όπως εκείνοι της Μεσαράς, και εμφανίζονται στην περιοχή της Μεσσηνίας (Treuil et al. 1996, 357). Ωστόσο, θολωτοί τάφοι εμφανίζονται και νωρίτερα στην περιοχή της Κρήτης και συγκεκριμένα στις Αρχάνες ήδη από την ΠΜ περίοδο. Μια ακόμη εκδοχή είναι αυτή που θεωρεί ότι ο τύπος του θολωτού τάφου αποτελεί «την λιθοποίηση του ελλαδικού τύμβου» (Treuil et al. 1996, 507). Η στενή σχέση που συνεχώς επιβεβαιώνεται σε διάφορες θέσεις τόσο στην Πελοπόννησο, όσο και στην Αττική, μεταξύ θολωτών τάφων και τύμβων είναι πιθανόν να υποδηλώνει τον συνδυασμό δύο παραδόσεων ταφικής πρακτικής, αυτής του ενταφιασμού σε τάφους καλυπτόμενους από χαμηλούς τύμβους που συναντάται στην ηπειρωτική Ελλάδα και εκείνης της Μινωικής Κρήτης όπου ο ενταφιασμός γινόταν σε υπέργειους κυκλικούς τάφους (Rutter 1993, 789; Treuil et al. 1996, 507).

Η οικοδόμηση των μεγάλων θολωτών τάφων σταματάει με την έναρξη ουσιαστικά της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου και πολλοί λίγοι από αυτούς συμπίπτουν ως προς την χρονική τους κατασκευή με τις πρώτες φάσεις της ανακτορικής αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για τους τρεις θολωτούς τάφους του Ατρέα, της Κλυταιμίστρας και των Δαιμόνων στις Μυκήνες. Η χρήση τους συνεχίζεται μέχρι και την ΥΕ ΙΙΙΒ αν και ο αριθμός τους μειώνεται σημαντικά. Από κει και πέρα η χρήση και κατασκευή θολωτών τάφων συνεχίζεται κυρίως στα λεγόμενα επαρχιακά ανακτορικά κέντρα (Vermeule 1983, 133, 169).

Ε) *Τύμβοι*: πρόκειται για κυκλικούς περιβόλους οι οποίοι εσωκλείουν αριθμό από κιβωτίοσχημους, λακκοειδείς και κτιστούς τάφους ή ακόμα και ενταφιασμούς σε πίθους. Οι τύποι των τάφων που περιλαμβάνει ένας τύμβος μπορεί να είναι

περισσότεροι του ενός. Οι τάφοι καλύπτονται στη συνέχεια με άμμο ή χώμα και πέτρινους σωρούς, δημιουργώντας τύμβο. Οι τύμβοι κατά την ΥΕ I και αρχές τις II είναι ιδιαίτερα λίγιοι, ενώ και τα παραδείγματα των επόμενων φάσεων έως και την ΥΕ III δεν φαίνεται να ξεπερνούν τα δέκα (Cavanagh&Mee 1998, 44, 80-1, 98).

4.1.2. Τοποθέτηση νεκρού:

Συνήθως ο νεκρός τοποθετούνταν απευθείας στο έδαφος ή σε ένα λεπτό στρώμα από βότσαλα και σπάνια πάνω σε κάποιο φέρετρο ή φορείο ή ακόμα και δέρμα ζώου. Η χρήση του φερέτρου εμφανίζεται στα τέλη του 15^{ου} ή στις αρχές του 14^{ου} αιώνα π.Χ. (Βασιλικού 1995, 30, 107).

Η χρήση πήλινης ορθογώνιας λάρνακας συναντάται εντός θαλαμοειδών και θολωτών τάφων και ήταν ταφική πρακτική της οποίας η προέλευση τοποθετείται στην Ανατολή. Οι λάρνακες, οι οποίες χρησιμοποιούνταν κυρίως ως σαρκοφάγοι και σπανιότερα ως οστεοφυλάκια, απαντώνται στα ταφικά έθιμα της Μυκηναϊκής περιόδου από την ΥΕ IIIB φάση και η έκταση που λαμβάνει η χρήση της είναι ευρεία στον μυκηναϊκό κόσμο, αλλά δεν φαίνεται να χρησιμοποιείται σε μεγάλη κλίμακα (Treuil et al. 1996, 508-9).

Τοποθετούνταν κατά κανόνα σε ύπτια στάση με τα σκέλη λυγισμένα και τα γόνατα ψηλά (εικ. 10). Αντίθετα, η συνεσταλμένη, εμβρυακή στάση με το σώμα γερμένο στο ένα πλευρό θεωρείται πιο σπάνια (Vermeule 1983, 324). Δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος προσανατολισμός του νεκρού τουλάχιστον όσον αφορά τους ενταφιασμούς σε θαλαμοειδείς ή θολωτούς τάφους, παρά μόνο προς την είσοδο. Κατά τα τέλη των Μυκηναϊκών χρόνων γίνεται συνηθέστερη η τοποθέτηση του νεκρού σε ύπτια θέση με τα άνω και κάτω άκρα τεντωμένα και παράλληλα (Ιακωβίδης 1969, 123).

Από τα υπολείμματα που έχουν εντοπιστεί σε άμεση συνάφεια με τα σκελετικά κατάλοιπα, όπως οι πόρπες, φαίνεται πως οι νεκροί ενταφιάζονταν ενδεδυμένοι.

Χαρακτηριστικό αλλά ταυτόχρονα σπάνιο στοιχείο αποτελεί η μεταφορά του νεκρού στον νεκρικό θάλαμο με άμαξα, η οποία ανάγεται ήδη στις αρχές της ΥΕ περιόδου (Treuil et al. 1996, 358). Ενδείξεις αυτού του εθίμου αποτελούν τα ίχνη των τροχών κατά μήκος του δρόμου. Στον θολωτό τάφο της Τραγάνας τα ίχνη συνεχίζονταν και στο εσωτερικό της θόλου (Πλάτων 1970, 251). Άλλοι θολωτοί, στους οποίους απαντάται η πρακτική αυτή είναι στην Μεσσηνία, ενώ στους

θαλαμοειδείς έχει πιστοποιηθεί στην Πύλο, στα Δενδρά και την Πρόσυμνα (Βασιλικού 1995, 107).

4.1.3. Καύση νεκρών:

Η καύση του νεκρού δεν αποτελεί έθιμο του ίδιου του Μυκηναϊκού πολιτισμού και για αυτό σπάνια συναντάται. Θεωρείται ταφική πρακτική με προέλευση από την Ανατολή, περιοχή με την οποία άλλωστε οι Μυκηναίοι είχαν επαφές μέσω του εμπορίου. Οι πρώτες καύσεις νεκρών κατά την Μυκηναϊκή περίοδο στον ελλαδικό κόσμο συναντώνται στο νεκροταφείο της Περατής στην Αττική και στην Ιαλυσό της Ρόδου, ενώ ένα ακόμα παράδειγμα καύσης πρέπει να αποτελεί και η αποτέφρωση μιας γυναίκας που βρέθηκε σε θολωτό τάφο στην Τραγάνα της Πύλου και χρονολογείται λίγο μετά το 1400 π.Χ. (Vermeule 1983, 325-6). Το έθιμο της καύσης του νεκρού υιοθετείται και κυριαρχεί κατά την Γεωμετρική εποχή, εξ'ού και αναφέρεται στα έπη του Ομήρου ως ο αποκλειστικός τρόπος ταφής των νεκρών, ακόμα και όταν χρησιμοποιείται ο ρηματικός τύπος «θάπτειν», ο οποίος αναφέρεται στην καύση της νεκρικής σωρού (Μαζαράκης 2000, 147).

4.1.4. Κτερίσιση:

Κατά την πρώιμη Μυκηναϊκή περίοδο τα κτερίσματα που συναντώνται στους Λακκοειδείς τάφους των Μυκηνών, όπως και στους θολωτούς τάφους της ίδιας περιόδου, ξεχωρίζουν για τον μεγάλο τους πλούτο σε όλα τα είδη κινητών ευρημάτων όπως εισηγμένης κεραμικής, κοσμημάτων και όπλων. Τα κτερίσματα ήταν ανάλογα της κοινωνικής τάξης των νεκρών. Κατά την περίοδο των Λακκοειδών ενδεικτικά για την ανώτερη κοινωνική τάξη ενός άντρα ήταν ο οπλισμός, ξίφη, εγχειρίδια, οδοντόφρακτα κράνη, καθώς επίσης και η εικονογραφία των σφραγίδων, όπως οι παραστάσεις αρμάτων (Rutter 1993, 789-91).

Προς το τέλος της Μυκηναϊκής περιόδου τα κτερίσματα γίνονται δηλωτικά και των ασχολιών ή του επαγγέλματός των νεκρών. Ανάμεσα σε αυτά υπάρχουν και διάφορα αγγεία με υγρές και στέρεες ουσίες, ενώ δεν απουσιάζουν φυσικά τα όπλα, κοσμήματα και άλλα αντικείμενα από διάφορα πετρώματα, τα οποία τοποθετούνταν σε συνάρτηση με το σώμα του νεκρού (Ιακωβίδης 1969, 123).

4.1.5. Θυσίες ζώων:

Ήταν αρκετά διαδεδομένες σε όλη επικράτεια του Μυκηναϊκού κόσμου. Συνήθως θυσιάζονταν άλογα και σκύλοι. Οι θυσίες αλόγων είναι οι πιο σπάνιες καθώς, εκτός του ότι αποτελούσαν δηλωτικό χαρακτηριστικό του ανώτερου κοινωνικού στρώματος του νεκρού, συνιστούσαν και σημαντικό έξοδο. Η πιο χαρακτηριστική ταφή αλόγων είναι εκείνη στον δρόμο του θολωτού τάφου στον Μαραθώνα, ο οποίος χρονολογείται στα τέλη της ΥΕ ΙΙ περιόδου (Βασιλικού 1995, 108).

4.1.6. Άλλες ταφικές πρακτικές:

Επαναχρησιμοποίηση του τάφου: Όταν ο τάφος ανοίγονταν για ένα καινούργιο ενταφιασμό, ο παλαιότερος παραμερίζονταν συνήθως σε κάποιο σημείο της περιφέρειας μαζί με τα οικία κτερίσματα, χωρίς να δίνεται κάποια φροντίδα για την νέα τοποθέτηση των οστών. Επίσης, στις περιπτώσεις όπου οι παραμερισμένες ταφές ήταν τόσες, ώστε να γεμίζουν τον χώρο του δαπέδου, ανοίγονταν μικρός λάκκος εντός του τάφου και τοποθετούνταν τα οστά με τα κτερίσματά τους (Βασιλικού 1995, 30, 107).

Πυρές: α) προς τιμήν του νεκρού κατά την διάρκεια του ενταφιασμού, β) για τον εξευμενισμό των παλιότερων νεκρών, όταν ο τάφος ανοιγόταν και γ) για πρακτικούς λόγους όπως αυτός της υγιεινής και της απορρόφησης της υγρασίας, όταν ο τάφος ανοιγόταν.

Νεκρόδειπνο: Μετά την ταφή σύμφωνα με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα φαίνεται ότι προσφέρονταν σπονδές και ακολουθούσαν νεκρόδειπνα. Μαρτυρία τέτοιων πρακτικών αποτελούν συνήθως τα οστά μικρών ζώων, όπως πουλιών. (Ιακωβίδης 1969, 124).

Χαρακτηριστική, αλλά και μοναδική, είναι η περίπτωση της πρακτικής του ενταφιασμού σε μια γυναικεία μάλλον ταφή, αυτή του τάφου ΙV του ταφικού Κύκλου Α. Ο σκελετός έφερε ίχνη ταρίχευσης, πρακτική, η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει εντοπιστεί κάπου αλλού στον Μυκηναϊκό κόσμο. Προφανώς, πρόκειται για αιγυπτιακή επιρροή, ενώ θεωρείται πιθανό ο ταριχευμένος νεκρός να ήταν ξένης καταγωγής (Βασιλικού 1995, 31).

Επίσης, δεν μπορεί να αποδειχθεί το έθιμο της λατρείας των νεκρών κατά την ΥΕ περίοδο, το οποίο συνηθίζεται στην Γεωμετρική. Συνίσταται από προσφορές, οι οποίες από αυτήν την εποχή αρχίζουν να συναντώνται στις επιχώσεις των δρόμων

των θαλαμοειδών και θολωτών τάφων. Τέτοια παραδείγματα, λατρείας ηρώων του μυκηναϊκού παρελθόντος από τους μεταγενέστερους συναντώνται σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου, στην Αττική (στον θολωτό τάφο του Μενιδίου) (Βασιλικού 1995, 31-3), αλλά και σε μια περίπτωση και στην Θεσσαλία, η οποία θα αναφερθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια.

4.1.7. Παιδικές ταφές:

Σε ταφές παιδιών ο τρόπος τέλεσης αυτής είναι κατά κύριο λόγο ο ενταφιασμός και σχεδόν ποτέ η καύση του νεκρού σώματος. Η εξαίρεση αυτή συναντάται στον νεκροταφείο της Περαιτής κατά το τέλος της Μυκηναϊκής εποχής και μόλις δύο φορές.

Ο τόπος ταφής, πέρα από το οργανωμένο νεκροταφείο του κάθε οικισμού, είναι και ο ίδιος ο οικισμός είτε κάτω από τα δάπεδα των οικιών είτε στον αδόμητο χώρο μεταξύ αυτών. Η παράδοση της ταφής *intra muros*, τόσων των ενηλίκων όσο και των παιδιών, συνεχίζεται και στους Μυκηναϊκούς χρόνους, έλκοντας την καταγωγή της ήδη από την Νεολιθική εποχή (Treuil et al. 1996, 146-7).

Οι τύποι των τάφων που χρησιμοποιούνται και στις παιδικές ταφές συμπεριλαμβάνουν όλες τις προαναφερθείσες κατηγορίες, όπως επίσης και τα λακκοειδή ορύγματα, λαξεύματα σε έδαφος, χώμα ή βράχο μικρού βάθους, τα φρεατοειδή, η χρήση των οποίων είναι σποραδική στον ελλαδικό χώρο ακόμα και για τους ενήλικες, και τα αγγεία. Ο εγχυτρισμός είναι πολύ σπάνιος κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους συγκριτικά με την ΜΕ περίοδο και μόνο προς τα τέλη της ΥΕ ΙΙΙ χρησιμοποιείται ξανά (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 9, 16-8).

Σχετικά με την τοποθέτηση του νεκρού σώματος οι πληροφορίες είναι συγκριτικά λίγες, κατά κύριο λόγο εξαιτίας του ότι τα παιδικά οστά είναι ιδιαίτερα εύθρυπτα και δεν διατηρούνται εύκολα στο πέρασμα των χρόνων. Τοποθετούνταν κατά πάσα πιθανότητα ενδεδυμένα ενώ η στάση τους ποικίλει (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 22). Όταν ενταφιάζονται μαζί με ενήλικα, συνήθως γυναίκα και σπανιότερα με άνδρα², τοποθετούνται πολύ κοντά ή και στην αγκαλιά της γυναίκας. Τέτοιοι, όμως, ενταφιασμοί παρατηρούνται κυρίως στην περίοδο των Κάθετων Λακκοειδών (Shaft Graves), ενώ από την ΥΕ ΙΙΒ και Γ περίοδο τρεις μόλις

² Ενταφιασμοί παιδιών με ενήλικες άνδρες συναντώνται πολύ πιο συχνά στην ΜΕ περίοδο (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 21).

περιπτώσεις είναι γνωστές, οι δύο από την Τίρυνθα και η τρίτη από το νεκροταφείο της Περατής (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 20-1).

Ως παιδικά κτερίσματα χρησιμοποιούνται τα ειδώλια τύπου Φ και Ψ, και από τα αγγεία, οι τύποι του θήλαστρου και του πτηνόσχημου ασκού, ενώ δεν απουσιάζουν και τα άλλα συνήθη σε τάφους σχήματα, κυρίως σε μικρά μεγέθη. Στις παιδικές ταφές αφήνονταν και θαλάσσια όστρεα, τα οποία φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν και ως παιχνίδια (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 10-1, 22, 24).

Γενικότερα οι πρακτικές ταφής των παιδιών φαίνεται να είναι λίγο πολύ ίδιες με αυτές των ενηλίκων και η πιο βασική διαφορά θα μπορούσε να θεωρηθεί στις περιπτώσεις των ατομικών ενταφιασμών οι μικρότερες διαστάσεις τους και κάποιοι συγκεκριμένοι τύποι κτερισμάτων, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 18).

4.2. Μυκηναϊκές ταφές της Θεσσαλίας και τμήματος της Φθιώτιδας

Με βάση όσα στοιχεία έχουν καταγραφεί από την βιβλιογραφία που μελετήθηκε για την παρούσα εργασία οι κατηγορίες τάφων που συναντώνται στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες της Φθιώτιδας (Δομοκού και Φθιώτιδας) συμπίπτουν με όσες συναντώνται γενικότερα στον Μυκηναϊκό πολιτισμό.

Συνοπτικά, οι κατηγορίες και οι υποκατηγορίες είναι

1. Λακκοειδής (εικ. 10)
2. Λακκοειδής κάθετος (εικ. 47)
3. Κιβωτιόσχημος (εικ. 61)
4. Κιβωτιόσχημος κτιστός: πρόκειται για κιβωτιόσχημο τάφο, του οποίου οι τέσσερις πλευρές δεν «ντύνονται» από ισάριθμες μονοκόμματες πλάκες, αλλά χτίζονται με ξερολιθιά (εικ. 11-12) (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1991, 60).
5. Κιβωτιόσχημος κτιστός δίδυμος: τι ίδιο με την προηγούμενη υποκατηγορία, μόνο που ο τάφος χωρίζεται κατά μήκος από μία πλάκα (εικ. 14) (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1991, 60-1).
6. Θαλαμοειδής (εικ. 37)
7. Θαλαμοειδής κτιστός (εικ. 54)
8. Θολωτός (εικ. 28-29, 39-41, 46)

9. **Αδιάγνωστος:** η κατηγορία αυτή αφορά θέσεις για τις οποίες η βιβλιογραφική έρευνα αναφέρει την ύπαρξη τουλάχιστον ενός τάφου, αλλά δεν προσδιορίζεται ο αρχιτεκτονικός του τύπος. Πέρα από τον τύπο του τάφου, που σε κάποιες θέσεις μένει άγνωστος, υπάρχουν και περιπτώσεις, στις οποίες δεν αναφέρεται ούτε ο ακριβής αριθμός των τάφων. Επομένως, το άθροισμα των τάφων για κάθε θέση και συνολικά είναι το ελάχιστο.

4.2.1. Ανατολική Θεσσαλία: Μαγνησία-Λάρισα

Και στους δύο νομούς οι θέσεις με μυκηναϊκές ταφές είναι συνολικά 39:

Στον νομό Μαγνησίας (πίνακες 1, 2) εντοπίζονται συνολικά 15 θέσεις με ταφές της ΥΕ περιόδου. Για 3 θέσεις, Σκύρος, Πευκάκια και Βελεστίνο δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των τάφων, ενώ στη Σκύρο δεν διευκρινίζεται ούτε και ο αρχιτεκτονικός τους τύπος. Σε τρεις ακόμα θέσεις (Αλμυρός, Βουλοκάλυβα και Νέα Ιωνία) δεν αναφέρεται ο τύπος του τάφου.

Πίνακας 1: Νομός Μαγνησίας. Κατανομή τάφων ανά θέση, περίοδο και φάση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο *
Θαλαμοειδής κτιστός	Πευκάκια	ΥΕ IIIA-B	1
Θαλαμοειδής	Βελεστίνο	ΥΕ	7
	Μαμαλαίικα	ΥΕ IIIA2-B	1
Θολωτός	Γρίτσα	ΥΕ IIIA-Γ1	1
		ΥΕ IIIB/Γ	1
		ΥΕ IIIG	2
	Διμήνη	ΥΕ IIIA2	1
		ΥΕ IIIB2	1
	Κατακλί	ΥΕ IIIB-III A1	1
	Καστράκι Σέσκλου	ΥΕ III	1
Μετόφιο	ΥΕ IIIA2-B	1	
Κιβωτιόσχημος κτιστός δίδυμος	Νέα Ιωνία Βόλου	ΥΕ IIIA1	1
Κιβωτιόσχημος κτιστός	Νέα Ιωνία Βόλου	ΥΕ	2
		ΥΕ IIIB/ΥΕ IIIA	1
Κιβωτιόσχημος	Βελεστίνο	ΥΕ	2
		ΥΕ IIIG	1
		ΥΕ IIIG τέλη - Υπομυκ.	3
	Διμήνη	ΥΕ	3
		ΥΕ IIIB-III A1	1
	ΥΕ IIIB	3	

* Η στήλη «Σύνολο» σε όλους τους πίνακες δείχνει το ελάχιστο σύνολο των τάφων σε μία θέση ανά είδος τάφου και φάση. Για όσες θέσεις ισχύει αυτό αναφέρεται μέσα στο κείμενο που αντιστοιχεί σε κάθε πίνακα.

	Κάστρο Βόλου	ΥΕ	1
	Νέα Ιωνία Βόλου	ΥΕ	3
		ΥΕ ΙΙΒ	1
		ΥΕ ΙΙΒ/ΥΕ ΙΙΙΑ1	2
		ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	1
		ΥΕ ΙΙΙΑ1	4
		ΥΕ ΙΙΙΑ1-2	1
		ΥΕ ΙΙΙΑ2	1
Λακκοειδής Κάθετος	Στάφυλος	ΥΕ ΙΙ	1
Λακκοειδής	Βελεστίνο	ΥΕ	4
	Νέα Ιωνία Βόλου	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	1
Αδιάγνωστο	Βουλοκάλυβα	ΥΕ	1
	Νέα Ιωνία Βόλου	ΥΕ	2
	Σκύρος	ΥΕ ΙΙΙΓ1	1
Γενικό Άθροισμα			59

Πίνακας 2: Νομός Μαγνησίας. Κατανομή τάφων ανά περίοδο και φάση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Θαλαμοειδής κτιστός	ΥΕ ΙΙΙΑ-B	1
Θαλαμοειδής	ΥΕ	7
	ΥΕ ΙΙΙΑ2-B	1
Θολωτός	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	1
	ΥΕ ΙΙΙ	1
	ΥΕ ΙΙΙΑ2	1
	ΥΕ ΙΙΙΑ2-B	1
	ΥΕ ΙΙΙΑ-Γ1	1
	ΥΕ ΙΙΙΒ/Γ	1
	ΥΕ ΙΙΙΒ2	1
	ΥΕ ΙΙΙΓ	2
Κιβωτιόσχημος κτιστός δίδυμος	ΥΕ ΙΙΙΑ1	1
Κιβωτιόσχημος κτιστός	ΥΕ	2
	ΥΕ ΙΙΒ/ΥΕ ΙΙΙΑ	1
Κιβωτιόσχημος	ΥΕ	9
	ΥΕ ΙΙΒ	1
	ΥΕ ΙΙΒ/ΥΕ ΙΙΙΑ1	2
	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	2
	ΥΕ ΙΙΙΑ1	4
	ΥΕ ΙΙΙΑ1-2	1
	ΥΕ ΙΙΙΑ2	1
	ΥΕ ΙΙΙΒ	3
	ΥΕ ΙΙΙΓ	1
	ΥΕ ΙΙΙΓ τέλη - Υπομυκ.	3
Λακκοειδής Κάθετος	ΥΕ ΙΙ	1
Λακκοειδής	ΥΕ	4
	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	1
Αδιάγνωστο	ΥΕ	3
	ΥΕ ΙΙΙΓ1	1
Γενικό Άθροισμα		59

Στον νομό Λάρισας (πίνακες 3, 4) εντοπίζονται συνολικά 24 θέσεις με μυκηναϊκές ταφές. Σε 2 θέσεις, Βουβάλα και Δ.Α.Κ. Μαγούλα, έχουν εντοπιστεί ταφικά λείψανα, αλλά δεν αναφέρεται ούτε ο τύπος των τάφων, ούτε και το πλήθος τους. Σε 3 θέσεις, Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα, Πέτρα και Ρηνί Μαγούλα έχουν βρεθεί κιβωτιόσχημοι τάφοι, αλλά δεν αναφέρεται ο αριθμός τους και τέλος σε 2 ακόμη θέσεις, Βρύση και Λοφίσκος 1 ο αριθμός των τάφων πάλι δεν αναφέρεται.

Πίνακας 3: Νομός Λάρισας. Κατανομή τάφων ανά θέση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Θαλαμοειδής κτιστός	Άγιος Αντώνιος	ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
		ΥΕ ΙΙΙΒ	1
	Φάρσαλα	ΥΕ	1
Θαλαμοειδής	Λιβάδι	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
	Μέγα Μοναστήρι	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
		ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
		ΥΕ ΙΙΙΒ	3
Θολωτός	Ανάβρα	ΥΕ ΙΙΙ	1
	Αχιλλειον	ΥΕ	1
	Γόννοι	ΥΕ	1
	Καβάκι	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β1	1
	Κιμπορλί	ΥΕ ΙΙΙ	1
	Μαρμαριανή	ΥΕ ΙΙΙ	1
	Ραχμάνι Μαγούλα	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
Κιβωτιόσχημος	Βρύση	ΥΕ	1
	Ελασσόνα	ΥΕ ΙΙΙΒ	1
	Κεφαλόβρυσο	ΥΕ	1
	Λοφίσκος 1	ΥΕ	1
	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	ΥΕ	1
	Πέτρα	ΥΕ	1
	Ρηνί Μαγούλα	ΥΕ ΙΙΙ ;	1
	Σουφλί Μαγούλα	ΥΕ ΙΙΙΒ ;	1
	Φάρσαλα	ΥΕ	1
Λακκοειδής	Κιελέρ	ΥΕ ΙΙΙΑ1 & ΥΕ ΙΙΙΒ1	1
	Φάρσαλα	ΥΕ	1
Αδιάγνωστο	Βουβάλα	ΥΕ	1
	Γεντίκι	ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ1	1
	Δ.Α.Κ. Μαγούλα	ΥΕ	1
	Λουτρό	ΥΕ	1
	Μπουρνάμπασι	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
Γενικό Άθροισμα			32

Πίνακας 4: Νομός Λάρισας. Κατανομή των κατηγοριών των τάφων ανά περίοδο και φάση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Θαλαμοειδής κτιστός	ΥΕ	1
	ΥΕ ΙΙΑΑ-Β	1
	ΥΕ ΙΙΒ	1
Θαλαμοειδής	ΥΕ ΙΙΑ	2
	ΥΕ ΙΙΑ2-Β	1
	ΥΕ ΙΙΒ	3
Θολωτός	ΥΕ	2
	ΥΕ ΙΙΙ	3
	ΥΕ ΙΙΑ	1
	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
Κιβωτιόσχημος	ΥΕ	6
	ΥΕ ΙΙΙ ;	1
	ΥΕ ΙΙΒ	1
	ΥΕ ΙΙΒ ;	1
Λακκοειδής	ΥΕ	1
	ΥΕ ΙΙΑ1 & ΥΕ ΙΙΒ1	1
Αδιάγνωστο	ΥΕ	3
	ΥΕ ΙΙΑ	1
	ΥΕ ΙΙΒ-Γ1	1
Γενικό Άθροισμα		32

Ως προς τα δεδομένα που εξάγονται από τους ίδιους τους τάφους και τα ευρήματά τους, μπορούμε να πούμε ότι:

Από τους θολωτούς τάφους που εντοπίζονται, όχι μόνο στην ανατολική, αλλά σε ολόκληρη την Θεσσαλία, αυτός στην θέση Καπακλί του Βόλου είναι ο μόνος, ο οποίος βρίσκεται σε πεδινή έκταση και δεν έχει κτιστεί σε πλαγιά υψώματος (εικ. 15). Άλλοι θολωτοί τάφοι σε πεδινή έκταση έχουν εντοπιστεί μόνο στην Αιτωλοακαρνανία (Πλάτων 1970, 252). Ο τάφος στο Καπακλί και ως προς τα κτερίσματα και ως προς τον τρόπο κατασκευής του μοιάζει πολύ με τον θολωτό του Μενιδίου (Κουρουνιώτης 1906, 212) και η διάμετρος της θόλου του είναι και κατά 1,50μ. μεγαλύτερη.

Δύο από τους 11 θολωτούς τάφους συναντώνται στην περιοχή της Μαγνησίας, και οι δύο στο Διμήνι, ο ένας στα ΒΔ του λόφου (εικ. 28-29) και ο άλλος 300μ. στα δυτικά αυτού, ανήκουν στην κατηγορία των μεγάλων θολωτών τάφων.

Οι ταφές είναι κυρίως ατομικές όταν πρόκειται για λακκοειδείς ή κιβωτιόσχημους τάφους και πάντα κτερισμένες, εκτός ελάχιστων περιπτώσεων. Ομαδικές ταφές παρατηρούνται, κατά τις συνήθειες του Μυκηναϊκού κόσμου, στους θαλαμοειδείς και στους θολωτούς τάφους. Για τους τελευταίους χαρακτηριστική είναι

η περίπτωση του θολωτού τάφου στη θέση Καπακλί στο Βόλο, όπου εντός αυτού εντοπίστηκαν είκοσι κρανία αποδόθηκαν σε ισάριθμους σκελετούς.

Ο νεκρός τοποθετείται απευθείας στο δάπεδο, ενώ είναι λίγες οι περιπτώσεις που τοποθετείται πάνω σε στρώμα από άμμο ή βότσαλα και σε μία μόνο περίπτωση είναι πιθανή η χρήση ξύλινου φορείου ή φέρετρου. Οι εξαιρέσεις αυτές συναντώνται στο νεκροταφείο της Νέας Ιωνίας και ίσως πάλι στον θολωτό της θέσης Καπακλί, όπου η εύρεση στενών χρυσών ταινιών κάτω ακριβώς από τον νεκρό, έχει ερμηνευθεί ως επίθετη κόσμηση είτε των ενδυμάτων του, είτε κάποιου είδους φορείου του νεκρού (Κουρουνιώτης 1906, 223-4). Ο νεκρός κατά κύριο λόγο είναι σε συνεσταλμένη στάση, κυρίως στο νεκροταφείο της Νέας Ιωνίας.

Τα κτερίσματα είναι ανάλογα του τύπου του τάφου, ο οποίος θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αντιστοιχεί στην κοινωνική θέση του νεκρού. Όλες οι κτερισμένες ταφές συμπεριλαμβάνουν και κεραμικά αγγεία, ενώ διαδεδομένους τύπους κτερισμάτων αποτελούν τα κομβία, τα σφονδύλια και οι διάφορες ψήφοι. Στους πιο πλούσιους τάφους, συνηθέστερα στους θολωτούς, τα κτερίσματα κατασκευάζονται από άλλα πολύτιμα υλικά, όπως χρυσό, ημιπολύτιμους λίθους, διάφορα πετρώματα και οργανικά υλικά, τα οποία εισάγονται στον ελλαδικό χώρο, όπως για παράδειγμα το ελεφαντόδοντο.

Ωστόσο, εξαίρεση για τα παραπάνω αποτελεί η περίπτωση του μοναδικού λακκοειδούς τάφου από το νεκροταφείο της Νέας Ιωνίας στο Βόλο, όπου ο τάφος αυτός φέρει πλούσια κτερίσματα, όπως ένα σφραγιδόλιθο, χάλκινο δαχτυλίδι, χάντρες από ημιπολύτιμους λίθους καθώς και ένα οστέινο εγχειρίδιο, υποδηλώνοντας την σημαντική κοινωνική θέση του νεκρού. Ως προς τα κτερίσματα και ειδικά την κεραμική, αξιοσημείωτη είναι η παρουσία σε κτιστό κιβωτιόσχημο τάφο (τάφος 188) από το ίδιο νεκροταφείο ραμφόστομης πρόχου η οποία με βάση τα διακοσμητικά θέματα χρονολογείται στην ΥΕ ΙΒ. Ύστερα, από χημική ανάλυση στην οποία υποβλήθηκαν δείγματα πηλού, ως τόπος κατασκευής του θεωρήθηκε είτε η Αργολίδα είτε και ο ίδιος ο Βόλος (Efstathiou 1996, 1183-4). Κάτι τέτοιο δείχνει επαφές με την Πελοπόννησο από την πρώιμη ΥΕ εποχή είτε η προέλευση του αγγείου είναι από την Αργολίδα, είτε ντόπιας παραγωγής της περιοχής του Βόλου. Αν ισχύει ως τόπος κατασκευής της πρόχου ο Βόλος, τότε η επιρροή του μυκηναϊκού πολιτισμού της νοτίου Ελλάδος στην Θεσσαλία μαρτυρείται ήδη από τις πρώιμες φάσεις του.

Συγκριτικά λίγες είναι οι ταφές με όπλα, συνήθως ξίφη και εγχειρίδια από χαλκό. Ξίφη έχουν εντοπιστεί στον νομό Μαγνησίας και Φθιώτιδας. Το πιο

χαρακτηριστικό, όχι μόνο για την περιοχή της ανατολικής Θεσσαλίας αλλά και για ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο είναι το ξίφος με την χρυσή λαβή του πλούσιου τάφου στην Στάφυλος της Σκοπέλου (εικ. 48). Ο τάφος ανάγεται στην ΥΕ ΙΙ περίοδο και το ξίφος, τύπου Β, ομοιάζει στην τεχνική και διακόσμηση με εκείνα των Κάθετων Λακκοειδών των Μυκηνών, ενώ σε μήκος τα ξεπερνάει (Πλάτων 1949, 556). Το ξίφος από τη θέση Νησί της κοινότητας Κορομηλιάς στην Φθιώτιδα, ανήκει στον τύπο Α, θεωρείται Κρητικής έμπνευσης και μοιάζει και αυτό με τα ξίφη των Λακκοειδών στις Μυκίνες. Ωστόσο, δεν προέρχεται από κάποιο ταφικό σύνολο, αλλά βρέθηκε κατά τη διάρκεια άροσης αγρού (Δακωρώνια 1997γ, 224).

Μόλις σε ποσοστό 10% από τα ταφικά κατάλοιπα της ανατολικής Θεσσαλίας παρατηρούνται παραμερισμένες ταφές και σε πολύ μικρότερο ποσοστό ανακομιδή οστών. Μόλις σε τρεις ταφές αναφέρεται ανακομιδή, σε θαλαμοειδή τάφο από το Βελεστίνο, σε κιβωτιόσχημο από την Νέα Ιωνία και σε κιβωτιόσχημο τάφο τύμβου από τον Φανό. Και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για νεκροταφεία και όχι για μεμονωμένους τάφους. Γενικώς, τα στοιχεία για τις παραμερισμένες ταφές δεν είναι ξεκάθαρα.

Ίχνη πυράς παρατηρούνται μόνο στην περίπτωση του θολωτού τάφου στο Καπακλί, εντός αυτού. Ο σχετικά μικρός αριθμός τους, εντοπίστηκαν σε τρία σημεία, αποδόθηκε στο ότι αποτέλεσαν μέρος προσφορών στις θυσίες, που έγιναν προς τιμή κάποιων νεκρών (Κουρουνιώτης 1906, 222). Ωστόσο, μετά από νέα ανασκαφή στον τάφο που διεξήχθη το 1912, εντοπίστηκαν οστά με ίχνη καύσης, καθώς και πολλαπλά ίχνη καμμένης γης στο επίπεδο του δαπέδου. Βάσει αυτών των δεδομένων διατυπώθηκε η πιθανότητα ότι οι νεκροί κάηκαν στο εσωτερικό του τάφου, καθώς ήταν πολεμιστές (Αρβανιτόπουλος 1913, 231-2). Περαιτέρω στοιχεία για την επαλήθευση αυτού του ισχυρισμού δεν δίνονται.

Οστά ζώων, ως ένδειξη θυσίας τους προς τιμή του νεκρού, έχουν εντοπιστεί μόνο σε δύο τάφους, θολωτούς, και οι δύο στην Μαγνησία, στον Πτελεό και στους Αγίους Θεοδώρους (οι δύο αυτές θέσεις βρίσκονται κοντά). Πρόκειται για οστά αλόγων, σκύλου και βοειδών. Επίσης, υπάρχει μία ακόμα περίπτωση, αυτή του θολωτού τάφου στην Τούμπα του Διμηνίου, όπου αποκαλύφθηκαν οστά λαγού και πτηνών, κατοικίδιων, όπως αναφέρονται από τον ανασκαφέα, και τα οποία μάλλον εδώ αποτελούν ένδειξη για κάποιο νεκρόδειπνο μετά την ταφή του νεκρού.

Ως προς το φύλο και την ηλικία των νεκρών τα δημοσιευμένα στοιχεία είναι ελάχιστα, ενώ για παθήσεις οστών γίνεται αναφορά μόνο σε μία περίπτωση αυτή του

θαλαμοειδούς τάφου στην περιοχή του Βελεστίνου, όπου παρατηρείται μορφή δυσπλασίας στα οστά του δεξιού ποδιού, με την κνήμη και την περόνη να ενώνονται σε ένα σημείο με απόφυση (Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1995β, 201).

Τέλος, οι παιδικές ταφές είναι σχετικά αρκετές, πρέπει κατά προσέγγιση να αγγίζουν σε αριθμό τις 12 με 15 (τα στοιχεία για αυτές δεν είναι πάντα ξεκάθαρα). Σε λίγες από αυτές υπάρχει ως κτέρισμα ειδώλιο τύπου Ψ, το οποίο έχει θεωρηθεί ως παιδικό παιχνίδι (Ιακωβίδης 1969, 124; Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1987, 11).

Οι θαλαμοειδείς τάφοι στο Βελεστίνο (εικ. 33-34) χρονολογούνται στην ΥΕ IIIA και με βάση τα κτερίσματά τους χαρακτηρίζονται μάλλον φτωχοί, προοριζόμενες για τον ενταφιασμό μη εξεχόντων προσώπων της μυκηναϊκής κοινωνίας του οικισμού (Δουγλήρη-Ιντζεσίλογλου 1994, 78).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το νεκροταφείο των 5 θαλαμοειδών τάφων στο Μεγάλο Μοναστήρι στο νομό Λάρισας (εικ. 50-53) Πρόκειται για πλούσιους τάφους με κτερίσματα τα οποία μαρτυρούν τον ενταφιασμό προσώπων που ανήκαν σε υψηλό κοινωνικό στρώμα, καθώς βρέθηκαν σε αυτούς χρυσά αντικείμενα, χρυσά δακτυλίδια, σφραγιδοκύλινδροι, πήλινα ειδώλια. Σε έναν από αυτούς βρέθηκε μοναδικό πήλινο μικρογραφικό ειδώλιο άρματος και σε έναν ακόμα σύνολο από χάλκινα εργαλεία, σμίλη, 2 οπείς, βελόνη και τριχολαβίδα. Για την περίπτωση του τάφου στο οποίο βρέθηκε ως κτέρισμα το πήλινο άρμα έχει διατυπωθεί η άποψη ότι με βάση τα σκελετικά κατάλοιπα πρόκειται για τον σύγχρονο ενταφιασμό γυναίκας και μικρού παιδιού. Ως προς την ταυτότητα που θα μπορούσε να προσδώσει το παραπάνω ειδώλιο στον κύριο νεκρό του τάφου, εάν θεωρηθεί ως παιχνίδι τότε ήταν παιδί, εάν όμως θεωρηθεί ως αντικείμενο που αντικατοπτρίζει το επάγγελμα ή την κοινωνική τάξη του νεκρού, τότε ενδεχομένως δηλώνει χρήση άρματος στην καθημερινή ζωή (Θεοχάρη 1973, 236, 247). Οι τάφοι στο σύνολό τους χρονολογούνται στην ΥΕ IIIA με IIIB περίοδο.

4.2.2. Δυτική Θεσσαλία: Τρίκαλα-Καρδίτσα

Συνολικά και στους δύο νομού εντοπίζονται 7 θέσεις με μυκηναϊκές ταφές:

Στον νομό Τρικάλων (πίνακας 5) εντοπίζονται 3 θέσεις με 14 ταφές:

Πίνακας 5: Νομός Τρικάλων. Κατανομή τάφων ανά θέση, περίοδο και φάση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Κιβωτιόσχημος	Άγιος Αθανάσιος (Αγρελιά)	ΥΕ ΙΙΙ	10
	Εξάλοφος	ΥΕ ΙΙΙΓ1	2
	Φήκη	ΥΕ τέλη	2
Γενικό Άθροισμα			14

Οι πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν για την περιοχή του νομού Τρικάλων είναι σχετικά λίγες. Μόλις σε τρεις θέσεις έχουν αποκαλυφθεί ταφικά κατάλοιπα και όλα ανήκουν στον αρχιτεκτονικό τύπο του κιβωτιόσχημου τάφου. Στην θέση Εξάλοφος αποκαλύφθηκε ταφικός μεμονωμένος τύμβος, στον οποίο ανήκουν οι 2 από τους 14 συνολικά τάφους του νομού (εικ. 55). Η διάμετρος του τύμβου δεν αναφέρεται, ενώ ως προς την κατασκευή του ένας λίθινος χαμηλός περίβολος συγκρατούσε τον σωρό από το χώμα και τις πέτρες που κάλυπταν τους τάφους. Αμέσως μετά από τις καλυπτήριες πλάκες των κιβωτιόσχημων υπήρχε μία στρώση από αργούς ποτάμιους λίθους, στην οποία κατά τόπους υπήρχαν ίχνη πυράς (Θεοχάρης 1969δ, 264).

Στους 10 κιβωτιόσχημους από τον Άγιο Αθανάσιο στην Αγρελιά δεν αναφέρονται περισσότερες πληροφορίες παρά μόνο ότι γενικώς στους τάφους βρέθηκε κεραμική, κοσμήματα και όπλα, ενώ σε έναν από αυτούς υπήρχε ως κτέρισμα ήλεκτρο, άγνωστο σε τι μορφή, το οποίο θεωρείται εισηγμένο προϊόν από τον βορρά (Παπαγιαννάκης 1996, 233).

Στο νομό *Καρδίτσας* (πίνακας 6) εντοπίζονται 4 θέσεις. Σε 3 θέσεις παραμένει αδιευκρίνιστος ο αριθμός των τάφων, Κτιμένη, Κάστρο Μεταμορφώσεως και η θέση στους πρόποδες του όρους Δογατζή. Στις δύο τελευταίες αδιευκρίνιστος είναι και ο τύπος.

Πίνακας 6: Νομός Καρδίτσας. Κατανομή τάφων ανά θέση, περίοδο και φάση

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Θολωτός	Κούφια Ράχη	ΥΕ I ή ΥΕ II	1
	Κτιμένη	ΥΕ	1
Αδιάγνωστο	Κάστρον Μεταμορφώσεως	ΥΕ	1
	Πρόποδες όρους Δογατζή	ΥΕ	1
Γενικό Άθροισμα			4

Και εδώ οι θέσεις είναι λίγες και τα στοιχεία που δίνονται για αυτές δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις πλήρη. Ωστόσο, σε αντίθεση με τον νομό Τρικάλων εδώ έχουν εντοπιστεί θολωτοί τάφοι, στην Κτιμένη μάλλον κάποια συστάδα αυτών, ενώ στην Κούφια Ράχη κοντά στο χωριό Γεωργικό, ανασκάφηκε, μετά από τη σύλληψη του, μόλις ένας θολωτός τάφος. Η διάμετρος της θόλου ξεπερνάει τα 8,50μ. με είσοδο αρκετά πλατιά (2,40μ.). Ως προς την περίοδο κατασκευής και χρήσης του, έχουν προταθεί δύο πιθανές χρονολογήσεις, οι οποίες αν και ανήκουν στην πρώιμη Μυκηναϊκή περίοδο, ο σαφής καθορισμός της φάσης στην οποία ανήκει ο τάφος είναι σημαντικός καθώς με βάση αυτόν διασαφηνίζονταν η χρονική φάση κατά την οποία ο Μυκηναϊκός πολιτισμός εμφανίζεται στον θεσσαλικό χώρο. Σύμφωνα με τον πρώτο ανασκαφέα του θολωτού τάφου, Δ.Ρ.Θεοχάρη, χρονολογείται στην ΥΕ I περίοδο με βάση την αμαυρόχρωμη κεραμική που βρέθηκε μέσα στις επιχώσεις του τάφου (Θεοχάρης 1962β, 171). Σε μια τέτοια περίπτωση και σε συνάρτηση με την τρίτη οικοδομική φάση που ενδεχομένως να υπάρχει στο λεγόμενο «ανάκτορο» στα Παλιά του Βόλου και με την παρουσία κεραμικής της ΥΕ I στα Πευκάκια του Βόλου, τα στοιχεία των πρώιμων φάσεων του μυκηναϊκού πολιτισμού εμφανίζονται σχεδόν ταυτόχρονα με την περιοχή της νότιας Ελλάδας. Μια τέτοια όμως εκτίμηση είναι ιδιαίτερα παρακινδυνευμένη από τη στιγμή που τα κατάλοιπα της ΥΕ I στον Θεσσαλικό χώρο είναι πολύ λίγα και μάλιστα αμφισβητούνται. Επιπλέον, η πρώιμη χρονολόγηση του θολωτού τάφου στο Γεωργικό έχει αμφισβητηθεί και αντ' αυτής έχει προταθεί η ένταξη του τάφου στην ΥΕ II φάση (GAMS 1965, 162; Σε αυτήν την εργασία κεφ. 2, 15).

4.2.3. Φθιώτιδα: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας

Στον νομό Φθιώτιδας (πίνακας 7) εντοπίζονται 7 θέσεις με απροσδιόριστο αριθμό ταφών στις θέσεις, Ταράτσα, Αχινός, και στο Φανό. Ο συνολικός των τάφων αριθμός πρέπει να ξεπερνάει τους 31.

Πίνακας 7: Νομός Φθιώτιδας. Κατανομή τάφων ανά θέση, περίοδο και φάση στις επαρχίες Δομοκού και Φθιώτιδας

ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Θαλαμοειδής	Αρχάνι	ΥΕ ΙΙΓ	1
	Μπικιόρεμα	ΥΕ ΙΙΑ-Αρχαϊκή	11
Κιβωτιόσχημος	Ανω Βαρδάτες	ΥΕ ΙΙΒ ή ΓΙ	1
		ΥΕ ΙΙΒ	1
		ΥΕ	2
	Φανός	ΥΕ ΙΙΒ	5
		ΥΕ ΙΙΒΙ	1
		ΥΕ	6
Λακκοειδής	Φανός	ΥΕ ΙΙΑ	1
		ΥΕ ΙΙΑ	1
Αδιάγνωστο	Ταράτσα Αγίας Παρασκευής	ΥΕ	1
Γενικό Αθροισμα			31

Ο λόφος Ταψί, ο οποίος βρίσκεται εντός των ορίων της κοινότητας του Νέου Μοναστηριού, θεωρείται ότι αποτελεί την ακρόπολη του αρχαίου αλλά και του προϊστορικού οικισμού που απλώνονταν γύρω από αυτόν. Κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους φαίνεται από την θέση που έχουν αποκαλυφθεί οι κιβωτιόσχημοι τάφοι, ότι συνεχίζονταν η ΜΕ παράδοση του ενταφιασμού των νεκρών και όχι μόνο των παιδιών, εντός του οικισμού, στους ελεύθερους χώρους ανάμεσα στις οικίες. Χαρακτηριστικό για την περιοχή που συμπίπτει με την Αχαΐα Φθιώτιδα, είναι η απουσία, μέχρι στιγμής, μυκηναϊκών θολωτών και θαλαμοειδών τάφων. Οι μοναδικοί θολωτοί τάφοι της περιοχής εντοπίζονται κοντά στο Νέο Μοναστήρι και χρονολογούνται στην ΠΓ περίοδο (Δακωρώνια 1997γ, 216).

Οι τάφοι είχαν από έναν νεκρό σε συνεσταλμένη στάση και τα κτερίσματά τους περιορίζονταν μόνο σε κεραμική (από ένα έως τρία αγγεία). Παρόλο που χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο σε ένα από τους τάφους βρέθηκε αγγείο του τύπου με μία κάθετη λαβή, σχήμα το οποίο ανήκει στην παράδοση της ΜΕ, στοιχεία της οποίας φαίνεται ότι συνεχίζουν να επιβιώνουν και στην Μυκηναϊκή περίοδο. Παρόμοιο αγγείο έχει βρεθεί και σε τάφο από τη θέση του Αχινού. Σε ένα από τους παραπάνω τάφους εντοπίστηκε ένας πτηνόσχημος ασκός, ο οποίος σύμφωνα με την ανασκαφέα, αποτελεί σχήμα σπάνιο για την ΥΕ εποχή και άγνωστο στην νοτιότερη

Ελλάδα. Η τεχνοτροπία του παραπέμπει πάλι στην ΜΕ, ενώ παρόμοιος ασκός έχει εντοπιστεί και στην περιοχή της Ξυνιάδας (εικ. 62) (Δακωρόνια 1997γ, 220).

Σημαντικοί είναι οι θαλαμοειδείς τάφοι στο Μπικιόρεμα, των οποίων η χρήση ξεκινάει από την ΥΕ ΙΙΑ φάση και συνεχίζεται έως και τους αρχαϊκούς χρόνους. Από τους συνολικά 11 θαλαμοειδείς κάποιος από αυτούς έχουν δρόμο, όχι του ίδιου μήκους και κάποιος καθόλου. Η απουσία αυτή έχει αιτιολογηθεί με βάση την μορφολογία του εδάφους. Δύο από τους τάφους αυτούς (οι υπαριθμόν 4 και 5) ενώνονται μεταξύ τους οι θάλαμοι με πλευρικό άνοιγμα, μέσω του οποίου παραμερίζονταν οι μυκηναϊκές ταφές προκειμένου να ξαναχρησιμοποιηθούν στην ΠΓ περίοδο (Dakoronia 1994, 235-6).

Στον τυπικό κιβωτιόσχημο τάφο που έχει βρεθεί στον Αχινό (εικ. 65), ένα από τα τρία αγγεία που περιείχε ως κτερίσματα χαρακτηρίστηκε ως άβαφο μόνωτο τροχήλατο με κάθετη λαβή στο χείλος κατά τον τύπο της κυάθου, σχήμα της ΜΕ περιόδου. Αυτό στην περιοχή της Αχαΐας Φθιώτιδας συναντάται έως και τα τέλη της ΥΕ περιόδου υποδεικνύοντας διατήρηση των τοπικών συνηθειών και ενδεχομένως στοιχείο συντηρητισμού (Δακωρόνια 1997γ, 211-2).

Στην περιοχή της Γλύφας, η οποία ταυτίζεται με την αρχαία Αντρώνα, στη θέση Φανός έχουν αποκαλυφθεί δύο τύμβοι. Ο πρώτος τύμβος ο οποίος περιβάλλονταν από ημικυκλικό περίβολο (εικ. 64), περιείχε συνολικά 7 τάφους, λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους της ΥΕ ΙΙΑ. Στους λακκοειδείς οι νεκροί ήταν τοποθετημένοι εκτάδην, ενώ στους κιβωτιόσχημους σε συνεσταλμένη στάση. Η χρονολόγηση του τύμβου έγινε από τα κτερίσματα ενός κιβωτιόσχημου τάφου που περιείχε ένα χάλκινο μαχαίρι και μία πρόχου. Ο δεύτερος τύμβος, ο οποίος αποκαλύφθηκε στα ΒΔ του πρώτου, περιείχε 6 κιβωτιόσχημους τάφους της πρώιμης μυκηναϊκής εποχής, σύμφωνα με την ανασκαφέα, σε ακτινωτή διάταξη. Οι νεκροί θα πρέπει να είχαν ενταφιαστεί σε συνεσταλμένοι στάση και τα κτερίσματα όσων τάφων δεν είχαν συλληθεί ήταν ανάλογα με εκείνα από τον πρώτο τύμβο, τον Α, κύπελλα, αμφορίσκοι, λίγα σφονδύλια και μερικά χάλκινα ενώτια-κρίκοι.

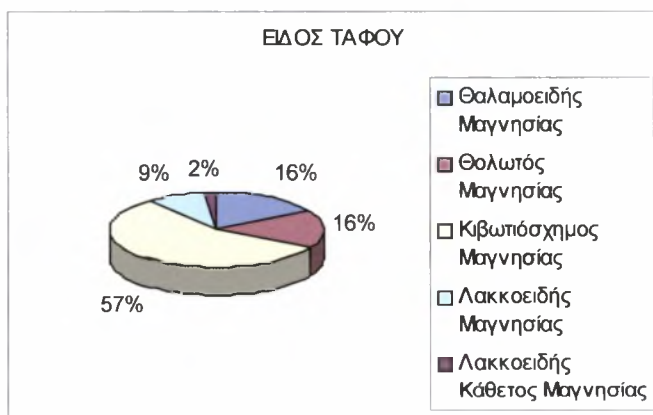
Γενικότερα στην περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού ποταμού δύο τύποι τάφων χρησιμοποιούνται αυτοί του κιβωτιόσχημου και του θαλαμοειδούς, ενώ ο τύπος του λακκοειδούς έχει διαπιστωθεί μόνο σε έναν τύμβο.

4.2.4. Συμπεράσματα για τις ταφικές πρακτικές

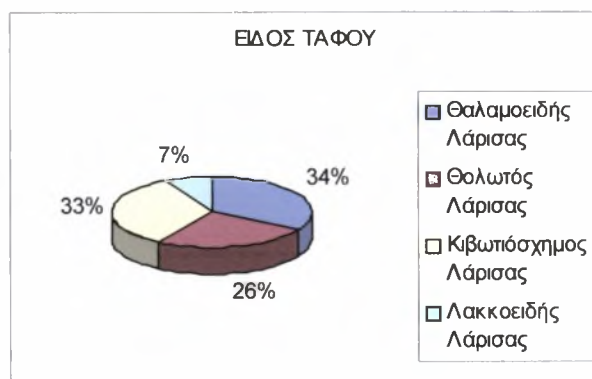
Το μεγαλύτερο ποσοστό των τάφων ανήκει στον τύπο του κιβωτιόσχημου και μάλιστα στη χρονική περίοδο της ΥΕ ΙΙΑ και ΙΙΒ, κατά την οποία ο τύπος αυτός σπανίζει στον υπόλοιπο μυκηναϊκό κόσμο. Η προτίμηση αυτή έχει αποδοθεί σε δύο κυρίως παράγοντες, κατά πρώτον, ότι η μορφολογία της περιοχής δεν πρόσφερε πολλές δυνατότητες κατασκευής θαλαμοειδών τάφων, εξαιτίας της απουσίας κατάλληλων λόφων, ιδιαίτερα στις πεδιάδες και κατά δεύτερον, ότι παρατηρείται μια εμμονή στις παραδόσεις της ΜΕ περιόδου τόσο λόγω της παρουσίας συγκεκριμένων τύπων κεραμικής ως κτερίσματα, όσο και λόγω της επιλογής της αρχιτεκτονικής μορφής του τάφου (Feuer 1994, 212) (Για την κατανομή των ειδών των τάφων συνολικά στη Θεσσαλία και στη Φθιώτιδα βλέπε κεφ. 7.6, σελ. 87-92).

Ως προς τον ποσοστό που εμφανίζονται οι διαφορετικές αρχιτεκτονικές μορφές των τάφων ανά νομό, στη Μαγνησία οι περισσότεροι τάφοι είναι οι κιβωτιόσχημοι, στη Λάρισα οι θαλαμοειδείς με μικρή διαφορά από τους κιβωτιόσχημους, ενώ το αντίστροφο παρατηρείται στο νομό Φθιώτιδας (γραφήματα 1-3).

Γράφημα 1: Νομός Μαγνησίας. Ποσοστιαία κατανομή των ειδών των τάφων

Γράφημα 2: Νομός Λάρισας. Ποσοστιαία κατανομή των ειδών των τάφων

Γράφημα 3: Νομός Φθιώτιδας: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας

Στο νομό Τρικάλων έχουμε μόνο κιβωτιόσχημους τάφους, ενώ στη Καρδίτσα μόνο ένας θολωτός.

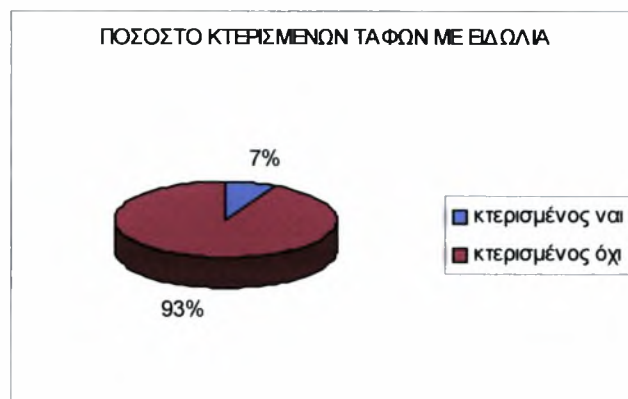
Η περίπτωση χρήσης ταφικού τύμβου στον Εξάλοφο δεν είναι μοναδική. Στο βορειοανατολικό τμήμα του νομού Φθιώτιδας έχουν αποκαλυφθεί δύο ακόμα τύμβοι της Πρώιμης Μυκηναϊκής περιόδου. Ωστόσο, στην περιοχή της ανατολικής πεδιάδας της Θεσσαλίας χρήση τύμβων κατά την Μυκηναϊκή περίοδο δεν έχει εντοπιστεί. Τα πρώτα δείγματα αυτής της ταφικής πρακτικής έχουν αποκαλυφθεί στην περιοχή Βουλοκάλυβα του Αλμυρού αλλά χρονολογούνται στην ΠΓ και Γ περίοδο (Μαλακασιώτη 2000, 337).

Η παρουσία σε τάφους ειδωλίων και κοσμημάτων, αντικείμενα τα οποία θεωρούνται κατά μία έννοια πιο ευαίσθητα στην ένδειξη φυλετικής ταυτότητας από όσο η υιοθέτηση τύπων κεραμικής, η οποία μπορεί να είναι απλώς αποτέλεσμα των εμπορικών σχέσεων μεταξύ διάφορων περιοχών, επιβεβαιώνει την ύπαρξη και δράση στον χώρο της Θεσσαλίας πληθυσμού που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί Μυκηναϊκός (Feuer 1994, 212).

Ωστόσο, το ποσοστό παρουσίας ειδωλίων, κοσμημάτων, αλλά και όπλων, στο σύνολο των κτερισμένων τάφων είναι σχετικά μικρό. Συγκεκριμένα από το σύνολο των κτερισμένων τάφων που έχουν εντοπιστεί στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες της Φθιώτιδας, μόλις σε ποσοστό 7% παρατηρούνται ειδώλια, με τα περισσότερα να συναντώνται στους θαλαμοειδείς τάφους (γραφήματα 4-5).

Συνολικά, ειδώλια υπάρχουν σε 8 τάφους, από τους οποίους οι 5 βρίσκονται στο νομό Μαγνησίας (οι δύο κιβωτιόσχημοι επί του λόφου με τον νεολιθικό οικισμό στο Διμήνι, ο θολωτός τάφος Β από την Γρίτσα, ένας θαλαμοειδής από το Βελεστίνο και από ο Κάθετος Λακκοειδής του Σταφύλου) και οι άλλοι τρεις στο νομό Λάρισας (θαλαμοειδείς από το Μεγάλο Μοναστήρι).

Γράφημα 4: Ποσοστό κτερισμένων τάφων με ειδώλια στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες, Δομοκού-Φθιώτιδας, του νομού Φθιώτιδας

Γράφημα 5: Πλήθος τάφων ανά τύπο οι οποίοι είναι κτερισμένοι με ειδώλια

Τα κοσμήματα ως κτερίσματα, από το συνολικό αριθμό των μυκηναϊκών τάφων, συναντώνται σε ποσοστό 26%. Από τους 29 τάφους, οι περισσότεροι είναι θαλαμοειδείς (12), ακολουθούν οι κιβωτιόσχημοι (7) ενώ οι θαλωτοί είναι λίγο λιγότεροι (γραφήματα 6-7). Ωστόσο, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι στο συνολικά οι κιβωτιόσχημοι είναι πολλοί περισσότεροι από τους θαλωτούς που έχουν εντοπιστεί.

Γράφημα 6: Ποσοστό κτερισμένων τάφων με κοσμήματα στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες, Δομοκού-Φθιώτιδας, του νομού Φθιώτιδας

Γράφημα 7: Πλήθος τάφων ανά τύπο οι οποίοι είναι κτερισμένοι με κοσμήματα

Κτερισμένοι τάφοι με κοσμήματα δεν εντοπίζονται στο νομό Καρδίτσας. Από τους υπόλοιπους νομούς το μεγαλύτερο ποσοστό παρατηρείται σε αυτόν της Λάρισας, ακολουθούν της Μαγνησίας και των Τρικάλων με μικρή διαφορά μεταξύ τους, ενώ το μικρότερο ποσοστό κτερισμένων τάφων με κοσμήματα είναι στο νομό Φθιώτιδας (γράφημα 8).

Γράφημα 8: Ποσοστό κτερισμένων τάφων με κοσμήματα ανά νομό

Α) Νομός Μαγνησίας

Β) Νομός Λάρισας

Γ) Νομός Τρικάλων

Δ) Νομός Φθιώτιδας: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας

Το ποσοστό πάλι των τάφων που έχουν στην κτέρισή τους οπλισμό είναι επίσης, μικρό μόλις 14% (γράφημα 9). Συναντώνται κυρίως στους κιβωτιόσχημους και στους θολωτούς και θαλαμοειδείς τάφους (γράφημα 10).

Γράφημα 9: Ποσοστό κτερισμένων τάφων με όπλα στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες, Δομοκού-Φθιώτιδας, του νομού Φθιώτιδας

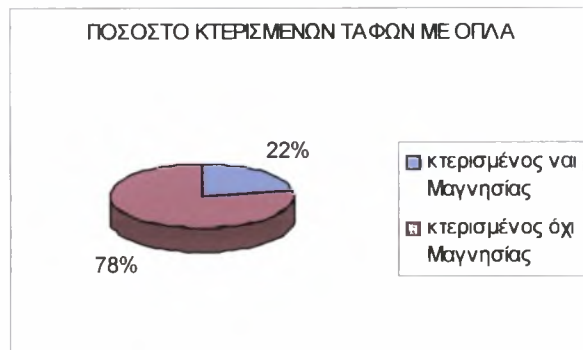
Γράφημα 10: Πλήθος τάφων ανά τύπο οι οποίοι είναι κτερισμένοι με όπλα

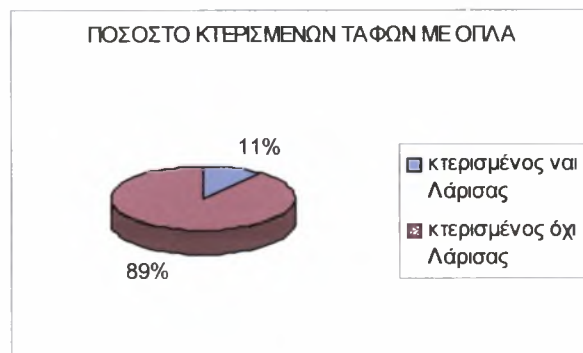
Και στην περίπτωση των όπλων ως κτερίσματα δεν συναντώνται σε ταφές του νομού Καρδίτσας. Το μεγαλύτερο ποσοστό μυκηναϊκών τάφων με οπλισμό παρατηρείται στο νομό Μαγνησίας, αμέσως μετά στις δύο επαρχίες της Φθιώτιδας και τέλος με πολύ μικρό ποσοστό ο νομός Λάρισας και Τρικάλων (γράφημα 11).

Γράφημα 11: Κατανομή κτερισμένων τάφων με όπλα

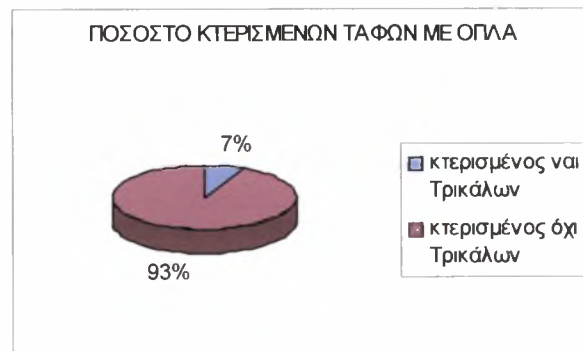
A) Νομός Μαγνησίας

B) Νομός Λάρισας

Γ) Νομός Τρικάλων

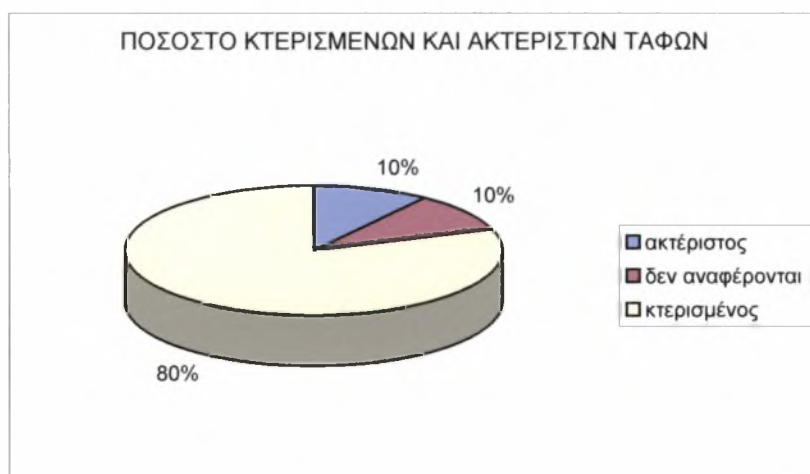
Δ) Νομός Φθιώτιδας: Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας

Οι ταφές στην περιοχή των Τρικάλων στον Εξάλοφο, στην Αγρελιά και στη Φήκη, οι οποίες χρονολογούνται προς τα τέλη της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου φέρουν κτερίσματα ανάμεικτων παραδόσεων, μυκηναϊκής και τοπικής, ενώ έχει σημειωθεί η ομοιότητάς τους με σύγχρονες ταφές της Ηπείρου (Feuer 1994, 212).

Γενικότερα οι τάφοι είναι κτερισμένοι σε ποσοστό 80% (γράφημα 12) ενώ οι ακτέριστοι είναι λίγοι, όπως και οι περιπτώσεις τάφων για τους οποίους η βιβλιογραφία δεν ανέφερε ξεκάθαρα αν ήταν κτερισμένοι ή όχι. Απουσία κτερισμάτων παρατηρείται μόνο σε περιπτώσεις λακκοειδών και κιβωτιόσχημων τάφων και μόνο στο νομό της Μαγνησίας (πίνακας 8).

Γράφημα 12: Ποσοστό κτερισμένων και ακτέριστων τάφων

Πίνακας 8: Είδη τάφων χωρίς κτερίσματα

ΥΠΑΡΞΗ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΕΙΔΟΣ ΤΑΦΟΥ	Σύνολο
ακτέριστος	Λακκοειδής	3
	Κιβωτιόσχημος	10

5. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

Η οικιστική παρουσία των ανθρώπων στο χώρο δεν είναι διαχρονικά ίδια. Ανάλογα με τις επιλογές που γίνονται και οι οποίες κάθε φορά είναι δυνατόν να οφείλονται σε διαφορετικούς παράγοντες και σε ποικίλους συνδυασμούς αυτών, οι θέσεις των οικισμών και τα χαρακτηριστικά τους διαφοροποιούνται άλλοτε σημαντικά και άλλοτε ελάχιστα έως καθόλου.

Στην περίπτωση της Θεσσαλίας αρχικά, κατά την Νεολιθική περίοδο, οι οικισμοί συγκεντρώνονται με μεγάλη πυκνότητα και σε μεγάλο αριθμό κυρίως σε πεδινές εκτάσεις, ιδίως της ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας. Ο αριθμός τους ίσως και να αγγίζει τους 700, από τους οποίους οι περισσότεροι εντοπίζονται μέσα στα όρια του νομού Λάρισας (Θεοδωρόπουλος 1994α, 18).

Το οικιστικό αυτό σύστημα φαίνεται να συνεχίζεται και κατά την ΠΕ περίοδο, φανερώνοντας μια ομαλή μετάβαση από την Νεολιθική περίοδο στην Χαλκοκρατία. Όμως δεν συμβαίνει το ίδιο προς το τέλος της ΠΕ και στο πέρασμα στην επόμενη φάση την ΜΕ. Οι οικισμοί λιγοστεύουν σημαντικά, αποκτούν μεγαλύτερες διαστάσεις και οχυρώνονται. Η ανάγκη αυτή προστασίας από εξωτερικό κίνδυνο αντικατοπτρίζεται και στο γεγονός ότι πλέον για την οικιστική εγκατάσταση επιλέγονται θέσεις που βρίσκονται ψηλότερα της πεδιάδας και έχουν κάποια φυσική οχύρωση (Θεοδωρόπουλος 1994α, 19). Στην ΥΕ περίοδο παρατηρούνται λιγότερες θέσεις συγκριτικά με την Νεολιθική αν και εδώ όπως στη ΜΕ η έκταση των οικισμών φαίνεται να είναι πολύ μεγαλύτερη. Ωστόσο, η σύγκριση μεγεθών οικισμών σε τόσο διαφορετικές περιόδους είναι δύσκολη, καθώς το χρονικό εύρος των περιόδων είναι πολύ διαφορετικό (Feuer 1994, 211).

Οι παράγοντες οι οποίοι οδήγησαν σε ένα διαφορετικό σύστημα οίκησης για την συγκεκριμένη χρονική περίοδο είναι βασικά δύο, καθένας από τους οποίους έχει υποστηριχθεί και από διαφορετικούς ερευνητές. Ο πρώτος εξηγεί την αλλαγή αυτή ως απόρροια της εισβολής στον θεσσαλικό χώρο νέων φυλετικών ομάδων, ενώ ο δεύτερος ως απόρροια αλλαγών που συντελούνται στις ίδιες τις προϋπάρχουσες κοινωνίες (Θεοδωρόπουλος 1994α, 19-20, 34).

5.1. Χαρακτηριστικά Μυκηναϊκών οικισμών

Κατά την πρόωμη μυκηναϊκή περίοδο, *ΥΕ I και II*, τα οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα είναι πολύ λίγα από την μέχρι τώρα αρχαιολογική έρευνα και για αυτό ελάχιστα γνωστά σε σχέση με την ταφική αρχιτεκτονική της ίδιας περιόδου (Rutter 1993, 788). Ωστόσο, όσοι οικισμοί έχουν ανασκαφεί στον ηπειρωτικό χώρο δίνουν την αίσθηση ενός όχι ιδιαίτερα χωροτακτικά οργανωμένου οικιστικού συνόλου. (Vermeule 1983, 124-5).

Οι οικισμοί αυτής της χρονικής περιόδου που έχουν εντοπιστεί είναι σχετικά λίγοι και στην πλειονότητά τους στον ηπειρωτικό χώρο, Θέρμον, Μάθλη, Περιστεριά, Τραγάνα, Πύλος και Κίρρα. Ο μοναδικός σημαντικός νησιωτικός οικισμός που έχει αποκαλυφθεί μέχρι στιγμής είναι αυτός στην Κέα στη θέση της Αγίας Ειρήνης. Ελάχιστα οικιστικά κατάλοιπα έχουν ανασκαφεί, μεταξύ άλλων θέσεων, από τους οικισμούς στην Εύτρηση και στις Μυκήνες. (Vermeule 1983, 125).

Το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα οικισμού της περιόδου αυτής είναι η Περιστεριά, η οποία προσδιορίζεται χρονικά στην μεταβατική περίοδο από την ΜΕ στην ΥΕ I. Ωστόσο, ο οικισμός αυτός δίνει μια γενική εικόνα για το πώς πρέπει να ήταν διαμορφωμένοι οι οικισμοί της ΥΕ I και II, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις οικοδομούνται πάνω σε ΜΕ στρώματα κατοίκησης (Vermeule 1983, 127).

Ως προς την θέση της εγκατάστασης επιλεγόταν κάποια φυσική οχυρή θέση συνήθως σε κάποιο ύψωμα. Το κέντρο του οικισμού συνήθως τοποθετείται σε ακρόπολη, ενώ το σύνολο αυτού περικλείεται από τείχος. Η αρχιτεκτονική των οικιών είναι μάλλον πρόχειρη σε σχέση με την φροντισμένη των μεγάλων θολωτών τάφων. Οι οικίες χαρακτηρίζονται από ένα ορθογώνιο ή αψιδωειδή χώρο θεμελίωση από αργούς λίθους, πλίνθινη ανωδομή και χωμάτινα δάπεδα. Ύπαρξη χώρων οι οποίοι να προορίζονταν για εξειδικευμένες λειτουργίες, σε αυτήν την περίοδο δεν παρατηρείται (Vermeule 1983, 125).

Η εικόνα που διαγράφουν τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της Αγίας Ειρήνης στην Κέα είναι αρκετά διαφορετική και πιο πλούσια. Και σε αυτήν την περίπτωση ο οικισμός βρίσκεται σε θέση με δυνατότητα επίβλεψης της γύρω περιοχής. Η οχυρωματική προστασία της θέσης επιτυγχάνονταν από ξηράς με τείχος μεγάλου πάχους και με πύργους. Οι οικίες, οι οποίες έχουν θεμελιωθεί πάνω σε επιχώσεις της ΜΕ και ΠΕ περιόδου (Vermeule 1983, 127), είναι λιθόκτιστες, φέρουν δύο ορόφους, με περισσότερους από έναν χώρους, συνεχόμενα διατεταγμένους, κάποιοι από τους

οποίους είναι υπόγειοι και έχουν αποθηκευτική λειτουργία. Τα δάπεδα συχνά είναι πλακόστρωτα και στη συνέχεια επιχρισμένα, εκτός των αποθηκευτικών χώρων που κατά κανόνα είναι χωμάτινα. Συχνή είναι και η παρουσία στις οικίες λουτρών και γενικότερα υδραυλικών εγκαταστάσεων (Vermeule 1983, 128).

Οι οικίες ορισμένες από τις οποίες ανήκαν σε μέλη της ανώτερης κοινωνικής τάξης με ηγεμονικό ρόλο στον οικισμό ήταν ελεύθερες στο χώρο και με άμεση οπτική δυνατότητα προς την θάλασσα. Οι δρόμοι, κεντρικοί και μη, καθώς και οι αυλές των οικιών ήταν πλακόστρωτοι (Vermeule 1983, 127-8).

Η μυκηναϊκή ανακτορική αρχιτεκτονική με την ανάπτυξη και ισχυροποίηση των οικισμών γύρω από το ανάκτορο, κάνει την εμφάνισή της στην *YE IIIA* και θα ανθίσει έως και την *YE IIIB* για τα περισσότερα ανακτορικά κέντρα. Έκτοτε ξεκινάει η κατάρρευση αυτών και του πολιτισμού που δημιούργησαν.

Η ακμάζουσα αυτή οικιστική, και όχι μόνο, περίοδος συμπίπτει με το απόγειο της οικοδόμησης των τελευταίων μεγάλων θολωτών τάφων, όπως αυτών του Ατρέα, της Κλυταιμίστρας και των Δαιμόνων στις Μυκήνες. Συνδέεται με την ισχυροποίηση της άρχουσας τάξης, από την μία πλευρά, και από τη άλλη με την ανάπτυξη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και τη δημιουργία νέων τάξεων βιοτεχνών και εμπόρων. Οι δύο αυτοί τελευταίοι παράγοντες αποτέλεσαν το ουσιαστικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη των ανακτορικών κέντρων (Vermeule 1983, 169).

Η οικοδομική ανάπτυξη και οργάνωση των ανακτορικών κέντρων είναι γνωστή σε σχετικά μικρό βαθμό ως προς το σύνολό της. Ο οικισμός, αποτελούνταν, σε γενικές γραμμές, από μία οχυρωμένη ακρόπολη στην οποία βρίσκονταν το ανάκτορο και οι χώροι στους οποίους συγκεντρώνονταν οι διάφορες λειτουργίες αυτού, και από την λεγόμενη Κάτω Πόλη, η οποία απλώνονταν στους πρόποδες της ακρόπολης. Κατά πόσο ήταν και αυτή τειχισμένη δεν είναι επιβεβαιωμένο, μέχρι στιγμής. Ωστόσο, πρόσφατες έρευνες στο ανακτορικό κέντρο της Πύλου, καθιστούν πιθανό το ενδεχόμενο της ύπαρξης τείχους και στην Κάτω Πόλη (Shelmerdine 1997, 547).

Οι σπουδαιότερες από τις μέχρι τώρα γνωστές ανακτορικές πόλεις είναι αυτές των Μυκηνών, της Τίρυνθας, της Μίδεας και της Πύλου από την Πελοπόννησο, της Αθήνας και της Θήβας από την Στερεά Ελλάδα.³

³ Τα ανάκτορα της Τίρυνθας και της Πύλου διατηρούνται στο μεγαλύτερο βαθμό, σε αντίθεση με εκείνο των Μυκηνών, μέρος του ανατολικού τμήματος του οποίου κατέρρευσε κατά την υποχώρηση του εδάφους. Το ανάκτορο στην ακρόπολη των Αθηνών ισοπεδώθηκε για την οικοδόμηση ναών κατά

Πέρα, όμως από τον οικισμό στον οποίο βρίσκονταν το ανάκτορο και ο οποίος κατ' επέκταση αποκτούσε κεντρικό χαρακτήρα για μια περιοχή, υπήρχαν άλλοι μικρότεροι, που αναπτύσσονταν γύρω από τον κεντρικό και μέσα στα πλαίσια της ανακτορικής οργάνωσης και διοίκησης αυτού. Στοιχεία τα οποία επιβεβαιώνουν με άμεσο τρόπο το ευρύτερο αυτό οικιστικό πλέγμα και τις σχέσεις μεταξύ κεντρικού οικισμού και των μικρότερων, αντλούνται από τις πινακίδες με Γραμμική Β Γραφή που έχουν εντοπιστεί στα μυκηναϊκά ανάκτορα και κυρίως σε αυτό της Πύλου. Στην περίπτωση αυτή διαγράφονται αρκετά κατατοπιστικά οι οικονομικές σχέσεις του ανακτόρου με τους γύρω από αυτόν οικισμούς στην περιοχή της νοτιοδυτικής Μεσσηνίας.

Οι περισσότερες όμως πληροφορίες για την οργάνωση των οικισμών σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο, αντλούνταν αποκλειστικά στην πλειονότητά τους από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και τα διάφορα ευρήματα, πέρα των πινακίδων, που αποκαλύπτονται σε αυτά. Το μέγεθος του οικισμού, η αρχιτεκτονική των οικημάτων, κοσμικών, ιερών και ταφικών, καθώς επίσης οι τύποι και το πλήθος των ευρημάτων, σκιαγραφούν σε αρκετές περιπτώσεις την ιεραρχική δομή των οικισμών σε μια ευρύτερη περιοχή.

Το ανάκτορο, όπως προαναφέρθηκε, βρίσκονταν σε ύψωμα και εντός τείχους το οποίο είχε αρκετές πύλες χωροθετημένες έτσι ώστε να συμπίπτουν με τους άξονες των κεντρικών οδών που οδηγούσαν στην ακρόπολη. Εντός αυτών, πέρα από το κεντρικό μέγαρο, το συνολικό μήκος του οποίου αγγίζει τα 23 με 24 μ. (Treuil et al. 1996, 484), υπήρχαν και άλλοι χώροι, μικρότεροι και διαφορετικής κάτοψης, στους οποίους κατανέμονταν οι υπόλοιπες ανακτορικές λειτουργίες. Εργαστήρια βιοτεχνικών προϊόντων, χώροι ιεροί, αποθηκευτικοί και διοίκησης (Vermeule 1983, 172-4).

Οι επιβλητικές διαστάσεις του οικοδομικού αυτού συγκροτήματος «συνοδεύονταν» και από άλλα χαρακτηριστικά, όπως η επιμελημένη λιθοδομία, το μεγαλύτερο πλάτος των τοίχων, τα λίθινα στοιχεία (κατώφλια, παραστάδες), η γραπτή ή πλακόστρωτη διακόσμηση των δαπέδων, η ύπαρξη τοιχογραφιών και ορόφου (Treuil et al. 1996, 498).

Ως προς τις λεγόμενες Κάτω πόλεις των ανακτόρων οι πληρέστερες πληροφορίες αντλούνται από τις Μυκήνες, όπου νοτιοδυτικά των τειχών της

την ιστορική περίοδο, ενώ εκείνο των Θηβών βρίσκεται κάτω από κεντρικό σημείο της σύγχρονης πόλης, γεγονός που καθιστά αδύνατη την πλήρη ανασκαφή του (Vermeule 1983, 172).

ακρόπολης, έχουν αποκαλυφθεί τέσσερις οικίες, του πρώτου μισού της ΥΕ ΙΙΒ και αρκετά πιο νότια μια συστάδα τριών οικιών με την ονομασία οικίες της Παναγίας, της ίδιας περιόδου με τις προηγούμενες. Γενικά παρατηρείται ότι οι οικίες ήταν οργανωμένες σε συστάδες, κοντά στις οποίες βρίσκονταν και οι τάφοι των προγόνων τους (Mylonas 1966, 80)

Οι πρώτες, η Δυτική Οικία και οι Οικίες του Λαδέμπορου, των Ασπίδων και των Σφιγγών, στα νοτιοδυτικά της ακρόπολης, είναι τέσσερα ελεύθερα στο χώρο οικοδομήματα, κοντά το ένα στο άλλο, τα ευρήματα των οποίων, έδειξαν ότι πρόκειται για πλούσιες κατοικίες με σημαντικούς αποθηκευτικούς χώρους για τα προϊόντα που παράγονταν σε αυτές. Ωστόσο, η ύπαρξη πινακίδων με Γραμμική Β Γραφή σε μία από αυτές, εύρημα το οποίο εντοπίστηκε για πρώτη φορά εκτός ανακτόρου, σε συνδυασμό με το πλήθος, το είδος των ευρημάτων και την κατανομή αυτών στο χώρο, οδήγησε στον χαρακτηρισμό των οικημάτων αυτών ως παραρτήματα του ανακτόρου για βιοτεχνική παραγωγή. Συγκεκριμένα, θεωρήθηκε ότι αποτελούν εργαστήρια για την τελική επεξεργασία αντικειμένων από ελεφαντόδοντο και την παραγωγή αιθέριων ελαίων καθώς και χώρους αποθήκευσής τους ή αποθήκευσης κεραμικής (Mylonas 1966, 83; Tournavitou 1995, 191; Shermerdine 1997, 542).

Παλαιότερα είχε όμως, διατυπωθεί και η άποψη ότι οι παραπάνω οικίες αποτελούσαν ιδιωτικές οικίες πλούσιων εμπόρων και τεχνιτών, οι οποίοι ήταν αυτόνομοι από το ανάκτορο και στην περιοχή αυτή, η οποία τους ανήκε, είχαν αναπτύξει παραγωγικές δραστηριότητες αντίστοιχες με εκείνες του ανακτόρου με την υποχρέωση της καταβολής φόρου (Vermeule 1983, 198).

Η αρχιτεκτονική των οικιών αυτών χαρακτηρίζεται ανακτορική. Πρόκειται για ορθογώνια κτίρια με μία αρχική διαίρεση σε δύο στενόμακρους χώρους, οι οποίοι με τη σειρά τους, στις περισσότερες περιπτώσεις, υποδιαιρούνται σε άλλους μικρότερους. Στις τρεις από αυτές ένας διάδρομος φέρνει σε επικοινωνία τα δύο βασικά στενόμακρα μέρη των κτιρίων. Στην Δυτική Οικία και στην Οικία του Λαδέμπορου, παρατηρήθηκε η ύπαρξη και δεύτερου ορόφου, ενώ στην τελευταία και στην Οικία των Σφιγγών οι αποθηκευτικοί χώροι ήταν υπόγειοι. Μόνο στην Δυτική Οικία, στο ισόγειο, αποκαλύφθηκε μεγαροειδής χώρος με λιθόστρωτη αυλή μπροστά από αυτόν και μαγειρείο (Tournavitou 1995, 1-3, 16-8, 28-9, 41-4).

Ως προς τα κτίρια που έχουν ανασκαφεί γενικότερα σε μυκηναϊκές θέσεις έχει προταθεί ο διαχωρισμός τους σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με τις διαστάσεις τους και

την ύπαρξη ή απουσία κάποιων συγκεκριμένων γνωρισμάτων. Τα κτίρια, των οποίων το συνολικό μήκος φτάνει μέχρι και τα 35μ., η τοιχοποιία είναι προσεγμένη, με γραπτή διακόσμηση στους τοίχους και στα δάπεδα και πλούσια ευρήματα εντός αυτών, χαρακτηρίζονται ως κτίρια «ενδιάμεσου τύπου». Φέρουν ανακτορικά χαρακτηριστικά στην αρχιτεκτονική τους αλλά δεν είναι ανάκτορα, καθώς η κάτοψη τους είναι διαφορετική. Ως προς την λειτουργία τους αυτή ακόμα δεν έχει πλήρως διασαφηνισθεί. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν οι τέσσερις οικίες των Μυκηνών, το κτίριο μήκους 30μ. στον Ορχομενό, τμήμα του κτιρίου Β των Ζυγουριών, καθώς και μεγάλα κτίρια που αποκαλύφθηκαν κοντά στο γνωστό ως Μενελάειον στην Σπάρτη. Το μήκος όλων των παραπάνω κτιρίων, κατά την ΥΕ ΙΙΙ φάση, καθώς κάποια από αυτά είχαν και πρωιμότερες οικοδομικές φάσεις, κυμαίνεται από 22μ. έως 37μ. (Treuil et al. 1996, 485-7).

Αμέσως πιο κάτω στην ιεραρχία βρίσκονται τα απλά κτίρια των οποίων το μήκος ξεκινάει από τα 5μ. και φθάνει έως τα 20μ. Συμπεριλαμβάνουν περισσότερους από ένα τετράπλευρους χώρους και μπορούν να διαχωριστούν σε αυτά της απλής κάτοψης με τα δωμάτια αξονικά διατεταγμένα και στα πιο σύνθετα, με πολύ μεγαλύτερο αριθμό δωματίων. Σε αυτόν τον τελευταίο τύπο ανήκουν οι Οικίες της Παναγίας των Μυκηνών, η οικία Μ στην Τίρυνθα, καθώς και οι Ι και Γ στην Ασίνη, χρονικά δε ο τύπος αυτός κυριαρχεί κατά την ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο (Treuil et al. 1996, 484-6).

Μονόχωρες τετράπλευρες κατοικίες παρατηρούνται σε όλη την Μυκηναϊκή περίοδο από την ΥΕ Ι, στην Κρίσα, έως και την ΥΕ ΙΙΙΓ, όπως η οικία Ο της Τίρυνθας. Τέλος υπάρχουν και οι λεγόμενες καλύβες με μικρότερες διαστάσεις, όπου το συνολικό τους εμβαδόν δεν θα πρέπει να ξεπερνάει τα 30τ.μ, ενώ σπάνιες είναι οι περιπτώσεις κτιρίων που να μην έχουν κάτοψη τετράπλευρη, όπως για παράδειγμα τα αψιδωτά ή ελλειψοειδής κτίρια στους Δελφούς και στα Νιχώρια (Treuil et al. 1996, 485).

Πέρα από την αρχιτεκτονική των οικιών, τα κατάλοιπα των οποίων είναι μάλλον φτωχά και δεν επιτρέπουν την διαμόρφωση σαφών τύπων οικιακής αρχιτεκτονικής, παρατηρείται ότι η σχέση οικιών και ανακτόρου παραμένει σχεδόν πάντοτε η ίδια. Το ανάκτορο βρίσκεται πάντα υψηλότερα από τις κατοικίες της Κάτω Πόλης.

Ωστόσο, τα κτίσματα που σχετίζονται με το ανάκτορο φαίνεται ότι δεν βρίσκονταν αποκλειστικά εντός της τειχισμένης ακρόπολης. Το παράδειγμα των

λεγόμενων κατοικιών «ενδιάμεσου τύπου», όπως οι οικίες νοτιοδυτικά της ακρόπολης των Μυκηνών, επιβεβαιώνει την θεωρία αυτή. Επίσης, στην περίπτωση της Τίρυνθας παρατηρείται ένας τριμερής διαχωρισμός, του ανακτόρου στην Άνω Ακρόπολη, των κτιρίων στην Κάτω Ακρόπολη και των κατοικιών στην Κάτω Πόλη. Και εδώ οχυρωμένη είναι μόνο η ακρόπολη, από την ΥΕ ΙΙΒ2 και η Κάτω Ακρόπολη (Treuil et al. 1996, 487-8).

Στην μυκηναϊκή ακρόπολη των Αθηνών οι κατοικίες ήταν χτισμένες, εκτός από τους πρόποδες του λόφου, και γύρω από το ανάκτορο (Vermeule 1983, 199). Ωστόσο, η αποσπασματικότητα των λειψάνων αυτών δεν αρκεί για την διευκρίνιση του ρόλου των κατοικιών αυτών. Αποτελούσαν μέρος του ανακτορικού συγκροτήματος ή ήταν ανεξάρτητες ιδιωτικές κατοικίες; Παρόμοιος προβληματισμός έχει διατυπωθεί ακόμα και για τα οικοδομήματα των χαμηλότερων ανδρών της ακρόπολης των Μυκηνών μετά την ΥΕ ΙΙΒ2 φάση (Treuil et al. 1996, 498), όπως και για την Κάτω Ακρόπολη της Τίρυνθας όπου αναφέρονται κτίρια ως «αυτόνομες οικιστικές μονάδες» και επιπλέον οι τάφοι, τα εργαστήρια και κάποιο ιερό δίνουν την αίσθηση οικισμού (Βασιλικού 1995, 187). Ίσως, τα κτίρια αυτά να είχαν οικιακό χαρακτήρα, αλλά να προορίζονταν για μέλη του βασιλικού γένους και άλλους αξιωματούχους (Mylonas 1966, 80).

Όσον αφορά το ανάκτορο της Θήβας, εξαιτίας των ιδιαίτερων συνθηκών υπό τις οποίες διεξάγονται οι ανασκαφές –το ανάκτορο βρίσκεται κάτω από την σύγχρονη πόλη-, όχι μόνο δεν είναι δυνατή η κατανόηση της έκτασης γενικότερα του οικισμού, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχει αποκαλυφθεί με βεβαιότητα το μέγαρο. Ωστόσο, λόγω της φύσης των ευρημάτων το οικοδομικό συγκρότημα έχει χαρακτηριστεί ως ανακτορικό, ενώ η ακρόπολη έχει υπολογιστεί ότι κατελάμβανε συνολικά κοντά στα 192 στρέμματα, δηλαδή ήταν η μεγαλύτερη ανακτορική ακρόπολη της μυκηναϊκής περιόδου (Βασιλικού 1995, 214).

Σίγουρη θεωρείται η ύπαρξη σημαντικού υδρευτικού συστήματος τόσο στις Ακροπόλεις όσο και στις Κάτω Πόλεις, σύμφωνα με τους αγωγούς και τα φρέατα που έχουν αποκαλυφθεί, καθώς και οδικού δικτύου, ακόμα και μεταξύ των οικισμών, όχι μόνο αυτών που ανήκαν στο ίδιο ανακτορικό κέντρο, αλλά και μεταξύ διαφορετικών (Vermeule 1983, 173).

Οι λεγόμενες επαρχιακές πόλεις βρίσκονταν σε αρκετή απόσταση από τον κεντρικό οικισμό και προφανώς ήταν αρκετά ανεξάρτητες. Τα στοιχεία για αυτές είναι λίγα και το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι αυτό της Μουριατάδας

στην Τριφυλία, βόρεια της Πύλου. Στον οικισμό αυτό έχουμε μια παρόμοια βασική χωροταξική οργάνωση με αυτή που συνήθως συναντάται στις ανακτορικές θέσεις. Πάνω σε λόφο υπάρχει το μέγαρο, το οποίο μάλλον και ανήκει στον τοπικό άρχοντα, προσανατολισμένο προς τη θάλασσα, ενώ οι υπόλοιπες ιδιωτικές κατοικίες βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο στις πλαγιές του λόφου, ο οποίος ήταν τειχισμένος με «κυκλώπεια» λιθοδομή (Vermeule 1983, 198-9).

Το μέγαρο έφερε και αυτό γραπτή διακόσμηση στους τοίχους και επιχρισμένα δάπεδα, όπως και τα ανάκτορα, αλλά μειονεκτούσε ως προς την λιγότερο προσεγμένη τοιχοποιία και τους μικρότερους χώρους. Οι ιδιωτικές κατοικίες διέθεταν λουτρό, καθώς αποκαλύφθηκαν σε αυτές ασάμινθοι. Βασικό στοιχείο για την πόλη είναι και ο θολωτός τάφος που διαθέτει, όπως και η κεντρική πύλη του τείχους με κίονες (Vermeule 1983, 199).

Άλλες θέσεις, μη ανακτορικές, σε ακρόπολη έχουν εντοπιστεί σε πολλά μέρη στην Πελοπόννησο, την Αττική και την κεντρική Ελλάδα κάποιες από τις οποίες στην Μάλθη, την Ασίνη, τον Άγιο Κοσμά, τον Θορικό, την Βραυρώνα και αλλού (Scouforoulos 1971: 54, 56, 63, 75, 77)

Ως προς την οχύρωση των θέσεων, πέρα από την φυσική επιλογή θέσης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι παρατηρείται σε τριών ειδών περιπτώσεις. Μία είναι η περίπτωση της τειχισμένης ακρόπολης, η οποία προστατεύει μόνο το ανάκτορο και τα κτίσματα γύρω από αυτό, με σκοπό την προφύλαξη αυτών ή και μέρος του πληθυσμού κατά την περίοδο εχθρικής παρουσίας. Οι οχυρωμένες γενικότερα μυκηναϊκές ακροπόλεις είναι χαρακτηριστικό της ΥΕ III περιόδου και οι πρωιμότερες ανήκουν στην ΥΕ IIIA⁴ (Mylonas 1966, 44). Ο δεύτερος τύπος οχύρωσης περικλείει μικρή έκταση που αποτελείται από λίγες κατοικίες, όπως στη Μάλθη της Μεσσηνίας και ο τρίτος εκτάσεις πολύ πιο μεγάλες, οι οποίες αποτελούν είδος καταφύγιου, ενδεχομένως φρουρίου ή και στρατιωτικού παρατηρητηρίου. Τέτοιες περιπτώσεις θεωρούνται η Κρίσα στην Φωκίδα, η Εύτρηση και ο Γλας στην περιοχή της Βοιωτίας (Treuil et al. 1996, 501).

Για την οχυρωμένη ακρόπολη του Γλά, εξαιτίας της απουσίας μεγάρου με την τυπική μορφή που έχει αποκαλυφθεί στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα και στην Πύλο, καθώς και του σύντομου χρονικού διαστήματος χρήσης της, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τυπική ακρόπολη, αλλά φαίνεται ότι συνδέεται, κατά τον Σπ.

⁴ Γενικότερα οχυρωμένες ακροπόλεις στον ελλαδικό χώρο εντοπίζονται ήδη από την ύστερη Νεολιθική περίοδο στο Διμήνη της Θεσσαλίας (Mylonas 1966, 45).

Ιακωβίδη, τόσο με την αποθήκευση αγαθών όσο και με την επίβλεψη και προστασία των αποστραγγιστικών έργων στην λίμνη Κωπαΐδα (Shelmerdine 1997, 548).

5.2. Οι οικισμοί στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας

5.2.1. Ανατολική Θεσσαλία: Μαγνησία-Λάρισα

Μαγνησία

Από τις συνολικά 32 μυκηναϊκές θέσεις που έχουν εντοπιστεί στον νομό Μαγνησίας μόλις σε 7 έχουν αποκαλυφθεί κατάλοιπα οικιστικής αρχιτεκτονικής (πίνακας 9). Σε 4 από αυτές, με σημαντικότερο αυτόν στο Διμήνι, έχουν αποκαλυφθεί οικισμοί με πρωτεύοντα ρόλο για την ευρύτερη περιοχή του Παγασητικού κόλπου.

Πίνακας 9: Νομός Μαγνησίας. Οικιστική αρχιτεκτονική ανά θέση και περίοδο-φάση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Αρχιτεκτονικά λείψανα	Αλμυριώτικη Μαγούλα	ΥΕ ΙΙΙ	1
	Βελεστίνο	ΥΕ	2
	Δημητριάδα	ΥΕ	1
	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΒ-Γ	1
	Μεγάλη Βελανιδιά	ΥΕ ΙΙΓ τέλη	1
	Πευκάκια	ΥΕ ΙΙΑ2	1
	Κάστρο Βόλου	ΥΕ ΙΙΑ2-Γ	1
Κλίβανος κεραμευτικός	Βελεστίνο	ΥΕ ΙΙΓ2	1
	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΑ1-2	1
	Κάστρο Βόλου	ΥΕ	1
Κτίριο	Βελεστίνο	ΥΕ	2
		ΥΕ ΙΙΙ	1
		ΥΕ ΙΙΑ	1
	Δημητριάδα	ΥΕ ΙΙΑ2-Β	1
	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΑ-Β2	1
		ΥΕ ΙΙΑ2-Β2	1
	Πευκάκια	ΥΕ ΙΙΑ2-Β	2
		ΥΕ Ι-ΙΙΒ	1
Στάφυλος	ΥΕ	1	
Κτίριο μεγάλο	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΒ2	1
	Κάστρο Βόλου	ΥΕ Ι-ΙΙΓ1	2
Οικία	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
		ΥΕ ΙΙΒ2	1
		ΥΕ ΙΙΒ2-Γ1	1
	Κάστρο Βόλου	ΥΕ ΙΙΑ-Γ	1
Οικία μεγαροειδής	Αερινό	ΥΕ ΙΙΒ	1
	Διμήνι	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
		ΥΕ ΙΙΑ-Β2	1
		ΥΕ ΙΙΒ1-Γ1	1
		ΥΕ ΙΙΒ2-Γ1	1
	Κάστρο Βόλου	ΥΕ ΙΙΒ	1

Από τις παραπάνω θέσεις οι σημαντικότερες για την περιοχή του Βόλου είναι οι ακόλουθες:

Κάστρο Βόλου (Παλιά)

Η θέση βρίσκεται στα δυτικά του Βόλου ενταγμένη σήμερα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης (εικ. 8). Πρόκειται για τεχνητό λόφο με μεγάλες επιχώσεις συνεχούς κατοίκησης από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι και σήμερα. Στις ΒΔ παρειές του λόφου έχει αποκαλυφθεί τμήμα μεγάλου κτιρίου με τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις, ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΒ και ΙΙΙΓ, ενώ μία τρίτη η οποία χρονολογείται στην ΥΕ Ι είναι πιθανή (εικ. 9). Το κτίριο αυτό ονομάστηκε από τον ανασκαφέα του, Δ.Ρ.Θεοχάρη, ανάκτορο, χαρακτηρισμός όμως που όπως φάνηκε από περαιτέρω έρευνες δεν ανταποκρίνεται στα αρχαιολογικά ευρήματα δεδομένα, ενώ φάνηκε ότι οι τοίχοι δεν ήταν ενιαίοι σε όλο τους το μήκος και πολύ πιθανόν να πρόκειται για περισσότερα του ενός κτίρια. Πάντως, όπως και να έχει το κτιριακό αυτό σύνολο καταστράφηκε στα τέλη της ΥΕ ΙΙΙΓ από πυρκαγιά, αν και η ύπαρξη στρώματος καταστροφής φαίνεται να αμφισβητείται και από τον Θεοχάρη (Μαλακασιώτη 1994, 47, 53).

Πέρα από το κτίριο αυτό έχουν αποκαλυφθεί και άλλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, της ΥΕ ΙΙΒ, ΥΕ ΙΙΙΑ1-Β, αρκετά όμως αποσπασματικά. Πρόκειται για κτίσματα με τοιχοποιία από αργούς λίθους, μικρούς και μεγάλους χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί σαφέστερα ο χαρακτήρας της λειτουργίας τους. Στο ίδιο βάθος με αυτά έχουν αποκαλυφθεί τμήματα πήλινων και πλακόστρωτων δαπέδων, εστίες και άλλα μικροευρήματα, κεραμική, ειδώλια, εργαλεία, τα οποία όμως δεν μπορούν να διασαφηνίσουν την ταυτότητα των οικημάτων (Μαλακασιώτη 1994, 51).

Πευκάκια

Ο οικισμός στην περιοχή Πευκάκια στον μυχό του Παγασητικού κόλπου φαίνεται ότι καταλαμβάνει μεγάλη έκταση, η οποία ξεπερνάει τα όρια της μαγούλας που μάλλον αποτελούσε τον πυρήνα ενός πιο εκτεταμένου οικισμού (εικ. 16). Με βάση τα ευρήματα και την κατανομή τους στον χώρο ο οικισμός κατά την ΥΕ ΙΙΙΑ και ΙΙΙΒ θα πρέπει να καταλάμβανε ένα εμβαδόν της τάξεως των 80 στρεμμάτων, έχοντας απόσταση από την σημερινή ακτογραμμή 500μ. Ωστόσο, η απόσταση αυτή κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους θα πρέπει να ήταν μικρότερη, καθώς οι χερσαίες γεωτρήσεις που πραγματοποιήθηκαν έδειξαν ότι στα ΝΔ της μαγούλας η θάλασσα

εισχωρούσε πολύ περισσότερο από το σημείο που βρίσκεται σήμερα (Efstathiou 1996, 1176, 1180).

Στα ΝΑ της μαγούλας έχουν αποκαλυφθεί δύο κτίρια, από τα οποία το ένα είχε έξι δωμάτια, το κεντρικό ίσως να ήταν αποθηκευτικός χώρος, καθώς σε αυτό βρέθηκε η μεγαλύτερη ποσότητα κεραμικής, σε τέσσερα δωμάτια βρέθηκαν τμήματα από πήλινο δάπεδο, ενώ σε τρία οι τοίχοι ήταν επαλειμμένοι με λεπτή στρώση πηλού (εικ. 17-18). Από το δεύτερο κτίριο έχει αποκαλυφθεί μόλις η ΒΔ γωνία του (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1992, 280-2).

Στα ΝΝΔ της μαγούλας εντοπίστηκε ένα ακόμα κτίριο από το οποίο αποκαλύφθηκε μόλις ένας καμπύλος τοίχος (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1994, 65). Από τις πρώτες ανασκαφές στην περιοχή της Δημητριάδας, και συγκεκριμένα στη μαγούλα Πευκάκια, το 1912, είχαν εντοπιστεί μυκηναϊκές οικίες, οι οποίες σήμερα είναι άγνωστο που ακριβώς βρίσκονται καθώς δεν αποτυπώθηκε η θέση τους, ενώ οι σχετικές τοπογραφικές πληροφορίες είναι πολύ ασαφείς (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1994, 61).

Ο οικισμός σταμάτησε να κατοικείται στα τέλη της ΥΕ ΙΙΒ / αρχή της ΥΕ ΙΙΓ περιόδου, ίσως μετά από ισχυρό σεισμό, και κατοικήθηκε ξανά στους ιστορικούς χρόνους, όπου η περιοχή του μυκηναϊκού οικισμού είχε πια περιληφθεί στα όρια της ελληνιστικής Δημητριάδας (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1992, 284).

Διμήνι

Ο μυκηναϊκός οικισμός στο Διμήνι, 5 χλμ. ΝΔ του Βόλου, ανασκάπτεται συνεχώς από το 1977 και μέχρι στιγμής καλύπτει μια έκταση 100 στρεμμάτων. Απλώνεται στα ανατολικά κράσπεδα του λόφου, όπου η νεολιθική εγκατάσταση, και αποτελεί τον μέχρι στιγμής σημαντικότερο οικισμό στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου (εικ. 19-20).

Τα ακριβή όρια της θέσης δεν έχουν ακόμα διαπιστωθεί, ωστόσο, εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν με βάση την χωροτακτική διάταξη των κτιρίων και τους περιβαλλοντικούς περιορισμούς. Έτσι, στα δυτικά είναι ο νεολιθικός λόφος και οι δύο μυκηναϊκοί θολωτοί τάφοι, στα βόρεια έρεε, σύμφωνα με ανάλογες μελέτες, ο ποταμός Σεσκλιώτης και στα ανατολικά του οικισμού η ύπαρξη κεραμευτικού κλιβάνου έθετε ίσως το πιο ακραίο όριο, που πιθανόν αποτελούσε χώρο βιοτεχνικής παραγωγής (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 281).

Έχουν αποκαλυφθεί συνολικά 11 κτίρια από τα οποία πέντε οικίες εκατέρωθεν μιας πλατιάς οδού. Πρόκειται για μεγάλες μεγαροειδείς οικίες, των 60-70τ.μ. χωρίς ίχνη κίωνων και εστίας. Η κάτοψή τους, κατά την τελική φάση κατοίκησης του οικισμού, αποτελείται από 2 ή 3 κύρια δωμάτια στον ίδιο άξονα. Παράπλευροι, βοηθητικοί χώροι πλαισιώνουν κατά μήκος ή κατά πλάτος το κύριο δωμάτιο (εικ. 22-23). Οι οικίες διαθέτουν πλακόστρωτες αυλές με πηγάδια και προφανώς κοινόχρηστους χώρους, ενώ όλες φαίνεται ότι διέθεταν αποχετευτικό σύστημα. Επίσης, όλες έχουν ενιαίο προσανατολισμό παράλληλο προς την κατεύθυνση του δρόμου (Αδρύμη-Σισμάνη 1994α, 225, 232; 2000, 280)

Διαθέτουν λίθινα θεμέλια και πλίνθινη ανωδομή η οποία ενισχύονταν από ξύλινα δοκάρια. Οι επιφάνειες των τοίχων ήταν επιχρισμένες εσωτερικά με πηλό και εξωτερικά με αμμοκονίαμα. Τα δάπεδα ήταν και αυτά επιχρισμένα με πηλό και ορισμένες φορές με αμμοκονίαμα. Στην Οικία Κ βρέθηκε *in situ* μία ασάμινθος και σύστημα αποχέτευσης, ενώ θραύσματα άλλης μία βρέθηκε σε εξωτερικό χώρο (εικ. 24). (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 23, 26). Κατά την τελική φάση του οικισμού, ΥΕ ΙΙΒ2-Γ, τα κτίρια είναι ελεύθερα στο χώρο, με ανοιχτούς χώρους μεταξύ τους χωρίς μεσοτοιχίες (Αδρύμη-Σισμάνη 2001, 330).

Οι περισσότερες οικίες στο Διμήνι παρουσιάζουν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μεγαροειδή κάτοψη κατά την τελική φάση κατοίκησης. Γενικότερα, στην περιοχή, τουλάχιστον, της Μαγνησίας ο προαναφερθείς τύπος με τετράγωνα δωμάτια και εστία στον κύριο χώρο, αποτελεί τον κανόνα, από τα μέχρι τώρα αρχαιολογικά δεδομένα (Αδρύμη-Σισμάνη 1994α, 229-32).

Σε γωνία δωματίου της Οικία Κ οι ανασκαφείς ταυτίζουν οικιακό ιερό με βάση τα αρχιτεκτονικά στοιχεία (διαμόρφωση ξεχωριστού μικρού χώρου με χαμηλό τοιχίο) και τα μικρά ευρήματα, πλήντο ειδώλιο βοοειδούς, γνωστός τύπος από το ιερό της Φυλακωπής, και πέτρινη τράπεζα προσφορών (εικ. 25) (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 31-32, 36).

Ωστόσο, σχετικά πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως, το σημαντικότερο μέχρι στιγμής κτίριο του οικισμού, το οποίο ανήκει στον τύπο Οικία με διάδρομο, τύπος ο οποίος κατά την ΥΕ ΙΙΒ, στον νότιο ελλαδικό χώρο, επικρατεί. Η κάτοψη των κτιρίων αυτών διαμορφώνεται από δωμάτια τετράγωνα ή ορθογώνια τα οποία παρατάσσονται κατά μήκος ενός διαδρόμου. Τέτοιου τύπου κτίρια συναντώνται στις Μυκήνες, την Πύλο και στη Σπάρτη. Το ανάλογο κτίριο στο Διμήνι, του οποίου η ανασκαφή συνεχίζεται, χρονολογείται μέχρι και την πρώιμη ΥΕ

IIIΓ, οπότε και εγκαταλείπεται από άγνωστη αιτία. Αποτελείται από δύο πτέρυγες τη βόρεια και νότια οι οποίες διαχωρίζονται από διάδρομο (εικ. 26). Στη βόρεια έχουν ανασκαφεί 4 δωμάτια και μάλλον ήταν χώροι διαμονής και η νότια αποτελείται από 10 βοηθητικούς ή εργαστηριακούς μικρότερους χώρους. Ο πυρήνας του κτιρίου ανήκει στον τύπο κτιρίου με παραστάδες. Ξεχωρίζει για την μοναδική του κάτοψη και τις πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις του τόσο μέσα στα όρια του οικισμού αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας. Το εμβαδόν του ξεπερνάει τα 400τ.μ. Σημαντικό στοιχείο για την αρχιτεκτονική αλλά και για την φύση του κτιρίου είναι η εκτεταμένη χρήση ασβεστοκονιάματος στους τοίχους και τα δάπεδα, πρακτική που στο Διμήνι έχει εντοπιστεί ξανά μόνο στην Οικία Κ και στο χώρο που έχει θεωρηθεί οικιακό ιερό (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 281-290)

Ο δρόμος έχει αποκαλυφθεί σε μήκος 45μ. και εντός του οικισμού έχει πλάτος 4,5μ. Ήταν στρωμένος από χοντρό χαλίκι ενώ οι πλευρές του δεξιά και αριστερά οριοθετούνταν από ψηλούς μαντρότοιχους και τους εξωτερικούς τοίχους των κτιρίων οι οποίοι δεν είχαν πρόσβαση σε αυτόν. Στην επιφάνεια του δρόμου τα ίχνη βαθειών αυλακώσεων καταδεικνύουν την χρήση αρμάτων (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 26).

Την εικόνα του οικισμού συμπληρώνουν τα δύο εργαστήρια που αποκαλύφθηκαν. Το ένα σχετίζεται με παραγωγή κεραμικής και είναι ο προαναφερθείς κλίβανος, στα ανατολικά όρια του οικισμού (εικ. 20, 27), ενώ το δεύτερο εργαστήριο εντοπίστηκε στο οικόπεδο Ζωγράφου. Σε αυτό βρέθηκαν λίθινα εργαλεία, μία λίθινη μήτρα και υπολείμματα ακατέργαστου μολύβδου (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 27).

Κέντρο του οικισμού, όπως συνηθίζεται στις μυκηναϊκές θέσεις ήταν η ακρόπολη επάνω στο λόφο, γνωστό από τον Νεολιθικό οικισμό. Εκεί στα ΝΔ της κεντρικής αυλής, κατά την περίοδο ανασκαφής από τον Τσουντα αποκαλύφθηκαν πέντε τοίχοι, οι οποίοι μάλλον ανήκαν σε μεγάλο κτίριο, μέγαρο, ενδεχομένως διώροφο, αν κρίνουμε από το μεγάλο πλάτος των τοίχων (1μ.) (εικ. 21). Μπροστά από το κτίριο αυτό αποκαλύφθηκε και ένα βωμός. Σήμερα από το οίκημα αυτό, το οποίο χρονολογείται μεταξύ του 1500 και 1200 π.Χ., σώζονται μόλις δύο τοίχοι (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 36).

Ο οικισμός εγκαταλείπεται στην αρχή της ΥΕ IIIΓ1 φάσης, για άγνωστο ακόμα λόγο, αφού δεν έχει διαπιστωθεί πουθενά βίαιη καταστροφή (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 281).

Ο μυκηναϊκός οικισμός στο Διμήνι, σύμφωνα με την ανασκαφέα, παρουσιάζει σε γενικές γραμμές τον ίδιο πολεοδομικό σχεδιασμό που έχουν οι οικισμοί κατά την ίδια πολιτισμική περίοδο, «ευθείς δρόμοι με κλειστές προσόψεις σπιτιών και άνετους ενδιάμεσους χώρους» (Αδρύμη-Σισμάνη 1994α, 232), ενώ θεωρείται ότι στη γενικότερη μορφή του μοιάζει και με άλλους μυκηναϊκούς οικισμούς της Θεσσαλίας, όπως στο Μπουρνάμπασι και στην Πέτρα (Αδρύμη-Σισμάνη 1992, 276). Αν και η ανασκαφική έρευνα στις δύο παραπάνω θέσεις είναι μέχρι στιγμής περιορισμένη.

Βελεστίνο

Στην σύγχρονη κωμόπολη του Βελεστίνου εντοπίζονται οι αρχαίες Φερές. Ο οικισμός αυτός αποτέλεσε σημαντικό οικισμό κατά την Μυκηναϊκή εποχή, ο οποίος κάλυπτε μια αρκετά εκτεταμένη περιοχή, όπως φαίνεται από τα αρχαιολογικά δεδομένα (εικ. 31). Σε σχέση με την ΜΕ περίοδο ο οικισμός επεκτάθηκε ακόμα περισσότερο. Από το λόφο Καστράκι, προς τα ΝΔ έφτανε μέχρι το λεγόμενο «Πλάτωμα», ενώ στα ΝΑ ξεπερνούσε κατά πολύ την Υπέρεια Κρήνη με όριο την θέση του νεκροταφείου με τους θαλαμοειδείς τάφους. Ο οικισμός παρήγαγε δική του κεραμική εάν ληφθεί υπόψη η ανεύρεση κεραμευτικού κλιβάνου (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1994, 61) (εικ. 32). Διαπιστώνεται η ύπαρξη ακμάζοντα μυκηναϊκού οικισμού ο οποίος μνημονεύεται και στην επική παράδοση, ως μία από τις πόλεις που προσέφεραν στρατιωτικές δυνάμεις στην Τρωική εκστρατεία (Ομήρου Ιλιάδα Β', 711-715).

Οι δύο μυκηναϊκοί κλιβανοί που έχουν εντοπιστεί στο Βελεστίνο και στο Διμήνι συγκαταλέγονται στους λίγους που έχουν εντοπιστεί στον μυκηναϊκό ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο, όπως στην Πελοπόννησο, την Αττική και τη Βοιωτία. Ο κλιβανός του Βελεστίνου ανήκει τους κλιβάνους που προορίζονταν για αγγεία μεγάλου μεγέθους (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1994α, 223). Λείψανα κεραμευτικού κλιβάνου έχουν αποκαλυφθεί και στη θέση Παλιά (Θεοχάρης 1962γ, 48).

Άλλες θέσεις με οικιστική αρχιτεκτονική είναι το Αερινό (εικ. 35) με μία μεγαροειδή οικία, η Δημητριάδα με ένα κτίριο και το Περσουφλί με κτίρια. Και στις τρεις θέσεις τα κατάλοιπα περιορίζονται σε αποσπασματικά τμήματα τοίχων. Στην Δημητριάδα το κτίριο φαίνεται να διαθέτει τουλάχιστον 5 χώρους στους οποίους τα δάπεδα και οι τοίχοι ήταν καλυμμένοι με στρώση πηλού.

Λάρισα

Στο νομό Λάρισας έχουν εντοπιστεί 6 μυκηναϊκές θέσεις με οικιστική αρχιτεκτονική (πίνακας 10).

Πίνακας 10: Νομός Λάρισας. Οικιστική αρχιτεκτονική ανά θέση και περίοδο-φάση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Ελάχιστο Σύνολο
Αρχιτεκτονικά λείψανα	Δίλοφο	ΥΕ ΙΙΓ	1
	Μπουρνάμπασι	ΥΕ ΙΙΑ-Β	1
	Πέτρα	ΥΕ ΙΙΑ2-Β	1
Κτίριο	Καστρί	ΥΕ ΙΙΑ2-Γ1	1
Οικία	Κεφαλόβρυσο	ΥΕ ΙΙΒ/ΙΙΑ1-Β	1
Τείχος	Κτούρη	ΥΕ ΙΙΒ	1
Γενικό Άθροισμα			6

Οι σημαντικότεροι οικισμοί είναι στις θέσεις Πέτρα και Μπουρνάμπασι, η τελευταία κοντά στην αρχαία Ελάτεια, όπου έχει εντοπιστεί εκτεταμένη μυκηναϊκή εγκατάσταση. Πέρα από τις δύο αυτές θέσεις, οι οποίες μέχρι στιγμής έχουν δώσει ελάχιστα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα, πολύ λίγες θέσεις στον νομό Λάρισας έχουν αποκαλύψει στοιχεία οργάνωσης του οικισμού και ύπαρξης οικιών ή άλλου χαρακτήρα κτίρια. Στο Κεφαλόβρυσο, θέση η οποία, όπως και οι προηγούμενες, βρίσκεται στην επαρχία Λάρισας, έχουν αποκαλυφθεί 5 ή 6 οικίες για τις οποίες δεν δίνονται περισσότερες πληροφορίες. Άλλες θέσεις με οικιστική αρχιτεκτονική η οποία περιορίζεται σε αποσπασματικούς τοίχους, είναι το Δίλοφο στην επαρχία Φαρσάλων και το Καστρί της κοινότητας Αργυροπουλείου στον Τύρναβο. Ο αριθμός των παραπάνω θέσεων αναλογικά με τις θέσεις που έχουν εντοπιστεί σε ολόκληρο το νομό (102) είναι πάρα πολύ λίγες.

Την μεγαλύτερη έκταση καταλαμβάνουν το Μπουρνάμπασι και η Πέτρα κοντά στην αποξηραμένη σήμερα λίμνη Κάρλα. Στην πρώτη θέση αυτό φαίνεται κυρίως από την έκταση διασποράς της κεραμικής, ενώ για την δεύτερη από την περιοχή που περικλείει το τείχος, συνολικού μήκους 4 με 5 χλμ. Ο Σκουφόπουλος αναφέρει ότι το τείχος με την κυκλώπεια τοιχοποιία είχε συνολικό μήκος 8 χλμ. (Scoufopoulos 1971: 90). Σε αυτό περιλαμβάνονται τρία υψώματα με την πεδινή έκταση ανάμεσά τους (Γαλλής 1992, 181-3) (εικ. 49), όπου έχουν εντοπιστεί λίγα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κάποιοι τάφοι.

5.2.2. Δυτική Θεσσαλία: Καρδίτσα-Τρίκαλα

Τρίκαλα

Στην περιοχή του νομού Τρικάλων οι θέσεις που παρουσιάζουν οικιστική αρχιτεκτονική είναι πολύ λίγες και περιορίζονται αποκλειστικά στην ομώνυμη επαρχία (πίνακας 11).

Πίνακας 11: Νομός Τρικάλων. Οικιστική αρχιτεκτονική, ανά θέση και περίοδο-φάση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Κτίριο	Άγιος Αθανάσιος Αγρελιάς	ΥΕ ;	1
	Ζάρκος	ΥΕ	1
	Πηνειάδα	ΥΕ ΙΙΙ	1
Γενικό Άθροισμα			3

Οι θέσεις αυτές δεν έχουν αποκαλύψει κάποιο εκτεταμένο πολεοδομικό ιστό, παρά μόνο μεμονωμένα κτίρια των οποίων η λειτουργία δεν έχει διευκρινιστεί. Στην Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου έχει ανασκαφεί ένα μεγάλο κτίριο με δέκα δωμάτια, στην Αγρελιά ένα αφιδοειδές οικοδόμημα, η χρονολόγηση του οποίου στην μυκηναϊκή περίοδο δεν είναι απόλυτα ασφαλής, και στην Πηνειάδα ένα ακόμα κτίριο.

Ωστόσο, ο σημαντικότερος οικισμός της περιοχής που ταυτίζεται με την ομηρική Τρίκκη, θεωρείται αυτός που εντοπίζεται στην σύγχρονη πόλη των Τρικάλων, παρόλο που αρχιτεκτονικά λείψανα δεν έχουν ακόμα έρθει στο φως. Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός αντιπροσωπεύεται από ανάλογο στρώμα, το οποίο έχει δώσει μόνο κεραμική.

Καρδίτσα

Ελάχιστα είναι τα αρχιτεκτονικά στοιχεία και για τον νομό Καρδίτσας. Από τις 20 συνολικά θέσεις που έχουν εντοπιστεί, σε τρεις μόλις έχουν ανασκαφεί κατάλοιπα κτιρίων και αυτά πολύ αποσπασματικά (πίνακας 12).

Πίνακας 12: Νομός Καρδίτσας. Οικιστική αρχιτεκτονική, ανά θέση και περίοδο-φάση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Αρχιτεκτονικά λείψανα	Φύλια	ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Κτίριο	Κεραμαριά Μαγούλα	ΥΕ	1
	Φύλια	ΥΕ ΙΙΙΒ ;	1
Γείχος	Πέτρινο	ΥΕ	1
Γενικό Άθροισμα			4

Στον Πύργο Κιερίου έχει αποκαλυφθεί τμήμα κτιρίου, στην Φίλια και στα ανατολικά της Κεραμαριάς Μαγούλας του Βλοχού αναφέρονται τοίχοι από κατοικίες, οι οποίες πιθανολογείται ότι αποτελούν το άκρο του οικισμού της μαγούλας (Γαλλής 1984, 176). Μοναδική περίπτωση για την δυτική Θεσσαλία αποτελεί η θέση του Πέτρινου σε λοφώδη περιοχή μεταξύ Λάρισας και Καρδίτσας, λόφος το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είναι τειχισμένο, εκτός από την βόρεια, φυσικά οχυρή πλευρά του. Ωστόσο, άλλα αρχαιολογικά κατάλοιπα της μυκηναϊκής περιόδου πέρα από επιφανειακή κεραμική δεν έχουν εντοπιστεί στην θέση (Θεοδωρόπουλος 1994α, 26-30).

5.2.3. Φθιώτιδα: επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας

Για την περιοχή του νομού Φθιώτιδας, τμήμα του οποίου συμπίπτει με την αρχαία Αχαΐα Φθιώτιδα, Πρόκειται για τμήμα από τις σημερινές επαρχίες του Δομοκού και της Φθιώτιδας με όρια στα ΝΑ τον Αχινό, στα ΝΔ την Ξυνιάδα και στα Β το Νέο Μοναστήρι (εικ. 57). Η παρουσία των Μυκηναίων στην περιοχή των δύο επαρχιών, Δομοκού και Φθιώτιδας, θεωρείται πλέον σίγουρη ήδη από την περίοδο των Λακκοειδών τάφων (Δακορόνια 1997γ, 209). Τα λείψανα οικιστικής αρχιτεκτονικής είναι μέχρι στιγμής πολύ λίγα και εντοπίζονται μόλις σε τρεις θέσεις (πίνακας 13).

Πίνακας 13: Νομός Φθιώτιδας. Επαρχίες Δομοκού-Φθιώτιδας. Οικιστική αρχιτεκτονική, ανά θέση και περίοδο-φάση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΘΕΣΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Σύνολο
Αρχιτεκτονικά λείψανα	Ταψί	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
Κτίριο	Βαλόγουρνα	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΑ1	1
	Κάστρο Λαμίας	ΥΕ	1
	Ταψί	ΥΕ	1
		ΥΕ ΙΙΓ	1
Γενικό Άθροισμα			5

Αρχιτεκτονικά οικιστικά λείψανα από την περιοχή της Αχαΐας Φθιώτιδας έχουν εντοπιστεί μόλις σε μία θέση στο λόφο Ταψί, στο ΒΑ τμήμα της κοινότητας Νέο Μοναστήρι (εικ. 58). Πρόκειται για τμήμα κτιρίου της ΥΕ ΙΙΒ με δάπεδα από πηλό τόσο στους χώρους-δωμάτια, όσο και σε κάποιες μικρών διαστάσεων θήκες, ίσως, αποθηκευτικές που αποκαλύφθηκαν εντός (εικ. 59-60). Το κτίριο αυτό, ενδεχομένως, να ήταν οικία. Σημαντικό όμως είναι να σημειωθεί ότι η κεραμική που έχει βρεθεί στον οικισμό καλύπτει χρονικά όλη την μυκηναϊκή περίοδο. Ο

προϊστορικός οικισμός βρίσκεται κάτω από τον σύγχρονο, γύρω από τους πρόποδες του λόφου, στην κορυφή του οποίου θεωρείται ότι βρίσκονταν η ακρόπολη και το κέντρο του οικισμού. Σε αυτόν σώζονται ίχνη οχύρωσης με πολυγωνικό σύστημα δόμησης (Δακορώνια 1997γ, 214). Δεν διευκρινίζεται, όμως, αν η οχύρωση αυτή ανήκει στην προϊστορική ή την κλασσική ακρόπολη των ιστορικών χρόνων.

Από την περιοχή της Ξυνιάδας, στη θέση Νησί της κοινότητας Κορομηλιάς (επαρχία Δομοκού) στους πρόποδες ακρόπολης στην οποία εντοπίζεται η αρχαία Ξυνιάς, αν και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν έχουν εντοπιστεί, κατά την διάρκεια άρωσης βρέθηκαν ένας ασκός, μία σμίλη, μία αιχμή δόρατος και ένα ξίφος, όλα χάλκινα (εικ. 62-63). Τα παραπάνω αντικείμενα αποτελούν δείγματα τύπων που συναντώνται σε όλο τον Μυκηναϊκό κόσμο. Το χάλκινο ξίφος, με μήκος 0,80μ., ανήκει στον λεγόμενο τύπο Α, ο οποίος συναντάται κυρίως στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στους ταφικούς κύκλους Α και Β των Μυκηνών. Μετά την ΥΕ Ι συνεχίζει να απαντάται έως και στην ΥΕ ΙΙΑ μονάχα στην Μεσσηνία. Από την άλλη η αιχμή του δόρατος, με βάση τα τυπολογικά της χαρακτηριστικά, χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ (Δακορώνια 1997γ, 220-4).

Ως φρούρια έχουν χαρακτηριστεί οι θέσεις Πέτρα, Κτούρη και Πύργος Κιερίου, οι οποίες χρονολογούνται ΥΕ ΙΙΑ2-Β, ΥΕ ΙΙΙΒ και ΥΕ ΙΙΙ, αντίστοιχα

Άλλου τύπου θέσεις:

Ορυχεία

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας τα πιο γνωστά ορυχεία χαλκού τα οποία εκμεταλλεύονταν τουλάχιστον από τους ιστορικούς χρόνους είναι εκείνα στην Όθρυ.

Σε δύο θέσεις, η μία στην Μελιταία και η άλλη στη Γούρα, υπάρχουν κοντά ορυχεία χαλκού ή σιδήρου για εκείνο κοντά στο χωριό Γούρα, τα οποία στην σύγχρονη εποχή δεν χρησιμοποιούνται. Στην Μελιταία έχει βεβαιωθεί η κατοίκηση κατά τους ΜΕ χρόνους και πολύ πιθανή και κατά τους Μυκηναϊκούς. Το δεύτερο ορυχείο είναι πιθανό να χρησιμοποιούνταν για την εξόρυξη σιδήρου, ωστόσο δεν έχουν βρεθεί όστρακα στην περιοχή κοντά σε αυτό, για την δυνατότητα προσδιορισμού της χρονικής περιόδου χρήσης του ορυχείου (Hunter 1953: 15-16).

Ιερά

Στην θέση Χαμάμια κοντά στον οικισμό της Φύλιας στην Καρδίτσα έχει αποκαλυφθεί σημαντικό ιερό των ιστορικών χρόνων, αφιερωμένο στην Αθηνά Ιτωνία, την σημαντικότερη προθησσαλική θεά. Η χρήση του ιερού έχει ανασκαφικά τεκμηριωθεί ότι ξεκινά από τα υστερογεωμετρικά χρόνια έως και τα παλαιοχριστιανικά. Ωστόσο, στο Ιερό έχουν βρεθεί αντικείμενα, ειδώλια και κεραμική κυρίως ντόπια θεσσαλική της ΥΕ ΙΙΒ φάσης. Κάτω από το ιερό των ιστορικών χρόνων έχει αποκαλυφθεί ορθογώνιο κτίριο (εικ. 56), το οποίο μάλλον χρονολογείται στη μυκηναϊκή περίοδο, αλλά δεν είναι σίγουρο αν ανήκει σε προϊστορική φάση του ιερού. Τα μυκηναϊκά αντικείμενα δεν βρέθηκαν σε άμεση συνάφεια με αυτό, καθιστώντας την χρονολόγησή του επισφαλή (Πιλάλη-Παπαστερίου 1983, 49, 53-6).

Συνοπτικά γίνεται αντιληπτό ότι για την οικιστική αρχιτεκτονική τα στοιχεία δεν ήταν τόσα, όσα για τους τάφους και τα διαφορετικά είδη τους. Σε πολλές περιπτώσεις, ο αποσπασματικός τους χαρακτήρας δεν επέτρεπε τον καθορισμό της λειτουργίας τους και απλά χαρακτηρίζονταν ως αρχιτεκτονικά λείψανα. Ακόμη μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των μυκηναϊκών θέσεων, στις οποίες δεν έχουν ακόμα αποκαλυφθεί οικοδομήματα, παρά μόνο κεραμική. Συγκεκριμένα σε 140 μυκηναϊκές θέσεις από τις συνολικά 196 που εντοπίζονται στη Θεσσαλία και στις επαρχίες Δομοκού και Φθιώτιδας του ομώνυμου νομού δεν έχει εντοπιστεί αρχιτεκτονική, γεγονός που σε σημαντικό βαθμό οφείλεται στο ότι οι θέσεις αυτές δεν έχουν ανασκαφεί με συστηματικό τρόπο. Από τις υπόλοιπες θέσεις οι κατηγορίες της οικιστικής αρχιτεκτονικής είναι αυτές που απεικονίζονται στο γράφημα 13.

Γράφημα 13: Κατηγορίες της οικιστικής αρχιτεκτονικής στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας

6. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΩΝ ΑΝΑ ΝΟΜΟΥΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται, ανά νομό και επαρχία, όλες οι θέσεις που έχουν χαρακτηριστεί ως μυκηναϊκές, χωρίς να διαχωρίζονται σε θέσεις με ταφές ή οικιστική αρχιτεκτονική, όπως έγινε στα κεφάλαια 4 και 5. Ο χαρακτηρισμός των θέσεων ως «οικισμός» ή «οικισμός;» ή «αδιάγνωστου τύπου» ή άλλο είναι με βάση τις αναφορές που υπάρχουν στη βιβλιογραφία που χρησιμοποιείται στην εργασία αυτή. Ως «οικισμός» χαρακτηρίζονται θέσεις που έχουν αρχιτεκτονική και ως «οικισμός;» οι θέσεις που αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως πιθανοί οικισμοί, ακόμα και αν δεν έχουν αρχιτεκτονικά λείψανα, παρά μόνο κεραμική. Ως «αδιάγνωστου τύπου» αναφέρονται οι θέσεις εκείνες που δεν έχουν καθόλου αρχιτεκτονική, παρά μόνο κεραμική ή άλλα κινητά ευρήματα και στη βιβλιογραφία δεν χαρακτηρίζονται τι είναι.

Κατανομή Θέσεων

6.1. Νομός Μαγνησίας

Συνολικά στον νομό εντοπίστηκαν 33 μυκηναϊκές θέσεις. Από τις οποίες:

- 14 θέσεις ως οικισμοί
- 5 θέσεις ως πιθανοί οικισμοί
- 5 θέσεις έχουν μόνο ταφικά
- 1 θέση ως πιθανό ορυχείο χαλκού
- 8 αδιάγνωστες θέσεις

6.1.1. Επαρχία Βόλου:

Εντοπίστηκαν συνολικά 17 θέσεις, από τις οποίες 8 θέσεις είναι οικισμοί, 3 θέσεις είναι πιθανοί οικισμοί, 2 θέσεις έχουν μόνο ταφική αρχιτεκτονική και 4 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 14).

Σε 5 θέσεις έχουν αποκαλυφθεί κατάλοιπα οικιστικής και ταφικής αρχιτεκτονικής, πρόκειται δηλαδή για οικισμούς με το νεκροταφείο τους και μόλις σε μία θέση από τις 5, στο Διμήνι, υπάρχουν και ταφές *intra muros*.

Στις θέσεις, Νέα Ιωνία και Καπακλί, έχουν αποκαλυφθεί, αντίστοιχα, ένα νεκροταφείο με 21 μυκηναϊκούς τάφους και ένας μεμονωμένος θολωτός τάφος. Το νεκροταφείο που έχει αποκαλυφθεί στην Νέα Ιωνία Βόλου θεωρείται ότι ανήκει στον οικισμό που βρίσκεται στο λόφο Καστράκι στη συνοικία των Παλιών. Ο οικισμός

αυτός παρουσιάζει συνεχή κατοίκηση από την προϊστορία έως και τους σύγχρονους χρόνους, γεγονός που συμπίπτει και με την διαχρονική χρήση του προαναφερθέντος νεκροταφείου. Ωστόσο δεν έχουν εντοπιστεί τάφοι οι οποίοι να χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΒ και ΥΕ ΙΙΓ, κενό όμως που θεωρείται από τους ανασκαφείς τυχαίο, εφόσον η περιοχή βρίσκεται εντός του πολεοδομικού ιστού της πόλης του Βόλου και είναι πολύ πιθανόν οι σωστικές έρευνες να μην εντόπισαν στοιχεία αυτών των περιόδων, τα οποία ωστόσο ταυτίζονται στον οικισμό (Efstathiou 1996, 1184). Ο ένας κιβωτιόσχημος τάφος που έχει εντοπιστεί στο Κάστρο πιστεύεται ότι αποτελεί τμήμα του νεκροταφείου στην Νέα Ιωνία.

Ο θολωτός τάφος στο Καπακλί λόγω της εγγύτητάς του σε δύο θέσεις, ενδεχομένως να ανήκει σε μία από αυτές είτε στο Κάστρο Βόλου (Παλιά) είτε στο Διμήνι.

Η θέση Καστράκι Σέσκλου θεωρείται πιθανός οικισμός, αν και δεν έχουν εντοπιστεί οικιστικά κατάλοιπα. Ωστόσο, κοντά στο λόφο με τον Νεολιθικό οικισμό, είχε παλιότερα αποκαλυφθεί θολωτός τάφος. Στη θέση Σέσκλο, όπου πρόκειται για το σύγχρονο ομώνυμο χωριό, εντοπίστηκε σε κεντρικό του σημείο, εντός δοκιμαστικής τομής, μόλις ένα μυκηναϊκό όστρακο.

Στα Πευκάκια δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των θαλαμοειδών τάφων.

Πίνακας 14: Επαρχία Βόλου

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Αερινό	Οικισμός	Οικία μεγαροειδής	ΥΕ ΙΙΒ	1
Βελεστίνο	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ	7
		Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	2
			ΥΕ ΙΙΓ ΥΕ ΙΙΓ τέλη - ΥποΜ	1
		Λακκοειδής τάφος	ΥΕ	3
	Οικισμός	Λακκοειδής τάφος	ΥΕ	4
		Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ	2
		Κλίβανος κεραμευτικός	ΥΕ ΙΙΓ2	1
Βελεστίνο 4	Αδιάγνωστη θέση	Κτίριο	ΥΕ	2
			ΥΕ ΙΙΙ	1
			ΥΕ ΙΙΙΑ	1
			ΥΕ ΙΙΙΑ2-B	1
Δημητριάδα	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ	1
		Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙΑ2-B	1
Διμήνι	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ2	1
			ΥΕ ΙΙΙΒ2	1
	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ	1
		Κλίβανος κεραμευτικός	ΥΕ ΙΙΙΑ1-2	1
		Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙΑ-B2	1
			ΥΕ ΙΙΙΑ2-B2	1

		Κτίριο μεγάλο	ΥΕ ΙΙΒ2	1
		Μέγαρο	ΥΕ	1
		Οικία	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
			ΥΕ ΙΙΒ2	1
			ΥΕ ΙΙΒ2-Γ1	1
		Οικία με διάδρομο	ΥΕ ΙΙΒ-Γ	1
		Οικία μεγαροειδής	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
			ΥΕ ΙΙΑ-Β2	1
			ΥΕ ΙΙΒ1-Γ1	1
			ΥΕ ΙΙΒ2-Γ1	1
	Ταφή intra muros	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	3
			ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΑ1	1
			ΥΕ ΙΙΒ	3
Καπακλί	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΑ1	1
Καστράκι Σέσκλου	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΙ	1
	Νεκροταφείο ;	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙ	1
Κάστρο Βόλου	Νεκροταφείο	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΑ2-Γ	1
		Κλίβανος κεραμευτικός	ΥΕ	1
		Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙ	1
		Κτίριο μεγάλο	ΥΕ Ι-ΙΙΙΓ1	2
		Οικία	ΥΕ ΙΙΑ-Γ	1
		Οικία μεγαροειδής	ΥΕ ΙΙΒ	1
Μεγάλη Βελανιδιά	Οικισμός ;	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙΓ τέλη	1
Νέα Αγχιάλος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΒ	1
Νέα Ιωνία Βόλου	Νεκροταφείο	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	2
		Κιβωτιόσχημος δίδυμος κτιστός τάφος	ΥΕ ΙΙΑ1	1
		Κιβωτιόσχημος κτιστός τάφος	ΥΕ	2
			ΥΕ ΙΙΒ/ΥΕ ΙΙΑ	1
		Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	3
			ΥΕ ΙΙΒ	1
			ΥΕ ΙΙΒ/ΥΕ ΙΙΑ1	2
			ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΑ1	1
			ΥΕ ΙΙΑ1	4
			ΥΕ ΙΙΑ1-2	1
			ΥΕ ΙΙΑ2	1
		Λακκοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΑ1	1
Περσουφλί	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙ	1
Πευκάκια	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής κτιστός τάφος	ΥΕ ΙΙΑ-Β	1
	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΑ2	1
		Κτίριο	ΥΕ ΙΙΑ2-Β	2
			ΥΕ Ι-ΙΙΙΒ	1
Πύρασος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΒ	1
Ριζόμυλος Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Σέσκλο	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1
Χόρτο	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1

6.1.2. Επαρχία Αλμυρού:

Εντοπίστηκαν συνολικά 13 μυκηναϊκές θέσεις, από τις οποίες 6 θέσεις είναι οικισμοί, μία θέση είναι πιθανός οικισμός, 2 θέσεις έχουν μόνο ταφική αρχιτεκτονική, 1 θέση ενδεχομένως να είναι ορυχείο χαλκού και 3 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 15).

Η μία από τις αδιάγνωστες θέσεις, ο Άγιος Βασίλειος, είναι παραλιακή, έχει δώσει μόλις ένα κύπελλο της ΥΕ Ι, μέσα σε φρέαρ και βρίσκεται πολύ κοντά στο λόφο της Γρίτσας με τους μικρούς θολωτούς τάφους. Ενδεχομένως η εγκατάσταση στη θέση αυτή να σχετίζεται με τον προαναφερθέντα λόφο, καθώς σε κοντινή απόσταση από αυτόν έχει βρεθεί και άλλη κεραμική, η οποία αποτελεί ένδειξη για ύπαρξη οικισμού.

Ο θολωτός τάφος στη θέση Μετόφιο, των Αγίων Θεοδώρων Πτελεού στην βιβλιογραφία συνυπολογίζεται μαζί με τους 4 θολωτούς στο λόφο Γρίτσα (Pelon 1976, 248-251).

Στη θέση Βουλοκάλυβα αναφέρεται ένας τάφος αδιευκρίνιστου τύπου. Ωστόσο, στην περιοχή έχει εντοπιστεί τμήμα μυκηναϊκού νεκροταφείου, για το οποίο δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός και ο τύπος των τάφων που περιλάμβανε.

Πίνακας 15: Επαρχία Αλμυρού

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άγιος Βασίλειος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ Ι	1
Αϊδινιώτικη Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΒ	1
Αλμυρώτικη Μαγούλα	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙ	1
Άλος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙ/ΙΙΙΑ	1
Βουλοκάλυβα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
	Νεκροταφείο	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Γούρα	Ορυχείο χαλκού;		ΥΕ ;	1
Γρίτσα	Νεκροταφείο	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ-Γ1	1
			ΥΕ ΙΙΙΒ/Γ	1
		ΥΕ ΙΙΙΓ	2	
	Οικισμός		ΥΕ	1
Ζερέλια	Οικισμός		ΥΕ Ι/ΙΙ-ΙΙΙΑ	1
Κάστρο Φυλάκης	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Μαμαλαίικα	Μεμονωμένος τάφος	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
Μετόφιο	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
Μικροθήβες	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
Σούρπη Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ	1

6.1.3. Επαρχία Σκοπέλου⁴:

Συνολικά έχουν εντοπιστεί 3 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες μία είναι πιθανός οικισμός, μία πιθανό νεκροταφείο και η τρίτη είναι αδιάγνωστη θέση (πίνακας 16).

Στη Σκύρο δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των τάφων ούτε ο τύπος τους.

Πίνακας 16: Επαρχία Σκοπέλου

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Κεφάλαια	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Σκύρος	Νεκροταφείο ;	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ ΙΙΙΓ1	1
Στάφυλος	Μεμονωμένος τάφος	Λακκοειδής Κάθετος τάφος	ΥΕ ΙΙ	1
	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ	1

6.2. Νομός Λάρισας

Συνολικά στο νομό έχουν εντοπιστεί 105 θέσεις ή 104, εάν οι θέσεις Καβάκι και Κιμπουρλί με απόσταση 1χλμ. μεταξύ τους, της κοινότητας Σπηλιάς, θεωρηθούν ως μία θέση, τύπου νεκροταφείου, με 2 θολωτούς τάφους. Συγκεκριμένα:

- 37 θέσεις ως οικισμοί
- 13 θέσεις ως πιθανοί οικισμοί
- 1 θέση ως πιθανό φρούριο
- 15 θέσεις που έχουν μόνο ταφικά
- 39 αδιάγνωστες θέσεις

6.2.1. Επαρχία Φαρσάλων:

Συνολικά εντοπίστηκαν 18 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 7 θέσεις είναι οικισμοί, 4 θέσεις πιθανοί οικισμοί, 3 θέσεις έχουν μόνο τάφους, 1 θέση έχει χαρακτηριστεί ως φρούριο και 3 θέσεις αδιάγνωστου χαρακτήρα (πίνακας 17).

Από τις παραπάνω θέσεις μόνο η θέση Αχίλλειον η οποία θεωρείται πιθανός οικισμός έχει και ταφική αρχιτεκτονική, έναν θολωτό τάφο. Ωστόσο, η θέση αυτή δεν έχει αποκαλύψει οικιστική αρχιτεκτονική παρά μόνο κεραμική.

⁴ Στην επαρχία Σκοπέλου εντάσσονται τα νησιά των Βορείων Σποράδων.

Πίνακας 17: Επαρχία Φαρσάλων

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Αγία Παρασκευή	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΑ-Β	1
Άγιος Αντώνιος	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής κτιστός τάφος	ΥΕ ΙΙΑ-Β ΥΕ ΙΙΒ	1 1
Αμπέλια Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Αμυγδαλιές Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Αχΐλλειον	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ	1
	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΑ-Β	1
Βρύση Πλατανιά	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Γκιόλι	Οικισμός ;		ΥΕ ;	1
Δεμερλί Μαγούλα	Οικισμός ;		ΥΕ ;	1
Δεντράκι Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Δίλοφο	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙΓ	1
Κτουρή	Φρούριο ;	Τείχος	ΥΕ ΙΙΒ	1
Κτουρή Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΒ-Γ1	1
Μύλος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1
Ρευματιά	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Ρηνί Μαγούλα	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΙ ;	1
Γζίνι	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙ	1
Τσανγκλί	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ ;	1
Φάρσαλα	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής κτιστός τάφος	ΥΕ	1
		Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
		Λακκοειδής τάφος	ΥΕ	1

6.2.2. Επαρχία Λάρισας:

Συνολικά εντοπίστηκαν 53 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 18 είναι οικισμοί, 6 θέσεις είναι πιθανοί οικισμοί, 8 έχουν μόνο τάφους και 21 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 18).

Σε 6 που θεωρούνται οικισμοί ή πιθανοί οικισμοί έχουν αποκαλυφθεί και τάφοι. Στο Φρούριο Λάρισας δεν έχει εντοπιστεί οικιστική αρχιτεκτονική, παρά μόνο κεραμική. Στο Αεροδρόμιο Λάρισας και γύρω από αυτό, περιοχή η οποία περιλαμβάνει τις θέσεις Δ.Α.Κ. Μαγούλα και Γεντίκι έχουν αποκαλυφθεί τάφοι οι οποίοι θεωρείται ότι αποτελούν τμήμα του νεκροταφείου που ανείκει στον οικισμό γύρω από το Φρούριο της Λάρισας. Ο ακριβής αριθμός των τάφων και ο τύπος τους δεν είναι ξεκάθαρος.

Στη Πέτρα, θέση οχυρωμένη πέρα από τα αρχιτεκτονικά λείψανα έχουν εντοπιστεί και κιβωτιόσχημοι τάφοι, πιθανόν οργανωμένοι σε νεκροταφείο. Οι τάφοι αυτοί από τη στιγμή που βρίσκονται εντός τειχών λογικό θα ήταν να χαρακτηρισθούν ως ταφές *intra muros*.

Η θέση Λιβιάδι, όπου έχουν βρεθεί μυκηναϊκά όστρακα, αλλά όχι οικιστική αρχιτεκτονική, έχει θεωρηθεί από τον Θεοχάρη ότι μπορεί να είναι ο οικισμός στον οποίο να ανήκουν οι θαλαμοειδείς τάφοι στην θέση Μεγάλο Μοναστήρι, μια και είναι η πλησιέστερη σε αυτούς (Θεοχάρης 1966γ, 258).

Η θέση Κιλελέρ, νεκροταφείο με μόλις έναν αποκαλυφθέντα τάφο, λακκοειδή, βρίσκεται 700μ. από την Κυψέλη Ι Μαγούλα, για την οποία η βιβλιογραφία δεν αναφέρει ούτε αρχιτεκτονικά λείψανα, ούτε κεραμική, αλλά την χαρακτηρίζει ως μυκηναϊκό οικισμό. Ενδεχομένως οι δύο αυτές θέσεις να μην είναι ξεχωριστές, αλλά μία με τον οικισμό στην μαγούλα και το νεκροταφείο στη θέση Κιλελέρ, σε απόσταση των 700μ. ΒΔ αυτής.

Σε δύο θέσεις με μόνο τάφους, Λοφίσκος Ι και Βρύση, δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των κιβωτιόσχημων τάφων.

Πίνακας 18: Επαρχία Λάρισας

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άγιος Γεώργιος 1	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Άγιος Γεώργιος 4	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Άγιος Νικόλαος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Αμφιθέα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Αργισσα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Βραστήρα Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΑ2-Β	1
Βρύση	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
Γελαδότοπος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Γεντίκι	Νεκροταφείο ;	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ ΙΙΒ-Γ1	1
Γυρτώνη	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ;	1
Δ.Α.Κ. Μαγούλα	Νεκροταφείο ;	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Ελάτεια 1	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Ελευθέριο	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Καβάκι	Νεκροταφείο	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΑ2-Β1	1
Καβάκι Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Καλό Νερό	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Καραγάτς Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Καραϊκία Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Καρταί Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Καρτάλη Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Καρτάλη Μαγούλα 2	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Κάστρο Κρανώνα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΑ-Β	1
Κεφαλόβρυσο	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
	Οικισμός	Οικία	ΥΕ ΙΙΒ/ΙΙΑ1-Β	5/6
Κιλελέρ	Νεκροταφείο	Λακκοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΑ1 & ΥΕ ΙΙΒ1	1
Κιμπουρλί	Νεκροταφείο	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙ	1
Κουτσόχερο	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1

Κυψέλη Ι Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ	1
Λάρισα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Λιβάδι	Μεμονωμένος τάφος	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Λοφίσκος Ι	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
Μακρυχώρι	Οικισμός ;		ΥΕ ;	1
Μέγα Μοναστήρι	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
			ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
			ΥΕ ΙΙΙΒ	3
Μεγάλη Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Μεγάλη Μικρή Μαγούλα	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Μοδέστος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Μοτέλ Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Μπουρνάμπασι	Μεμονωμένος τάφος	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Μύτικας	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Νεσσώνη	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Νίκαια Ι	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Ντουράκι	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Παλιάμπελα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Πέτρα	Νεκροταφείο ; Οικισμός	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
		Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
		Τείχος	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
Πετρομαγούλες	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Ραχμάνι Μαγούλα	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ	1
	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β	1
Σαρλίκι	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Σημείον Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Σουφλί Μαγούλα	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΙΒ ;	1
	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Στενά Καλαμακίου	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Τρανή Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ;	1
Τσουκνίδα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Τσουλαριώτικη Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Φρούριο	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΒ	1
Χάλκη Ι	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1

6.2.3. Επαρχία Ελασσόνας:

Συνολικά έχουν εντοπιστεί 8 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 1 είναι οικισμός, 1 πιθανός οικισμός, 3 έχουν μόνο τάφους και 3 είναι αδιάγνωστες.

Στις 3 θέσεις που έχουν μόνο τάφους, Βουβάλα, Λουτρό και Ελασσόνα δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των τάφων, ενώ ο τύπος τους είναι γνωστός μόνο για την θέση της Ελασσόνας, κιβωτιόσχημοι (πίνακας 19).

Πίνακας 19: Επαρχία Ελασσόνας

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Βουβάλα	Ταφικά λείψανα ;	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Δομένικο	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Ελασσόνα	Νεκροταφείο ;	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΒ	1
Λουτρό	Νεκροταφείο ;	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙ/ΙΙΙΑ	1
Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1
Παλαιόκαστρο	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β ;	1
Τουρκογέφυρα Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1

6.2.4. Επαρχία Τυρνάβου:

Συνολικά εντοπίστηκαν 14 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 7 θέσεις είναι οικισμοί, και άλλες 7 θέσεις αδιάγνωστες (πίνακας 20).

Σε 2 θέσεις, από αυτές που είναι οικισμοί, στους Γόννους και στη Μαγούλα Πέρα Μαχαλά Ροδιάς έχουν εντοπιστεί και ταφικά λείψανα. 1 θολωτός τάφος και νεκροταφείο με άγνωστο αριθμό κιβωτιόσχημων τάφων, αντίστοιχα.

Πίνακας 20: Επαρχία Τυρνάβου

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Αλυγαριά Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Αμπελώνας 6	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Βρυότοπος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ(Α-Β)	1
Γόννοι	Νεκροταφείο	Θολωτός τάφος	ΥΕ	1
	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Καστρί	Οικισμός	Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Γ1	1
Καστρί Τυρνάβου	Οικισμός		ΥΕ	1
Μεγάλη Βρύση	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Μικρόλιθος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Παιδόπολης Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	Νεκροταφείο	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	1
	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Τατάρ Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Τσαλά Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Τύρναβος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Φαλάννη 3	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1

6.2.5. Επαρχία Αγιάς:

Συνολικά εντοπίστηκαν 10 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 4 θέσεις είναι οικισμοί, 2 θέσεις πιθανοί οικισμοί, 1 έχει μόνο έναν τάφο και 3 θέσεις αδιάγνωστες (πίνακας 21).

Σε συνάρτηση με οικισμό μόνο στη θέση Μαρμαριανή έχουν εντοπιστεί ταφικά λείψανα, ένας θολωτός τάφος.

Πίνακας 21: Επαρχία Αγιάς

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Αμυγδαλή Ι	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Ανάβρα	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙ	1
Γκούβα	Οικισμός		ΥΕ	1
Καστρί Ι	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Μαρμαριανή	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ ΙΙΙ	1
	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β	1
Μεσιανή Μαγούλα	Οικισμός ;		ΥΕ ;	1
Μπαρά	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-ΓΙ	1
Προφήτης Ηλίας	Οικισμός ;		ΥΕ	1
Τσερλή Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Τσουκάνη	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1

Εκτός των παραπάνω θέσεων που εντοπίζονται στον νομό Λάρισας υπάρχει και μία ακόμα., ο Άγιος Ηλίας, θέση που δεν διευκρινίζεται από τις βιβλιογραφικές αναφορές σε ποια επαρχία από τις 5 βρίσκεται.

6.3. Νομός Τρικάλων

Συνολικά στο νομό έχουν εντοπιστεί 9 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες:

- 3 θέσεις ως οικισμοί
- 2 θέσεις που έχουν μόνο ταφικά
- 4 αδιάγνωστες θέσεις

6.3.1. Επαρχία Τρικάλων:

Συνολικά εντοπίστηκαν 7 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 2 θέσεις είναι οικισμοί, 1 πιθανός οικισμός, 2 θέσεις έχουν μόνο ταφικά λείψανα και 2 είναι αδιάγνωστες (πίνακας 22).

Από τους οικισμούς, πιθανούς ή μη, μόνο στον Άγιο Αθανάσιο Αγρελιάς έχει εντοπιστεί και το νεκροταφείο της θέσης.

Στη θέση Εξάλοφος οι δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι ανήκουν σε τύμβο.

Πίνακας 22: Επαρχία Τρικάλων

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άγιος Αθανάσιος	Νεκροταφείο	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΙ	10
	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ ;	1
			ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ	1
Άγιος Νικόλαος	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΑ-ΓΙ	1
Εξάλοφος	Μεμονωμένος τύμβος	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΙΓΙ	2
Ζάρκος	Αδιάγνωστη θέση	Κτίριο	ΥΕ	1
Πηνειάδα	Αδιάγνωστη θέση	Κτίριο	ΥΕ ΙΙΙ	1
Τρίκκη	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙΒ	1
Φήκη	Νεκροταφείο	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ τέλη	2

6.3.2. Επαρχία Καλαμπάκας:

Συνολικά έχουν εντοπιστεί 2 μυκηναϊκές θέσεις και οι 2 είναι αδιάγνωστες (πίνακας 23).

Στο σπήλαιο Θεόπετρας τα μυκηναϊκά όστρακα που εντοπίστηκαν μάλλον είχαν μεταφερθεί σε αυτό από φυσικούς παράγοντες. Η προέλευση των οστράκων αυτών θεωρείται από τους ανασκαφείς του σπηλαίου κάποιο εργαστήριο κεραμικής ντόπιας παραγωγής, το οποίο θα βρισκόνταν κοντά στην περιοχή (Κυραϊσσί-Αποστολικά 1994, 105). Ωστόσο στην περιοχή της Καλαμπάκας δεν έχει βρεθεί αλλού μυκηναϊκή κεραμική ή και άλλα στοιχεία που να αποδεικνύουν την παρουσία μυκηναϊκής εγκατάστασης.

Η δεύτερη θέση, Χάσια, η εν προκειμένω γεωγραφική της τοποθέτηση στην επαρχία Καλαμπάκας είναι υποθετική. Ο γεωγραφικός εντοπισμός της θέσης δεν ήταν δυνατός από την βιβλιογραφία (Θεοχάρη 1959, 69). Η επιλογή του νομού Τρικάλων έγινε από μένα λόγω του ότι το τοπωνύμιο Χάσια δεν το έχω συναντήσει πουθενά αλλού στην Θεσσαλία ή στην Φθιώτιδα παρά μόνο στα Τρίκαλα ως ονομασία όρους. Από την θέση αυτή μόνο κεραμική έχει εντοπιστεί.

Πίνακας 23: Επαρχία Καλαμπάκας

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Θεόπετρα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Χάσια	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1

6.4. Νομός Καρδίτσας

6.4.1. Επαρχία Καρδίτσας:

Συνολικά στο νομό, ο οποίος έχει μία επαρχία, έχουν εντοπιστεί 21 μυκηναϊκές θέσεις, από τις οποίες 8 θέσεις είναι οικισμοί, 2 είναι πιθανοί οικισμοί, 1 έχει θεωρηθεί φρούριο, 3 θέσεις που έχουν μόνο τάφους και 8 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 24).

Σε 1 θέση από τους οικισμούς, πιθανούς ή μη, έχουν εντοπιστεί και ταφικά λείψανα. Στους πρόποδες του όρους Δογατζή και νεκροταφείο, αλλά δεν αναφέρεται ούτε ο αριθμός των τάφων ούτε ο τύπος τους.

Στη Φίλια, στο ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας, έχουν βρεθεί μυκηναϊκά ευρήματα και τοίχοι ορθογώνιου κτιρίου, αλλά δεν μπορεί ακόμα να ταυτιστεί ως η μυκηναϊκή φάση του ιερού.

Η θέση Πύργος Κιερίου έχει χαρακτηριστεί ως φρούριο, ενώ στην περιοχή γύρω από το ύψωμα τοποθετείται ενδεχομένως και οικισμός καθώς έχει αποκαλυφθεί ένα κτίριο που ανήκει στα τέλη της ΥΕ περιόδου.

Ο τάφος στη θέση Κούφια Ράχη του Γεωργικού δεν έχει συσχετιστεί με κάποιον οικισμό, καθώς στην περιοχή δεν έχει εντοπιστεί κάποια πιθανή εγκατάσταση. Ο Δ.Ρ.Θεοχάρης, ως πιθανή και πλησιέστερη θέση για τον εντοπισμό οικισμού, είχε θεωρήσει το ύψωμα του χωριού Κουρτέσι, ανατολικά της Καρδίτσας (Θεοχάρης 1962β, 171).

Στις θέσεις, Κάστρο Μεταμορφώσεως και Κτιμένη, έχουν αποκαλυφθεί νεκροταφεία,. Δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός των τάφων και για τις δύο θέσεις, ενώ για το Κάστρο Μεταμορφώσεως ούτε και ο τύπος τους. Στην Κτιμένη οι τάφοι είναι θολωτοί.

Πίνακας 24: Επαρχία Καρδίτσας

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άγιος Αθανάσιος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Άγιος Ανδρέας	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1
Άγιος Γεώργιος Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Καρατζίκι Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Κάστρον Μεταμορφώσεως	Νεκροταφείο	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Κεραμαριά Μαγούλα	Οικισμός	Κτίριο	ΥΕ	1
Κούφια Ράχη	Μεμονωμένος τάφος	Θολωτός τάφος	ΥΕ Ι ή ΥΕ ΙΙ	1
Κτιμένη	Νεκροταφείο	Θολωτός τάφος	ΥΕ	1
Μακριά Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Παλαμάς	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΒ	1
Παλιάμπελα Μαγούλα	Οικισμός ;		ΥΕ	1

Παπαβασιλείου	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Παπαντίνα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Παπουτσή	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Πέτρινο	Οικισμός	Τείχος	ΥΕ	1
Πέτρος Μαγούλα	Οικισμός		ΥΕ III	1
Πρόποδες όρους Δογατζή	Νεκροταφείο	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
	Οικισμός		ΥΕ	1
Πύργος Κιερίου	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ τέλη	1
	Φρούριο ;		ΥΕ III	1
Συκεώνος Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Τσανί Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ III	1
Φίλια	Ιερό ;	Κτίριο	ΥΕ IIIB ;	1
	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ IIIA-B	1

6.5. Νομός Φθιώτιδας

Συνολικά στις 2 επαρχίες, Δομοκού και Φθιώτιδας, εντοπίστηκαν 29 μυκηναϊκές θέσεις, από τις οποίες:

- 5 θέσεις ως οικισμοί
- 6 θέσεις ως πιθανοί οικισμοί
- 1 θέση ως ορυχείο χαλκού
- 5 θέσεις που έχουν μόνο τάφους
- 12 αδιάγνωστες θέσεις

6.5.1. Επαρχία Δομοκού:

Συνολικά εντοπίστηκαν 10 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 3 θέσεις είναι οικισμοί, 1 είναι πιθανός οικισμός, 1 είναι ορυχείο χαλκού και 5 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 25).

Σε 1 θέση, από τους οικισμούς, πιθανούς ή μη, έχουν εντοπιστεί και τάφοι, στο Ταψί που θεωρούνται ταφές *intra muros*.

Πίνακας 25: Επαρχία Δομοκού

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άγιος Γεώργιος	Οικισμός		ΥΕ IIIA	1
Άγρος Μαμαλούδη	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Γκερένι Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Γυναικόκαστρο	Οικισμός ;		ΥΕ III ;	1
Κομμένο τζαμί	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ III	1
Λίμνη	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ I	1
Νησί	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Ράχη Παναγιάς	Οικισμός		ΥΕ IIIA-B	1
Ταψί	Οικισμός	Αρχιτεκτονικά λείψανα	ΥΕ IIIA2-B1	1

		Κτίριο	ΥΕ ΥΕ ΙΙΙΓ	1 1
	Ταφή intra muros	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΥΕ ΙΙΒ ΥΕ ΙΙΒ1	2 5 1
Μελιταία	Ορυχείο χαλκού		ΥΕ ;	1

6.5.2. Επαρχία Φθιώτιδας:

Συνολικά εντοπίστηκαν 19 μυκηναϊκές θέσεις από τις οποίες 2 είναι οικισμοί, 5 είναι πιθανοί οικισμοί, 5 θέσεις έχουν μόνο τάφους και 7 θέσεις είναι αδιάγνωστες (πίνακας 26).

Σε 1 θέση, στο Αρχάνι, που θεωρείται αδιάγνωστη, έχει εντοπιστεί και ένας κιβωτιόσχημος τάφος.

Στο Κάστρο Λαμίας, το οποίο έχει μυκηναϊκή κεραμική, το κτίριο που έχει αποκαλυφθεί δεν είναι απόλυτα σίγουρο ότι ανήκει στην μυκηναϊκή περίοδο.

Στην Ταράτσα Αγίας Παρασκευής, το νεκροταφείο χρονολογείται στην ΙΙΓ περίοδο, αλλά αναφέρονται και κάποιοι τάφοι ως μυκηναϊκοί, χωρίς να διευκρινίζεται ο αριθμός και ο τύπος τους, αν και μάλλον είναι κιβωτιόσχημοι.

Στο Φανό Γλύφας έχουν αποκαλυφθεί δύο τύμβοι, οι Α που περιλαμβάνει συνολικά 7 τάφους, κιβωτιόσχημους και λακκοειδείς, και ο Β με 6 κιβωτιόσχημους τάφους.

Πίνακας 26: Επαρχία Φθιώτιδας

ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΦΑΣΗ	Άθροισμα
Άνω Βαρδάτες	Μεμονωμένος τάφος	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΒ ή Γ1	1
Αρχάνι	Μεμονωμένος τάφος	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΙΓ	1
Αχινός	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΒ	1
	Μεμονωμένος τάφος	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ ΙΙΒ	1
Βαλόγουρνα	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1	1
Βρύση Πλατανιά	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΙ	1
Καλατζίνα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Κάστρο Λαμίας	Οικισμός ;	Κτίριο	ΥΕ	1
Καστροράχη	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Λάρισα Κρεμαστή	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ	1
Μουσταφακλί	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΙ	1
Μπικιόρεμα	Νεκροταφείο	Θαλαμοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΙΑ-Αρχαϊκή	11
Μυλοράχη	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	1
Παλαιόμυλος	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ ΙΙΙ ;	1
Πλατάνια	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΒ-Γ1	1
Ραχίτα	Οικισμός ;		ΥΕ ΙΙΙΑ2-Γ1	1
Στυλίδα	Αδιάγνωστη θέση		ΥΕ	3

Ταράτσα Αγίας Παρασκευής	Νεκροταφείο	Αδιάγνωστος τύπος τάφου	ΥΕ	1
Φανός	Νεκροταφείο-Τύμβοι	Κιβωτιόσχημος τάφος	ΥΕ	6
			ΥΕ ΙΙΑ	1
		Λακκοειδής τάφος	ΥΕ ΙΙΑ	1
Φούρνοι	Οικισμός		ΥΕ ΙΙΑ2-Β	1

6.6. Αποτίμηση κατανομής θέσεων

Οι περισσότερες μυκηναϊκές θέσεις, 105 στον αριθμό, συγκεντρώνονται στο νομό Λάρισας, με το μεγαλύτερο ποσοστό στην επαρχία της Λάρισας (52 με 53) και ακολουθούν με φθίνοντα αριθμό θέσεων οι επαρχίες Τυρνάβου (14), Φαρσάλων (18), Αγιάς (10) και Ελασσόνας (8).

Ακολουθεί ο νομός Μαγνησίας με 33 θέσεις συνολικά, από τις οποίες οι 17 βρίσκονται στην επαρχία Βόλου, οι 13 στην επαρχία Αλμυρού και 3 στα νησιά των Β. Σποράδων.

Οι δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας 29 θέσεις, από τις οποίες 19 στην επαρχία Φθιώτιδας και 10 σε αυτήν του Δομοκού. Ο νομός Καρδίτσας έχει 21 θέσεις. Οι λιγότερες μυκηναϊκές θέσεις καταγράφονται στο νομό Τρικάλων, μόλις 9, οι 7 στην ομώνυμη επαρχία και 2, στη θέση του σπηλαιού Θεόπετρας και στο όρος Χάσια της Καλαμπάκας.

Οι περισσότερες από τις παραπάνω θέσεις, έτσι όπως προκύπτει από τις περιοχές των νομών όπου αυτές καταγράφονται, συγκεντρώνονται εντός και στα άκρα της ανατολικής πεδιάδας και στο νότιο τμήμα της δυτικής. Ως προς την Φθιώτιδα, οι θέσεις συγκεντρώνονται σε πολύ γενικές γραμμές στα βόρεια της επαρχίας του Δομοκού, όπου και υπάρχει εύφορη πεδιάδα και άμεση σύνδεση με την θεσσαλική. Επίσης, στην περιοχή γύρω από τις όχθες του Σπερχειού ποταμού, με τις περισσότερες στη βόρεια όχθη του, και τέλος, στην παραθαλάσσια ανατολική μεριά της επαρχίας Φθιώτιδας, από την οποία ακολουθώντας κανείς την ακτογραμμή οδηγείται στην πεδιάδα του Αλμυρού και πιο βόρεια στην περιοχή του Βόλου και της μυθικής Ιωλκού (χάρτης).

Η απουσία θέσεων συγκριτικά με την υπόλοιπη Θεσσαλία στο νομό Τρικάλων δηλαδή στο ΒΔ τμήμα της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας, αιτιολογείται από τις μέχρι σήμερα μελέτες με βάση την αρχαιομορφολογία και φυσικά τον υλικό πολιτισμό της

περιοχής αυτής στην Ύστερη Χαλκοκρατία (εικ. 68). Ο πρώτος παράγοντας είναι οι διαφορετικές κλιματολογικές και μορφολογικές συνθήκες της περιοχής από εκείνες της ανατολικής πεδιάδας και της παράκτιας περιοχής. Το ορεινό τοπίο με το ανάλογο ηπειρωτικό κλίμα στα ΒΔ όρια της περιοχής και τους βάλτους στα κεντρικά της σίγουρα αποτέλεσαν ανασταλτικούς παράγοντες για την καλλιέργεια και την εδραίωση οικισμών. Επιπλέον έχει υποστηριχθεί ότι το βόρειο τμήμα της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας καλύπτονταν από τα νερά κάποιας λίμνης, ενώ οι περιοχές σε μεγαλύτερο υψόμετρο από δάση (Hunter 1953, 22). Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με την έντονη επικινδυνότητα της περιοχής από πληθυσμούς (επιδρομές) των γύρω περιοχών (Feuer 1994, 211).

Επιπλέον, η παρουσία τάφων στην περιοχή του νομού Τρικάλων, στις θέσεις Εξάλοφος, Αγρελιά και Φήκη, όχι όμως και αντίστοιχων οικισμών, σε συνδυασμό με τον ξεπερασμένο για την εποχή αρχιτεκτονικό τους τύπο, κιβωτιόσχημοι, έχει οδηγήσει μελετητές στο συμπέρασμα ότι οι πληθυσμοί της περιοχής ήταν νομαδικοί ή ημινομαδικοί, η περιοδική εγκατάσταση των οποίων δεν άφησε ανιχνεύσιμα οικιστικά κατάλοιπα (Hunter 1953, 22; Feuer 1994, 213).

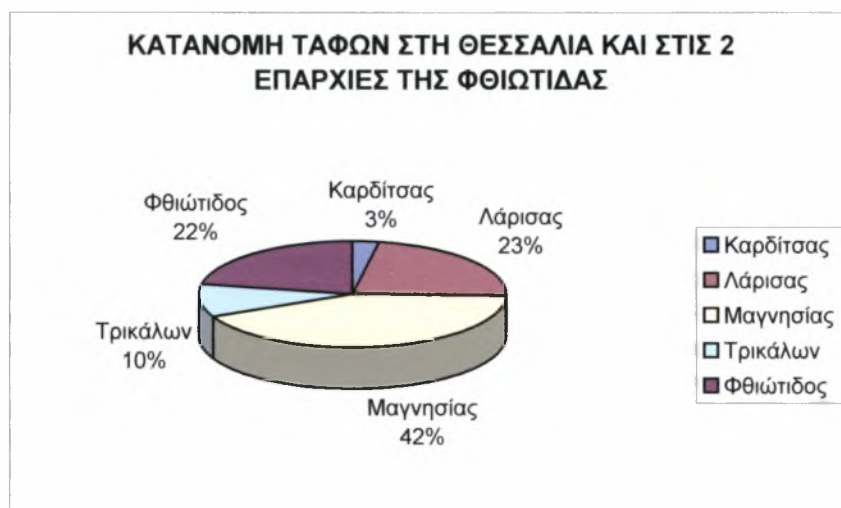
Ωστόσο, δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η παραπάνω περιοχή της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας έχει ερευνηθεί μέχρι σήμερα, είτε με συστηματικές ανασκαφές είτε με επιφανειακές έρευνες, πολύ λιγότερο από ότι η ανατολική πεδιάδα στην Λάρισα και η περιοχή της Μαγνησίας. Η απουσία, αξιόλογου ή μη, αριθμού θέσεων της ΥΕ περιόδου δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένη και να αιτιολογηθεί μόνο ως αποτέλεσμα των παραπάνω παραγόντων, χωρίς αυτοί να υποτιμώνται, τη στιγμή που δεν έχουν πραγματοποιηθεί διεξοδικές επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή.

Στο συντριπτικό ή τουλάχιστον στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι μυκηναϊκές θέσεις σε όλη την περιοχή της Θεσσαλίας και των δύο επαρχιών της Φθιώτιδας εντοπίζονται γύρω από υψώματα, φυσικά ή τεχνητά, τις λεγόμενες μαγούλες, χαμηλού σχετικά ύψους. Το μεγαλύτερο ποσοστό της επιφανειακής κεραμικής συνήθως εντοπίζεται στους πρόποδες των υψωμάτων αυτών και όχι στην κορυφή τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται να μεν στην διάβρωση του εδάφους, αλλά και στην ανάγκη επέκτασης των οικισμών στην γύρω περιοχή του λόφου ή μαγούλας (Feuer 1994, 211).

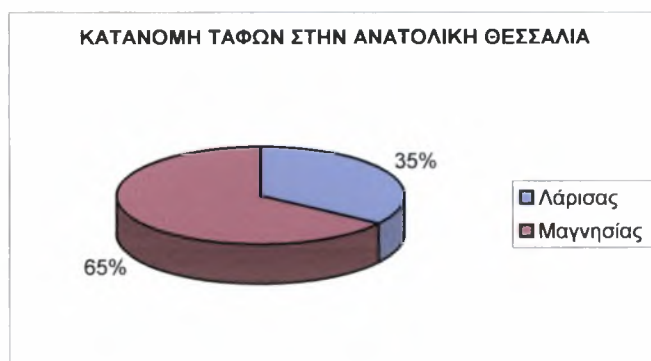
Ως προς την κατανομή των τάφων στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας της Στερεάς Ελλάδας το μεγαλύτερο ποσοστό τους παρατηρείται στο νομό Μαγνησίας και το μικρότερο στο νομό Καρδίτσας (Γράφημα 14).

Γράφημα 14: Ποσοστιαία κατανομή των τάφων

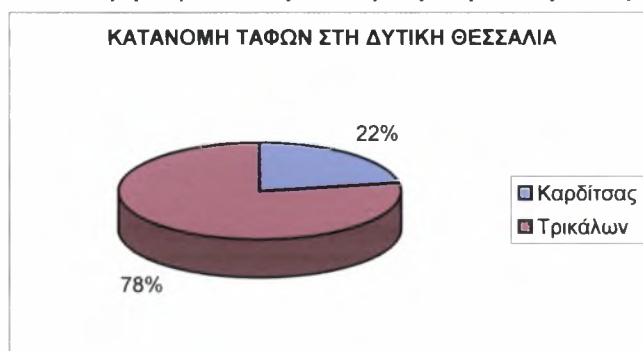

Στους δύο νομούς της ανατολικής Θεσσαλίας, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών συγκεντρώνεται στην Μαγνησία και κυρίως στην επαρχία του Βόλου, ενώ στον νομό Λάρισας οι ταφές ανέρχονται μόλις στο 35% (Γράφημα 15) και από τις πέντε επαρχίες, Φαρσάλων, Λάρισας, Τυρνάβου, Ελασσόνας και Αγιάς, το μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζεται στην επαρχία Λάρισας. Μεταξύ των δύο νομών της Δυτικής Θεσσαλίας αυτός των Τρικάλων συγκεντρώνει ο μεγαλύτερο πλήθος τάφων (Γράφημα 16).

Γράφημα 15: Ποσοστιαία κατανομή τάφων στους δύο νομούς Μαγνησίας και Λάρισας

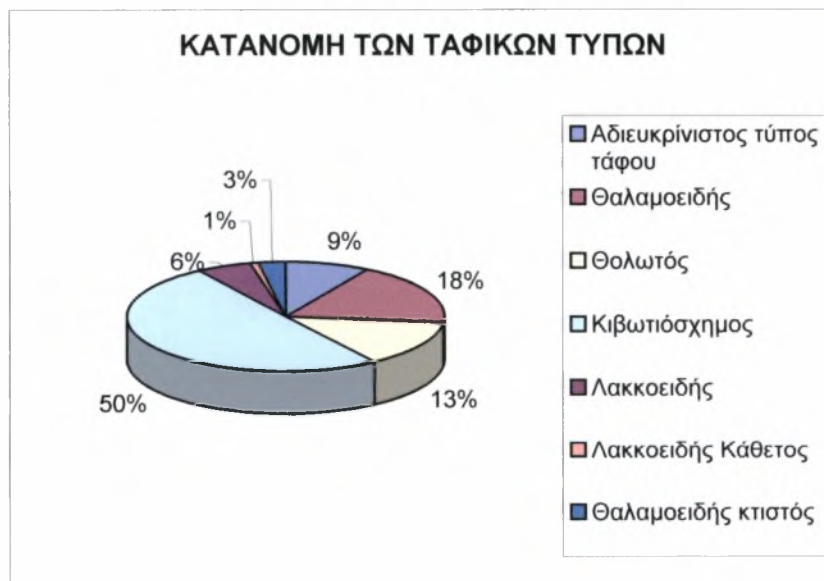

Γράφημα 16: Ποσοστιαία κατανομή τάφων στους δύο νομούς Καρδίτσας και Τρικάλων

Ως προς το πλήθος των διαφορετικών αρχιτεκτονικών τύπων των τάφων στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες της Φθιώτιδας οι περισσότεροι είναι οι κιβωτιόσχημοι, ακολουθούν οι θαλαμοειδής (21% υπολογίζοντας μαζί τους λαξευτούς και κτιστούς) και οι θολωτοί, ενώ λίγοι είναι οι λακκοειδείς τάφοι (Γράφημα 17).

Γράφημα 17: Ποσοστιαία κατανομή των ταφικών τύπων στην Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας

Όλοι οι παραπάνω τάφοι μπορούν να ενταχθούν σε τρεις κατηγορίες:

Νεκροταφείο: Τα νεκροταφεία είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν μεγάλο αριθμό τάφων και η χρήση τους να ξεπερνάει τη μία χρονική περίοδο, όπως αυτό της Νέας Ιωνίας όπου οι 321 τάφοι χρονολογούνται από την ΠΕ έως και την παλαιοχριστιανική εποχή (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1985, 17). Από αυτούς μόλις οι 21

ανάγονται στην Μυκηναϊκή περίοδο. Άλλα νεκροταφεία έχουν εντοπιστεί στις εξής θέσεις, Βελεστίνο, Καστράκι, Πτελεός (Μαγνησίας), Μέγα Μοναστήρι, Σπηλιά: θέση Καβάκι και Κιμπουρλί, (Λάρισα).

Intra muros: Τάφοι οι οποίοι βρίσκονται εντός ενός οικισμού: Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Διμήνι στην Μαγνησία και το Ταψί στην Φθιώτιδα, όπου επί του λόφου με τον νεολιθικό οικισμό έχουν αποκαλυφθεί 2 κιβωτιόσχημοι τάφοι και πρόκειται για παιδικές ταφές. Στο Διμήνι αρκετοί κιβωτιόσχημοι τάφοι έχουν αποκαλυφθεί και στον καθαυτό μυκηναϊκό οικισμό στα ανατολικά κράσπεδα του προαναφερθέντος λόφου, όπως εκείνος κοντά στο κλίβανο κεραμικής στην ανατολική παρυφή του μέχρι τώρα αποκαλυφθέντα οικισμού (εικ. 27).

Μεμονωμένοι τάφοι: τάφοι οι οποίοι με βάση τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα δεν φαίνεται να ανήκουν σε ένα οργανωμένο νεκροταφείο ή να εντάσσονται εντός κάποιου οικισμού.

Τα νεκροταφεία συνδέονται με τους οικισμούς και εντοπίζονται κοντά σε αυτούς. Ο αριθμός των τάφων που αυτά περιλαμβάνουν, υποθετικά τουλάχιστον, σχετίζεται με το μέγεθος του πληθυσμού που έχει ο κάθε οικισμός. Για τον συσχετισμό αυτόν, όμως, απαραίτητη είναι η ακριβής χρονολόγηση του κάθε τάφου και ο προσδιορισμός της εκάστοτε έκτασης του αντίστοιχου οικισμού. Ωστόσο, κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να εφαρμοστεί, καθώς όπου επιχειρήθηκε ο παραπάνω συσχετισμός δεν μπόρεσε να επιβεβαιωθεί (Treuil et al. 1996, 510-1).

Οι τάφοι, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις βρίσκονται εκτός του οικιστικού πλέγματος, του οποίου είναι σύγχρονοι⁵, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες τάφοι βρίσκονται ανάμεσα σε συνοικίες, με τις οποίες είναι της ίδιας χρονικής περιόδου (Treuil et al. 1996, 511).

Η ύπαρξη σε μια περιοχή ενός ή περισσότερων θολωτών τάφων αποτελεί ένδειξη της ταυτόχρονης ύπαρξης ενός κοινωνικά ιεραρχημένου συνόλου, καθώς ο συγκεκριμένος τύπος τάφου έχει θεωρηθεί ότι προορίζονταν για τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Επίσης, η χρήση ενός τύπου τάφου αλλά και γενικότερα οι ταφικές πρακτικές που ακολουθούνται, δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στην κοινωνική θέση του νεκρού. Είναι πιθανόν να παραποιούν την πραγματική εικόνα της κοινωνικής δομής, καθώς η

⁵ Υπάρχουν θολωτοί τάφοι οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στον πολεοδομικό ιστό, ύστερα από επέκταση του τελευταίου σε μεταγενέστερη εποχή από εκείνη της κατασκευής του τάφου, όπως στην περίπτωση του λεγόμενου Ταφικού Κύκλου της Πύλου (Bennet and Shermerdine 2001, 136).

αντιμετώπιση του θανάτου τοποθετείται στον χώρο της ιδεολογίας και αποτελεί και ενδεχομένως εικόνα του πως επiléγει κανείς να φαίνεται στους άλλους. Τα κίνητρα μιας τέτοιας επιλογής μπορούν κάλλιστα να σχετίζονται με την ισχυροποίηση, προβολή ή και απόκτηση εξουσίας και κοινωνικού κύρους (Voutsaki 1995, 56-7).

Με γνώμονα την παραπάνω θεωρία και με βάση τη κατανομή του πλούτου στα διάφορα είδη ταφών που χρησιμοποιούνται διαχρονικά στην Μυκηναϊκή περίοδο, έχει υποστηριχθεί ότι η κατηγοριοποίηση των θολωτών τάφων ως ένδειξη υψηλής κοινωνικής τάξης, δεν είναι ισχύει εξαρχής, αλλά είναι το αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας προσπάθειας των αναδυόμενων ανταγωνιζόμενων κοινωνιών για απόκτηση εξουσίας, ισχυροποίησης και την ανάδειξή τους ως ανακτορικά κέντρα (Voutsaki 1995, 59-63).

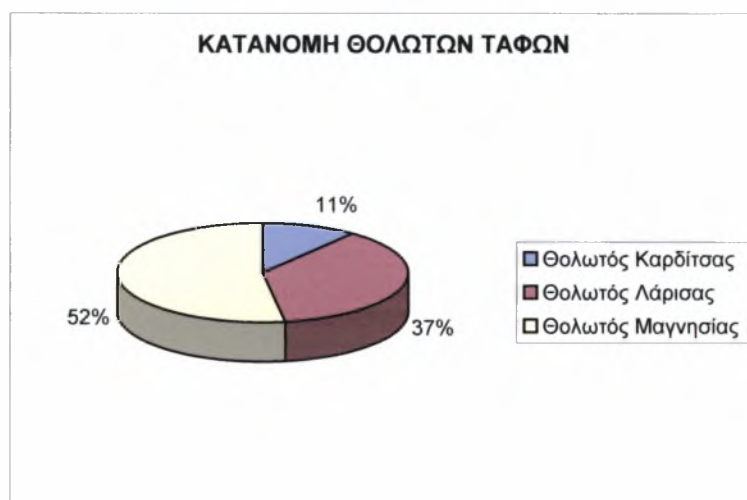
Σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο τόπος ανοικοδόμησής του, τουλάχιστον στην πρώιμη Μυκηναϊκή περίοδο, ο οποίος καθόριζε και τα όρια της επικράτειας του οικισμού αυτού (Shelmerdine 1997, 560). Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι θολωτοί τάφοι στον Άνω Εγκλιανό της Πύλου, οι λεγόμενοι Ταφικός Κύκλος, Θολωτός IV και III, οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί σε διαφορετικές αποστάσεις ως προς το κέντρο του οικισμού. Χρονολογούνται αντίστοιχα στα τέλη της ΜΕ περίοδο, στην ΥΕ I και στην ΥΕ II φάση. Η διαφορετική χωροθέτησή τους φαίνεται να προκύπτει όχι μόνο ως απόσταση από ένα νοητό κέντρο, αλλά και ως προσανατολισμός στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Ο Ταφικός Κύκλος και ο θολωτός τάφος IV, που είναι και οι πρωιμότεροι τοποθετήθηκαν ο ένας στα ΝΔ και ο άλλος στα ΒΑ του οικισμού. Ο θολωτός III, αν και βρίσκεται στην ίδια κατεύθυνση με τον Ταφικό Κύκλο στα ΝΔ, απέχει από αυτόν σχεδόν 1 χλμ., γεγονός, που ενδεχομένως, να σχετίζεται με την επέκταση του οικισμού προς τα ΝΔ κατά την ΥΕ II περίοδο (Bennet and Shelmerdine 2001, 136).

Επίσης, η ύπαρξη ενός θολωτού τάφου δεν αποτελεί σύμβολο μόνο της ύπαρξης μιας κοινωνίας ιεραρχημένης, αλλά και σύμβολο της ένταξης μιας κοινότητας στον οικιστικό ιεραρχημένο ιστό που έχει αναπτύξει ένα ανακτορικό κέντρο. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο θολωτός τάφος στα Νιχώρια, που κατασκευάζεται στην ΥΕ IIIA2 φάση, όπου ο οικισμός εντάσσεται στη διοικητική επικράτεια της Πύλου (Shelmerdine 1997, 560-1).

Κατανομή θολωτών τάφων

Στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας (Δομοκού και Φθιώτιδας) μέχρι στιγμής δεν έχουν βρεθεί θολωτοί τάφοι, όπως και στον νομό Τρικάλων της Θεσσαλίας. Στους άλλους τρεις νομούς, Μαγνησία, Λάρισα και Καρδίτσα, όπου σημειώνεται η παρουσία του συγκεκριμένου τύπου, οι περισσότεροι θολωτοί τάφοι εντοπίζονται στον νομό Μαγνησίας, συνολικά 10 (γράφημα 18, πίνακας 16).

Γράφημα 18: Ποσοστιαία κατανομή θολωτών τάφων στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας

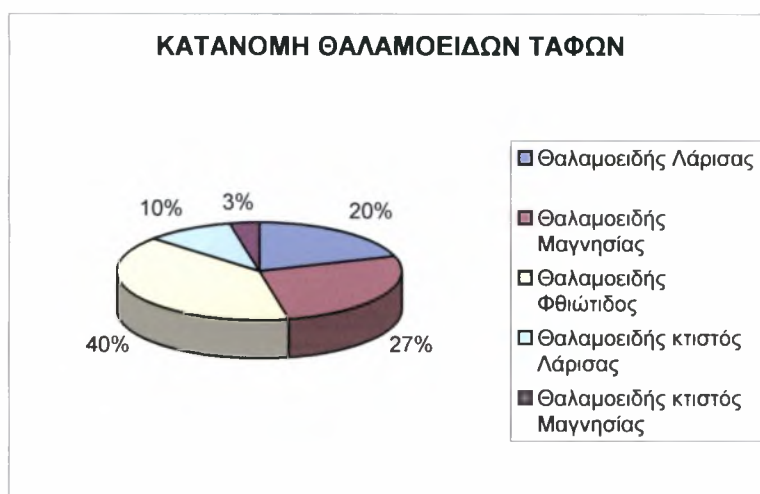
Πίνακας 16: Παρουσία θολωτών τάφων ανά νομό και επαρχία

ΝΟΜΟΣ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΘΕΣΗ	Άθροισμα
Καρδίτσα	Καρδίτσα	Μεμονωμένος τάφος	Κούφια Ράχη	1
		Νεκροταφείο	Κτιμένη	1
Σύνολο Καρδίτσας				2
Λάρισα	Αγιάς	Μεμονωμένος τάφος	Ανάβρα	1
			Μαρμαριανή	1
	Λάρισας	Μεμονωμένος τάφος	Ραχμάνι Μαγούλα	1
		Νεκροταφείο	Καβάκι	1
			Κιμπουρλί	1
Γυρνάβου	Νεκροταφείο	Γόννοι	1	
Φαρσάλων	Μεμονωμένος τάφος	Αχιλλειον	1	
Σύνολο Λάρισας				7
Μαγνησίας	Αλμυρού	Μεμονωμένος τάφος	Μετόφιο	1
		Νεκροταφείο	Γρίτσα	5
	Βόλου	Μεμονωμένος τάφος	Διμήνι	2
			Καπακλί	1
			Καστράκι Σέσκλου	1
Σύνολο Μαγνησίας				10
Ελάχιστο Άθροισμα				19

Κατανομή θαλαμοειδών τάφων

Ως προς την κατανομή των θαλαμοειδών τάφων, αυτοί εντοπίζονται στους νομούς Μαγνησίας, Λάρισας και Φθιώτιδας. Για κάθε νομό ο συνολικός αριθμός τους είναι 9, 9 και 11, αντίστοιχα (γράφημα 19, πίνακας 17). Ωστόσο, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι στην περίπτωση της κατανομής των θαλαμοειδών τάφων υπάρχει και η θέση στην Μαγνησία, τα Πευκάκια, για την οποία αναφέρεται η παρουσία τέτοιων τάφων αλλά ο αριθμός τους δεν διευκρινίζεται, οπότε και η αναλογία στους τρεις νομούς δεν είναι απόλυτη.

Γράφημα 19: Ποσοστιαία κατανομή θαλαμοειδών τάφων στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας

Πίνακας 17: Κατανομή θαλαμοειδών τάφων (λαξευτών και κτιστών) ανά νομό και επαρχία

ΝΟΜΟΣ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΤΥΠΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΗΣ	ΘΕΣΗ	Άθροισμα
Λάρισα	Λάρισα	Μεμονωμένος τάφος	Λαξευτός	Λιβάδι	1
		Νεκροταφείο	Λαξευτός	Μέγα Μοναστήρι	5
	Φαρσάλων	Νεκροταφείο	Κτιστός	Άγιος Αντώνιος Φάρσαλα	2 1
Σύνολο Λάρισας					9
Μαγνησίας	Αλμυρού	Μεμονωμένος τάφος	Λαξευτός	Μαμαλαίικα	1
	Βόλου	Νεκροταφείο	Κτιστός	Πευκάκια	1
			Λαξευτός	Βελεστίνο	7
Σύνολο Μαγνησίας					9
Φθιώτιδος	Φθιώτιδος	Μεμονωμένος τάφος	Λαξευτός	Αρχάνι	1
		Νεκροταφείο	Λαξευτός	Μπικιόρεμα	11
Σύνολο Φθιώτιδας					12
Ελάχιστο Άθροισμα					30

Συνολικά στη Θεσσαλία και στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας εντοπίζονται 197 μυκηναϊκές θέσεις, από τις οποίες 65 είναι οικισμοί, 26 θέσεις πιθανοί οικισμοί, 3 θέσεις πιθανά φρούρια, 30 θέσεις που έχουν μόνο ταφές και 2 θέσεις που είναι ορυχεία χαλκού ή σιδήρου, για τις οποίες όμως η χρονολόγησή τους κατά την Μυκηναϊκή περίοδο δεν είναι σίγουρη. Οι υπόλοιπες 71 θέσεις είναι αδιάγνωστες. Ως προς τις θέσεις στις οποίες έχουν εντοπιστεί νεκροταφεία αυτές είναι 22, ενώ ως πιθανά νεκροταφεία 12. Οι θέσεις που είναι οικισμοί, έστω και πιθανοί, είναι 91. Από τις θέσεις αυτές έχουν εντοπιστεί νεκροταφεία είναι μόλις σε 34. Σχεδόν σε άλλες τόσες (30) έχουν εντοπιστεί ταφές οι οποίες δεν συνδέονται με κάποιον οικισμό. Εκτενέστερες έρευνες, ενδεχομένως, να συνέδεαν κάποιες από αυτές τις θέσεις με άλλες όπου δεν έχουν εντοπιστεί ακόμα τα νεκροταφεία τους.

7. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ

Η ΥΕ περίοδος στην περιοχή της Θεσσαλίας έχει να παρουσιάσει σημαντικά πολιτιστικά στοιχεία τα οποία σε μεγάλο ποσοστό μαρτυρούν και σε αυτή της περιοχή του ελλαδικού χώρου την παρουσία του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Χαρακτηριστικά του γνωρίσματα όπως η αρχιτεκτονική, οικιστική και ταφική, αλλά και γενικότερα οι ταφικές πρακτικές, καθώς και τα κτερίσματα, συναντώνται στον θεσσαλικό χώρο, με τρόπο ανάλογο όπως και στον κυρίως πυρήνα του πολιτισμού αυτού, την Πελοπόννησο. Αν και, λοιπόν, η Θεσσαλία βρίσκεται μακριά από τα ανακτορικά κέντρα της Μεσσηνίας και της Αργολίδας αποτέλεσε τμήμα του μυκηναϊκού κόσμου και ο δρόμος επαφής με την νότια Ελλάδα υπήρξε προφανώς η θάλασσα, με σημαντικότερη αφετηρία τον Παγασητικό κόλπο και την περιοχή του Βόλου. Ωστόσο, είναι πιθανό η επαφή αυτή να πραγματοποιούνταν και από ξηράς δια μέσου της κοιλάδας του Σπερχειού ποταμού στον νομό Φθιώτιδας.

Οι ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τάφων και οικισμών της Θεσσαλίας και τμήματος από το νομό Φθιώτιδας με τα αντίστοιχα του νότιου Μυκηναϊκού κόσμου, φάνηκε μέσα από τα ανάλογα κεφάλαια. Η παρουσία των Μυκηναίων είναι φανερή και σε αρκετές περιπτώσεις ιδιαίτερα έντονη.

Η βασικότερη όμως διαφορά μεταξύ των δύο περιοχών της βόρειας και νότιας Ελλάδας, δηλαδή την Πελοπόννησο, έγκειται στο βαθμό της ομοιογενούς κατανομής των μυκηναϊκών πολιτισμικών γνωρισμάτων.

Στη Πελοπόννησο ο Μυκηναϊκός πολιτισμός καταλαμβάνει με ομοιογενή τρόπο όλες τις υποπεριοχές της. Η ύπαρξη και οργάνωση των ανακτορικών κέντρων και συγκεκριμένοι τύποι αντικειμένων είτε αυτά είναι καθημερινής χρήσης είτε αποτελούν αντικείμενα γοήτρου και ενδείξεις υψηλής κοινωνικής τάξης, συναντώνται σε όλη την επικράτεια της Πελοποννήσου, από τα νότια, την Πύλο και ενδεχομένως την Λακωνία, έως και τα βόρεια με τις Μυκήνες και την Τίρυνθα. Ολόκληρη η γεωγραφική αυτή περιοχή παρουσιάζει στο ίδιο χρονικό εύρος τα ίδια πολιτισμικά στοιχεία, σίγουρα με κάποιες τοπικές παραλλαγές, οι οποίες όμως δεν τροποποιούν το γενικό κανόνα. Η πολιτική οργάνωση με το σχήμα ενός ανακτορικού οικισμού, γύρω από τον οποίο υπάρχουν χωριά και μικρότερες εγκαταστάσεις-δορυφόροι, χαρακτηρίζει την Μυκηναϊκή Πελοπόννησο στο σύνολό της, παρά τις τοπικές διαφοροποιήσεις ως προς το ποιες θέσεις και σε ποια ακριβή χρονική φάση ισχυροποιούνται (Shelmerdine 1997, 551-3).

Αντίθετα, στη Θεσσαλία η κατανομή στο χώρο των πολιτισμικών στοιχείων του Μυκηναϊκού πολιτισμού δεν φαίνεται να είναι τόσο ομοιογενής. Η παρουσία τους όσο προχωράει κανείς από τα νοτιοανατολικά της Θεσσαλίας προς τα βορειοδυτικά φαίνεται να γίνεται όλο και λιγότερο έντονη (Feuer 1983, 204).

Μελέτες κεραμικής από διάφορες περιοχές της Θεσσαλίας, ως προς την σύσταση του πηλού, τα σχήματα και τα διακοσμητικά θέματα, δείχνουν ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις τόσο από την τυπική μυκηναϊκή κεραμική όσο και από περιοχή σε περιοχή της ίδιας της Θεσσαλίας. Η ύπαρξη συνόλων κεραμικής από οικισμούς στη βόρεια Θεσσαλία, με διαφορετικά αποτελέσματα στις αναλύσεις της σύστασής τους, φανέρωσαν την ύπαρξη πολλών διαφορετικών εργαστηρίων, τα οποία πολύ πιθανόν να ήταν ανεξάρτητα από την περιοχή του Βόλου, όπου, όπως διαπιστώνεται από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα, κυριαρχούσε η Ιωλκός (Feuer 1994, 212-3). Ωστόσο, η παρουσία εργαστηρίων κεραμικής σε κάθε οικισμό για την κάλυψη των ενδοκοινοτικών καθημερινών αναγκών θεωρείται μάλλον κάτι πολύ πιθανό (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1994, 223).

Η διαφοροποίηση αυτή με την παράλληλη απουσία στη βορειοδυτική Θεσσαλία κάποιου σημαντικού μυκηναϊκού κέντρου, όπως αυτό του Βόλου, διαγράφει μια αρκετά διαφορετική εικόνα από εκείνη της Πελοποννήσου, της οποίας την επικράτεια μοιράζονται τουλάχιστον τέσσερα μυκηναϊκά ανάκτορα. Σημειωτέον, σε ολόκληρη την Πελοπόννησο οι κλιματολογικές συνθήκες είναι κατά μέσο όρο ίδιες και η δυνατότητα καλλιέργειας ελιάς και αμπελιού είναι σχεδόν παντού δυνατή. Επιπλέον, παρατηρείται ότι τα ανακτορικά κέντρα τόσο των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου, όσο και ένα πιθανόν ακόμα στην περιοχή της Λακωνίας, είχαν πρόσβαση στους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους, οι οποίοι έχουν αποδειχτεί καίριοι για την ανάπτυξη του πολιτισμού που ονομάστηκε Μυκηναϊκός. Επομένως, η ανάπτυξη ενός πολιτικού και κοινωνικού κέντρου βασιζόμενου στην ίδια οικονομία είναι εφικτή σε όλη την Πελοπόννησο.

Κάτι τέτοιο όμως φαίνεται πως στην περίπτωση της Θεσσαλίας δεν ήταν δυνατό. Η μορφολογία του εδάφους και οι κλιματολογικές συνθήκες του γεωγραφικού αυτού χώρου διαφοροποιούνται, διαμορφώνοντας τρεις ζώνες, την παράκτια, την πεδινή-ηπειρωτική και την ορεινή. Οι φυσικοί αυτοί περιορισμοί ίσως να αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για το βαθμό υιοθέτησης και αφομοίωσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού από τους διάφορους πληθυσμούς που διέμεναν στις διαφορετικές αυτές γεωγραφικές ζώνες. Πέρα από τις ευνοϊκότερες περιβαλλοντικές

συνθήκες της παράλιας περιοχής της Θεσσαλίας, σημαντικό ρόλο θα έπαιξε και ο βαθμός πρόσβασης και επαφής με το νοτιότερο μυκηναϊκό κόσμο (Feuer 1994, 212). Οι μόνοι δρόμοι φαίνεται πως ήταν δια θαλάσσης από τον Παγασητικό κόλπο και δια ξηράς μέσω της πεδιάδας του Αλμυρού και από κει από το νομό Φθιώτιδας και την κοιλάδα του Σπερχειού ποταμού προς το νότο.

Η μοναδική περιοχή στη Θεσσαλία, η οποία έχει παρόμοιο με της Πελοποννήσου κλίμα και πρόσβαση προς τη θάλασσα είναι ο νομός Μαγνησίας και γενικότερα οι περιοχές γύρω από τον Παγασητικό κόλπο. Η μυκηναϊκή Ιωλκός τοποθετείται από την επική παράδοση και από πηγές των ιστορικών χρόνων στην προαναφερθείσα περιοχή (Feuer 1994, 212). Σίγουρα η ομώνυμη πόλη βρίσκεται σε αυτό το χώρο, αν όχι στην παραλιακή θέση των Παλιών, τότε στο Διμήνι, πάντα με τα μέχρι τώρα δεδομένα. Ο, επίσης, σημαντικός οικισμός στα Πευκάκια, ταυτίζεται με την Νήλεια, όπου σύμφωνα με την μυθική παράδοση ναυπηγήθηκε η Αργός. Τα μυκηναϊκά κατάλοιπα δείχνουν την ύπαρξη μίας εκτεταμένης στο χώρο εγκατάστασης, η οποία πιθανόν να αποτελούσε το λιμάνι του κεντρικού οικισμού της περιοχής, της Ιωλκού, και να βρισκόταν υπό τον έλεγχό της, πολιτική οργάνωση που θυμίζει αντίστοιχη στις περιοχές της Πελοποννήσου (Feuer 1994, 212). Επιπλέον, ο Μυκηναϊκός πολιτισμός κάνει την παρουσία του στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου ήδη από την ΥΕ II περίοδο, αν όχι και νωρίτερα.

Αντίθετα, στο εσωτερικό της Θεσσαλίας, όπου το κλίμα γίνεται περισσότερο ηπειρωτικό και με περισσότερες βροχοπτώσεις, τα μυκηναϊκά στοιχεία δεν ανιχνεύονται νωρίτερα από την ΥΕ IIIA και Β περίοδο (Feuer 1994, 212), ενώ ο ρόλος τους στη διαμόρφωση μιας ιεραρχημένης τάξης, όπως θα προέκυπτε από τη χρήση προϊόντων πολυτελείας, ήταν αρκετά υποβαθμισμένος εξαιτίας του δυσπρόσιτου της θάλασσας και της αδυναμίας προμήθειάς τους (Halstead 1977, 27).

Επίσης, η συγκεκριμένη γεωμορφολογία της Πελοποννήσου η οποία έως κάποιο βαθμό απομονώνει τις περιοχές μεταξύ τους, σε αντίθεση με την περίπτωση της Θεσσαλίας και ειδικά της ανατολικής πεδιάδας, ευνόησε την ανάπτυξη ολιγάριθμων ισχυρών κέντρων στα οποία αντιστοιχούσε μια αρκετά μεγάλη περιοχή και τα οποία βρίσκονταν σε ανταγωνισμό μεταξύ τους. Αντίθετα, η ανατολική πεδιάδα της Θεσσαλίας με την ενιαία μορφολογία του εδάφους και την άμεση επαφή που πρόσφερε στους οικισμούς που αναπτύχθηκαν σε αυτήν δημιουργήθηκε ένας περισσότερο ομοιογενής πολιτισμός κατά την ΥΕ περίοδο από το ότι στην

Πελοπόννησο που οι πιο κλειστές γεωγραφικά περιοχές ευνόησαν την ανάπτυξη διαφορετικών ως ένα βαθμό πολιτισμικών μορφωμάτων (Halstead 1977, 27).

Η διαπίστωση αυτή βασίζεται στο ότι οι οικισμοί της ανατολικής θεσσαλικής πεδιάδας υπολογίζονταν με βάση τα δεδομένα επιφανειακής έρευνας που πραγματοποιήθηκε από τους David και Elisabeth French, τα οποία έδειξαν ότι οι οικισμοί είχαν μεταξύ τους παρόμοιο μέγεθος και ότι βρίσκονταν στο ίδιο οικονομικό επίπεδο, χωρίς την ύπαρξη κάποιας ιεραρχημένης εξάρτησης (Halstead 1977, 24). Κατά πόσο όμως οι παραπάνω παρατηρήσεις ισχύουν και σήμερα, ύστερα από την αποκάλυψη του μυκηναϊκού οικισμού στο Διμήνι;

Επιπλέον, μία ακόμα διαφορά ανάμεσα στις δύο περιοχές του ελλαδικού χώρου, η οποία επισημάνθηκε από την έρευνα των French, θεωρείται ότι στη Πελοπόννησο η ραγδαία ανάπτυξη και αύξηση των οικισμών αρχίζει να σημειώνεται ήδη από την ΜΕ περίοδο σε αντίθεση με τη Θεσσαλία, όπου μόνο κατά την ΥΕ περίοδο παρατηρείται ανάλογο φαινόμενο (Halstead 1977, 26). Ωστόσο, πρόσφατες επιφανειακές έρευνες στην περιοχή της Νεμέας αμφισβητούν την παραπάνω παρατήρηση και θεωρούν ότι η οικιστική ανάπτυξη στην περιοχή αυτή ξεκινάει μόλις στην ΜΕ ΙΙΙ φάση και όχι νωρίτερα. Μία παρόμοια οικιστική ανάπτυξη κατά την ΜΕ ΙΙΙ φάση, παρατηρείται και στην περιοχή του Βόλου και συγκεκριμένα στον οικισμό στα Πευκάκια (Maran 1995, 68-70).

Γίνεται, λοιπόν, από τα παραπάνω κατανοητό ότι η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος, οι οποίες καταλαμβάνουν εξίσου μεγάλη γεωγραφική έκταση, παρουσιάζουν διαφορετικές κλιματικές συνθήκες και διαφορετική διαμόρφωση εδάφους, δύο παράγοντες οι οποίοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο βαθμό εξάπλωσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού και αφομοίωσής του από τις διάφορες υποπεριοχές τους. Η Πελοπόννησος παρουσιάζει στο σύνολό της το ίδιο μεσογειακό κλίμα και ανοιχτή στη θάλασσα από παντού σε αντίθεση με τη Θεσσαλία της οποίας το κλίμα και η γεωμορφολογία γίνεται πιο ηπειρωτική όσο προχωράει κανείς προς το εσωτερικό της χώρας, ενώ η πρόσβαση στους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους είναι εφικτή μόνο από την περιοχή του Παγασητικού κόλπου στο νομό Μαγνησίας.

Ως προς την χρονική στιγμή εμφάνισης του Μυκηναϊκού πολιτισμού στις δύο περιοχές, στη Πελοπόννησο σημειώνεται ήδη από τα τέλη της ΜΕ περιόδου με τους Κάθετους Λακκοειδείς τάφους των Μυκηνών, ενώ στη Θεσσαλία, ύπαρξη της πρώιμης ΥΕ φάσης δεν είναι ακόμα απόλυτα επιβεβαιωμένα στρωματογραφικά. Ωστόσο, οι πρόσφατες έρευνες στην Πελοπόννησο και στη Θεσσαλία και η μεταξύ

τους σύγκριση τείνουν δείχνουν ότι οι οικισμοί παρουσιάζουν την ίδια πορεία κατά τη διάρκεια της ΜΕ περιόδου, η οποία φαίνεται πως εξελίσσεται σημαντικά μόνο κατά τα τέλη της (Maran 1995, 71).

8. ΤΑΥΤΙΣΗ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΗΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟ

Στην προσπάθεια για την «χάραξη» των πολιτικών ορίων που είχε ο χώρος της Θεσσαλίας κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους σημαντικό εργαλείο ή τουλάχιστον συμπληρωματικό αποτελεί και ο ομηρικός Κατάλογος των Πλοίων, ο οποίος παρατίθεται στην Β' ραψωδία του έπους της Ιλιάδας.

Μέσω της αναφοράς των πλοίων που προσφέρει η ομοσπονδία των Αχαιών για την εκστρατεία στην Τροία, δίνονται και πληροφορίες για διάφορες περιοχές του ελλαδικού κόσμου (εικ. 69). Τα γεωγραφικά στοιχεία σε μεγάλο βαθμό αφορούν τοπωνύμια αρκετά σημαντικά και γνωστά σε όλη την αρχαιότητα, όπως και τα ονόματα των ηρώων. Αντίθετα, στην περίπτωση της Θεσσαλίας τα ονόματα των πόλεων ή των προσώπων είναι λίγο έως και καθόλου οικεία, σε σύγκριση με εκείνα των άλλων περιοχών (Easterling-Knox 2000, 7).

Η προσπάθεια ταύτισης των ομηρικών τοπωνυμίων με τα αρχαιολογικά δεδομένα από διάφορες θέσεις έχει απασχολήσει αρκετούς μελετητές. Οι δυσκολίες στην έρευνα αυτού του είδους είναι πολλές (εικ. 70-71). Για παράδειγμα, αρκετές αρχαίες πόλεις φέρουν την ίδια ονομασία. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται ήδη από την αρχαιότητα, στην διάρκεια της οποίας τα ομηρικά ονόματα είχαν γίνει περιζήτητα, ειδικά από τον 8^ο αι. π.Χ. οπότε και τα έπη μέσω της διάδοσης της γραφής και της επόμενης καταγραφής τους γίνονται ακόμα και εκπαιδευτικό ανάγνωσμα (Πανταζής 1996, 21).

Ως απόρροια της επίδρασης που ασκούσαν τα ομηρικά έπη στην συνείδηση των Ελλήνων κατά τα γεωμετρικά χρόνια είναι, ως ένα βαθμό και η ίδρυση διαφόρων ιερών τεμένων προς τιμή των ηρώων των δύο επών. Τέτοιες περιπτώσεις λατρείας των ομηρικών ηρώων απαντώνται στις Μυκήνες, την Σπάρτη, την Αργολίδα, την Αττική έως και την Ιθάκη (Anderson 1995, 187). Η ίδρυση τους φαίνεται ότι αποσκοπούσε στην ισχυροποίηση της πολιτικής θέσης μιας πόλης στην ευρύτερη περιοχή της επικράτειάς της. Ένα τέτοιο παράδειγμα χρήσης του ομηρικού έπους με πολιτική σκοπιμότητα θεωρείται και η φημολογούμενη μεταγενέστερη προσθήκη των Αθηναίων στον Κατάλογο σχετικά με την Σαλαμίνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Το κύρος και η βαρύτητα που πρόσδιδε η καταγωγή από κάποιον ομηρικό ήρωα ή η αναφορά και μόνο του ονόματος μιας πόλης στον Νηών Κατάλογο, φαίνεται ως μία

βασική αιτία του ότι πολλές πόλεις κατά τους ιστορικούς χρόνους έφεραν την ίδια ομηρική ονομασία (Πανταζής 1996, 24).

Λίγο πολύ οι περισσότερες θέσεις που αναφέρονται στον Κατάλογο των Πλοίων σήμερα είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστούν. Για την περιοχή της Θεσσαλίας, η οποία αναφέρεται τελευταία, τα στοιχεία που δίνονται από τον Κατάλογο δεν είναι αρκετά, ούτε ιδιαίτερα κατατοπιστικά για την ταύτιση των ομηρικών τοπωνυμίων με τις αρχαιολογικές θέσεις, ενώ ήδη από την αρχαιότητα δεν ήταν δυνατός ο ακριβής προσδιορισμός των επικρατειών των βασιλείων της Θεσσαλίας.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της επικράτειας του Αχιλλέα, στην οποία στο ομηρικό κείμενο αποδίδεται η γενική ονομασία Πελασγικό Άργος. Σύμφωνα με τον Ποιητή τρεις φυλές βρίσκονταν υπό την αρχηγία του Αχιλλέα, οι Μυρμιδόνες, οι Έλληνες και οι Αχαιοί. Οι πόλεις στις οποίες κατοικούσαν ήταν η Άλως, η Αλόπη, η Τραχίνα, η Φθία και η Ελλάδα (Β', 681-685). Περισσότερες πληροφορίες για τις περιοχές αυτές, που να συμβάλλουν στην ακριβέστερη γεωγραφική τους τοποθέτηση, δεν δίνονται.

Αρχικά, το βασίλειο του Αχιλλέα είχε ταυτιστεί με την Θεσσαλική πεδιάδα, καθώς η ονομασία «Άργος»¹ είχε θεωρηθεί ήδη από τους αρχαίους συγγραφείς ως κάμπος-πεδιάδα. Η ερμηνεία όμως αυτή αποδείχθηκε λανθασμένη, αφού από τον ίδιο τον Όμηρο, σε άλλη ραψωδία, θεωρούνταν ως κέντρο της επικράτειας του Μυρμιδόνα βασιλιά η κοιλάδα του Σπερχειού ποταμού (Ψ', 142) και επομένως καταλάμβανε και το βόρειο τμήμα του σημερινού νομού Φθιώτιδας (Πανταζής 1996, 136, 481). Εξάλλου, η Αλόπη και η Τραχίνα εντοπίζονται κοντά στις ακτές του Μαλιακού κόλπου. Πολύ σημαντικό στοιχείο για την ενίσχυση της άποψης ότι το βασίλειο του Αχιλλέα βρισκόταν γύρω από την κοιλάδα του Σπερχειού ποταμού είναι η αποκάλυψη δύο, τουλάχιστον, μυκηναϊκών οικισμών, ήδη από την δεκαετία του 1950, στις θέσεις Τραχίνα και Ρακίτα, νότια της Λαμίας και πολύ κοντά στο χωριό Άνω Βαρδάτες (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 103-4).

Ωστόσο, η ομηρική ονομασία «Πελασγικό Άργος», σύμφωνα με άποψη του H.M. Chadwick, ενδεχομένως να αναφέρεται στην περιοχή, η οποία μεταγενέστερα αποκαλούνταν Λάρισα Κρεμαστή. Στην περίπτωση όμως αυτή το Πελασγικό Άργος θα ανήκε γεωγραφικά περισσότερο στην επικράτεια του Πρωτεσίλαου, ο οποίος

¹ Μέσα στο ομηρικό έπος η λέξη Άργος χρησιμοποιείται με τρεις κυρίως έννοιες, α) όνομα πόλης, β) όνομα της συνολικής ηπειρωτικής επικράτειας όλων των Αχαιών και γ) όνομα της Πελοποννήσου (Πανταζής 1996, 255).

ηγείται των πόλεων της Πυράσου, της Ιτώνας, του Αντρώνα, του Πτελεού και της Φυλάκης, τοπωνυμία τα οποία εντοπίζονται στο νότιο τμήμα της Μαγνησίας και στο βορειοανατολικό σύνορο της Φθιώτιδας (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 104).

Όσον αφορά τα δύο άλλα τοπωνύμια, την Άλο και την Αλόπη, η ταύτισή τους είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς ήδη από την εποχή του Στράβωνα δεν υπάρχουν φιλολογικές αναφορές για αυτές. Μόνο στην περίπτωση της Αλόπης, ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει ότι ένα τέτοιο τοπωνύμιο υπήρχε κάπου μεταξύ της Λάρισας Κρεμαστής και του Εχίνου, δηλαδή της Πελασγίας και του Αχινού, θέσεις οι οποίες είναι οι μοναδικές σε αυτήν την περιοχή του Μαλιακού Κόλπου, στις οποίες έχουν αποκαλυφθεί μυκηναϊκά ευρήματα (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 105). Ωστόσο, για την Άλο έχει διατυπωθεί και η άποψη, ότι πρόκειται για την πόλη της αρχαίας Άλου στην περιοχή του Αλμυρού, παρόλο που με αυτήν την εκδοχή η επικράτεια του Αχιλλέα φαίνεται να κατέχει ένα τμήμα μέσα στα όρια της επικράτειας του Πρωτεσίλαου. Κάτι τέτοιο εξηγείται με το ότι ο Αχιλλέας διαθέτει μια ευρύτερη επικράτεια και ότι «δεν άσκησε αχαϊκή αρχιστρατηγία, αλλά μοιράζεται τις πόλεις με τον Πρωτεσίλαο και τον Φιλοκτήτη» (Πανέρης 1997, 25-7).

Ενδεχομένως, η γενικότερη σύγχυση που δημιουργείται στην προσπάθεια χάραξης των ορίων των θεσσαλικών επικρατειών είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας να κατανοηθεί επακριβώς η έννοια, γεωγραφική και διοικητική, του όρου «Πελασγικό Άργος» κατά την Μυκηναϊκή περίοδο. Έννοια, η οποία γεωγραφικά ίσως να περιλαμβάνει, πέρα από την κοιλάδα του Σπερχειού και ένα μεγάλο τμήμα, αν όχι όλο, της Θεσσαλίας (Πανταζής 1996, 346). Ωστόσο, πολύ πιθανό, η ανάμειξη πόλεων σε διαφορετικές επικράτειες από εκείνες που μέσα από τις ομηρικές αναφορές θα έπρεπε να ανήκουν, οφείλεται στην προσπάθεια των ιστορικών πόλεων να καρπωθούν την αίγλη του ομηρικού παρελθόντος, όπως έχει αναφερθεί και πρωτύτερα.

Σχετικά με την Φθία και την Ελλάδα, οι ονομασίες τους έχουν θεωρηθεί ότι δεν ανταποκρίνονται σε πόλεις, αλλά μάλλον αναφέρονται σε ευρύτερες και κοντινές μεταξύ τους περιοχές που τοποθετούνται στο νότιο τμήμα της Θεσσαλίας (Thomas-Stubbings 1963, 296). Η πιο πιθανή γεωγραφική θέση για την Ελλάδα θα ήταν η περιοχή νότια του ποταμού Σπερχειού (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 104). Ωστόσο, σε μεταγενέστερη του Ομήρου πηγή, τα «Μετεωρολογικά» του Αριστοτέλη (I14352a), η Ελλάδα, με τον χαρακτηρισμό «αρχαίαν», ως ο τόπος που έλαβε χώρα ο κατακλυσμός του Δευκαλίωνα, τοποθετείται κοντά στην περιοχή της Δωδώνης

(Καραγιάννης 1999, 128). Όπως και να είναι, όμως, φαίνεται ότι το βασίλειο του Αχιλλέα δεν ξεπερνούσε ιδιαίτερα την νοτιοανατολική κοιλάδα του Σπερχειού και την γύρω περιοχή του Μαλιακού κόλπου, ενώ στα δυτικά της επικράτειας του Μυρμιδόνα βασιλιά πρέπει να κατοικούσε η φυλή των Δολόπων, οι οποίοι δεν αναφέρονται στον Κατάλογο (Hope-Simpson&Lazenby 1959, 105).

Στην περιοχή γύρω και κυρίως στα βόρεια του χωριού Νέο Μοναστήρι, περιοχή η οποία καλύπτει το βόρειο σύνορο του νομού Φθιώτιδας και το νότιο της Λάρισας παρατηρείται συγκέντρωση θέσεων της Μυκηναϊκής εποχής (Τσουκνίδας 1994, 117). Πιθανόν να σχετίζεται με την Ομηρική Φθία, που μάλλον αντιστοιχούσε με την βόρεια του Σπερχειού περιοχή

Δύσκολη είναι και η τοποθέτηση στον χάρτη της Φυλάκης, η οποία αναφέρεται μαζί με την Πύρασο, την «αγχίαλον» Αντρώνα και τον Πτελεό (Β', 695-7). Οι πόλεις αυτές είχαν ως αρχηγό των στρατιωτικών τους δυνάμεων τον Πρωτεσίλαο, ο οποίος εάν θεωρεί ως ηγεμόνας των πόλεων αυτών, τότε τα όρια της επικράτειάς του εν μέρει συμπίπτουν με εκείνα της επικράτειας του Αχιλλέα. Επιπλέον, οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ότι η ονομασία Φυλάκη ήταν παλιότερη και ότι η σύγχρονη με αυτούς ονομασία της πόλης είναι Θήβες (Πανταζής 1996, 139).

Δύο ακόμη μεταγενέστερες πόλεις διεκδικούν το όνομα της ομηρικής Θαυμακίας, της οποίας ηγείται ο Φιλοκτήτης, από τις οποίες η μία βρίσκεται στον νομό της Μαγνησίας και η άλλη στον νομό Φθιώτιδας και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Μαλιακού κόλπου (Πανταζής 1996, 139).

Ο Φιλοκτήτης ηγείται τριών ακόμη πόλεων, της Μεθώνης, της Ολιζώνας και της Μελίβοιας από την οποία και κατάγεται. Η ευρύτερη περιοχή στην οποία εντάσσεται είναι η παραλιακή ζώνη μεταξύ του Πηλίου και της Όσσας. Τρεις είναι οι θέσεις ουσιαστικά που έχουν προταθεί από τους νεότερους ερευνητές και όλες βρίσκονται μεταξύ των δύο αυτών ορέων. Η πιο πιθανή και η οποία συμπίπτει με όλες τις υπάρχουσες για αυτήν πληροφορίες από τους αρχαίους συγγραφείς είναι η θέση Κάστρο του Κάτω Πολυδενδρίου, στους παραλιακούς πρόποδες του Μαυροβουνίου² (Ιντζεσίλογλου 1985, 137-8).

Αδυναμία ταύτισης παρουσιάζει και η περίπτωση της ομηρικής πόλης της Οιχαλίας. Στο έπος τοποθετείται βορειότερα του βασιλείου του Αχιλλέα, ωστόσο

² Στο άρθρο της παραπομπής ο Ιντζεσίλογλου και στο κείμενο αλλά και στον χάρτη που το συνοδεύει, αναφέρει το όρος Μαυροβούνι ως τμήμα του νομού Μαγνησίας, ενώ με βάση τους χάρτες της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, Μαγνησίας και Λάρισας, (αναθεωρημένη έκδοση του 1983) το Μαυροβούνι, καθώς και το Άνω και Κάτω Πολυδένδρι ανήκουν στον νομό Λάρισας.

άλλοι μελετητές την τοποθετούν στις παρυφές της θεσσαλικής πεδιάδας, ενώ άλλοι ακόμα και εκτός της Θεσσαλίας, όπως στην Εύβοια, στην Αρκαδία ή και στην Μεσσηνία! (Πανταζής 1996, 139-140). Ωστόσο, μέσα στον ομηρικό κατάλογο η Οιχαλία αναφέρεται μαζί με την Τρίκκη, η οποία εντοπίζεται κοντά στην σύγχρονη πόλη των Τρικάλων, και με την Ιθώμη (Β', 729-730), η οποία αποκαλείται από τον Όμηρο τραχιά και απότομη και τοποθετείται από τους σύγχρονους μελετητές στον οικισμό Φανάρι, βορειοδυτικά της Καρδίτσας. Κατά τον Στράβωνα βρισκόταν στο μέσον του τετράπλευρου που σχημάτιζαν τα φρούρια της Τρίκκης, της Μητρόπολης, του Πελινναίου και των Γόμφων (Καταραχιάς 2000, 26-7).

Την ονομασία της Άργισσας, πόλη της επικράτειας του Πολυποίτη, διεκδικούσε η Άργουρα στις όχθες του ποταμού Πηνειού, ο οποίος ωστόσο δεν αναφέρεται σε σχέση με το βασίλειο κατά την περιγραφή του στον Κατάλογο (Πανταζής 1996, 142). Μαζί με την Άργισσα αναφέρονται και η Γυρτώνη και η Ολουσσόνα.

Για την Όρθη έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ίσως να είναι η ακρόπολη των Φαλανναίων, κοντά στην περιοχή των Τεμπών, ενώ η Ηλώνη ταυτίζεται με την αρχαία πόλη της Λειμώνης, στους πρόποδες του Ολύμπου, σύμφωνα με αναφορά του Στράβωνα (Πανταζής 1996, 142).

Άλλες πόλεις-περιοχές οι οποίες τοποθετούνται στην περιοχή της Θεσσαλίας είναι το Ορμένιον μαζί με την Υπέρεια Κρήνη, η ταύτιση της οποίας είναι αρκετά δύσκολη, αν αναλογιστεί κανείς πως το επίθετο «υπέρεια» χρησιμοποιούνταν για τον χαρακτηρισμό πολλών πηγών στην αρχαιότητα, το Αστέριον και «τις λευκές κορυφές του Τιτάνου».

Για το Ορμένιον οι πηγές για άλλη μια φορά δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Ο Στράβων ταυτίζει την ομηρική πόλη με εκείνη των ιστορικών χρόνων που ονομάζονταν Ορμίνιον και την τοποθετεί κοντά στο Πήλιο, στα παράλια του Παγασητικού κόλπου και κοντά στην αποξηραμένη σήμερα λίμνη Βοιβηίδα. Ωστόσο και η θέση της ιστορικής πόλης δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένη σήμερα (Παπαχατζής 1937, 73). Επιπλέον, το Ορμένιον στον Κατάλογο των Πλοίων δεν αναφέρεται μαζί με τα τοπωνύμια που ανήκουν στην περιοχή των Μαγνήτων, όπου και την τοποθετεί ο Στράβων, αλλά μαζί με το Αστέριον και το όρος Τίτανος, δηλαδή στην περιοχή της ιστορικής Θεσσαλιώτιδας. Πέρα όμως από τα στοιχεία αυτά μία άλλη αναφορά, μυθολογική, δείχνει ότι το Ορμένιο ενδεχομένως να βρισκόταν στην ανατολική Θεσσαλία. Πρόκειται για τον μύθο που αναφέρεται στον ημίθεο ήρωα

Ηρακλή, ο οποίος κατά τον καθαρισμό της ιεράς οδού Τεμπών – Δελφών σκότωσε εκτός από τον Κύκνο και τον Αμύντορα, γιο του Ορμένου, ιδρυτή της ομώνυμης πόλης. Μια τέτοια εκδοχή για την θέση του Ορμενίου, υποδεικνύει στην καλύτερη περίπτωση, η πόλη να βρισκόταν στα βορειοδυτικά του σημερινού Βόλου και σε πεδινή περιοχή, ενώ το ιστορικό Ορμίνιον να ταυτίζεται με τον λόφο της Γορίτσας (Παπαχατζής 1937, 73-4, 76).

Τα δύο τελευταία τοπωνύμια ταυτίζονται με περιοχές που ανήκουν στον σημερινό Παλαμά του νομού Καρδίτσας. Έτσι η αναφορά του Ομήρου στις κορυφές του Τιτάνου ταυτίζεται με το σημερινό όρος Τίτανος (Ιντζεσίλογλου 1999, 109), το οποίο βρίσκεται πάνω στο σημείο όπου εφάπτονται τα όρια των νομών Τρικάλων, Καρδίτσας και Λάρισας.

Αντίθετα, η ταύτιση του Αστέριου είναι πιο προβληματική. Από πολλούς μελετητές (Leake, Heuzey, Γεωργιάδης, Lolling, Τσουντας, Stahlin, Παπαχατζής κ.ά.) έχει ταυτιστεί με τον σημερινό Βλοχό, ο οποίος βρίσκεται βόρεια του Παλαμά και έχουν αποκαλυφθεί αρχιτεκτονικά λείψανα της μυκηναϊκής περιόδου, τα οποία όμως είναι πενιχρά (Γαλλής 1984, 176). Ωστόσο οι πληροφορίες που παρέχουν για το Αστέριον οι αρχαίες πηγές δεν είναι αρκετά σαφείς για την ακριβή γεωγραφική θέση της πόλης. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Στέφανο Βυζάντιο, το Αστέριον κατά τους ιστορικούς χρόνους ταυτίζεται με την Πειρασία, την οποία εκείνος την τοποθετεί στην Μαγνησία. Ο εντοπισμός του ομηρικού Αστέριου ακόμα και με βάση αυτήν την τελευταία πηγή είναι δύσκολη, αφού και η πόλη της Πειρασίας δύσκολα μπορεί σήμερα να τοποθετηθεί στο Θεσσαλικό χώρο (Ιντζεσίλογλου Μπ. 1999, 108, 111-2, 115). Επιπλέον για την πόλη Αστέριον έχει διατυπωθεί και μία ακόμη άποψη από τον J.Cl. Decourt, ο οποίος θεωρεί ότι η ομηρική πόλη κατά τους ιστορικούς χρόνους δεν υπήρχε πια και η ανάμνησή της διασώθηκε μέσω των φιλολογικών πηγών και ότι ουσιαστικά οι μεταγενέστερες πόλεις επεδίωξαν την υιοθέτηση του ομηρικού ονόματος και επομένως την αίγλη που αυτό από μόνο του έφερε. Στον Βλοχό τοποθετεί μία άλλη πόλη το Λιμναίον³ (Decourt 1995, 26-8, 32).

Οι Φερές αναφέρονται μαζί με τις Βοίβη, Γλαφυρές και Ιωλκό και έχουν αρχηγό τον Εύμυλο. Οι Φερές στον ομηρικό κατάλογο αναφέρονται ότι βρίσκονται κοντά στην λίμνη Βοιβήδα, κάτι που ίσως να μην αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα, παρόλο που σύμφωνα με τον Ησίοδο η λίμνη αυτή εντοπίζεται στο βόρειο τμήμα της

³ Η πόλη αυτή δεν αναφέρεται στον ομηρικό κατάλογο των πλοίων.

Λαρισαϊκής πεδιάδας, κάτι που δεν θα δικαιολογούσε την ταυτισμένη αρχαιολογικά θέση των Φερών στο σύγχρονο Βελεστίνο. Σύμφωνα με τον Στράβωνα στην ανατολική περιοχή αυτή της Θεσσαλίας υπήρχαν στην αρχαιότητα δύο λίμνες, η βορειότερη με το όνομα Νεσσωνίς και η νοτιότερη με το όνομα Βοιβηίδα. Είναι επομένως, πιθανό ο Όμηρος και ο Ησίοδος να γνώριζαν μόνο μία λίμνη με το όνομα Βοιβηίδα, η οποία να εκτεινόταν από την κοντινή προς τις Φερές περιοχή μέχρι τις βορειότερες πλαγιές του Πηλίου (Bruno et al. 2000, 32-5).

Επίσης, αναφέρονται οι Ενιήνες και οι Περαιβοί, οι οποίοι κατοικούσαν στον Κύφο και στην «δυσχείμερον» Δωδώνη και οι Μάγνητες γύρω από την περιοχή του Πηνειού και του Πηλίου. Σχετικά με το τελευταίο φύλο έχει διατυπωθεί η άποψη πως η αναφορά τους στον Κατάλογο των Πλοίων αποτελεί ύστερη παρεμβολή, καθώς θεωρείται ότι οι Μάγνητες εγκαθίστανται στην περιοχή του Πηλίου μετά το τέλος του Μυκηναϊκού πολιτισμού (Σακελλαρίου 1971, 21).

Η περίπτωση, όμως, που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα και τους Έλληνες αρχαιολόγους από τις ανασκαφές που διενεργούν στην περιοχή, κοντά και εντός της σύγχρονης πόλης του Βόλου, είναι αυτή του εντοπισμού της θέσης της περιφημης Ιωλκού, της πόλης του Ιάσονα και της αφετηρίας της Αργοναυτικής εκστρατείας.

Η προσπάθεια ταύτισής της με κάποια θέση από την περιοχή του Παγασητικού κόλπου ξεκινάει ήδη από τον 19^ο αιώνα και τις περιηγήσεις ξένων ερευνητών, ενώ τα αρχαιολογικά τεκμήρια υπεισέρχονται σχεδόν ένα αιώνα μετά, όταν για πρώτη φορά αποκαλύπτονται λείψανα της Μυκηναϊκής περιόδου.

Συγκεκριμένα, δύο είναι οι περιοχές που διεκδίκησαν με βάσιμα επιχειρήματα την θέση της πόλης. Η μία, η οποία και αρχικά ταυτίστηκε με την Ιωλκό, σύμφωνα με αρχαιολογικά κατάλοιπα της Μυκηναϊκής περιόδου, από τον Χρήστο Τσουντα, το 1900, είναι ο επονομαζόμενος λόφος Κάστρο, στη συνοικία των Παλιών, δίπλα στον Παγασητικό κόλπο και μέσα στο οικιστικό πλέγμα της σύγχρονης πόλης. Η άλλη θέση, η οποία ανασκάπτεται ακόμα και έχει μέχρι στιγμής παρουσιάσει σημαντικά αρχαιολογικά κατάλοιπα της Μυκηναϊκής εποχής, είναι ο οικισμός της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, στο Διμήνι, ο οποίος απλώνεται στα πόδια του λόφου με τον γνωστό νεολιθικό οικισμό.

Ωστόσο, για την ταύτιση της Ιωλκού, εκτός από τις προαναφερθείσες θέσεις, είχαν προταθεί και δύο ακόμη περιοχές του Βόλου, οι οποίες πλέον έχουν απορριφθεί. Αυτές ήταν ο λόφος της Επισκοπής και υποστηρίχθηκε από τον Leake, τον Γεωργιάδη, τον Mezieres και τον Lolling και ο λόφος της Γορίτσας στο

ανατολικό τμήμα της σύγχρονης πόλης, θέση η οποία θεωρήθηκε πως ήταν η Ιωλκός από τους Dodwell και Στάη. Και ο Δ.Ρ.Θεοχάρης, ο οποίος ανάσκαψε στα Παλιά και αποκάλυψε σημαντικό μυκηναϊκό κτίριο με τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις, θεώρησε ότι εκεί βρίσκονταν η Ιωλκός. (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 17-8).

Από το 1900 και μέχρι τουλάχιστον την δεκαετία του 1980, εποχή όπου άρχισε να αποκαλύπτεται ο μυκηναϊκός οικισμός στο Διμήνι, η αρχαία Ιωλκός τοποθετούνταν στη θέση Κάστρο των Παλιών, ως κέντρο του οικισμού, με νεκροταφείο, εκείνο που αποκαλύπτονταν στην περιοχή της Νέας Ιωνίας.

Οι ανασκαφές όμως που άρχισαν να πραγματοποιούνται και συνεχίζονται και σήμερα στο Διμήνι αποκάλυψαν έναν ιδιαίτερα εκτεταμένο οικισμό και πλούσιο σε ευρήματα, σταθερά και κινητά, προσθέτοντας μια νέα υποψήφια θέση. Επιπλέον, ο επαναπροσδιορισμός της αρχαίας Δημητριάδας στη θέση που σήμερα είναι γνωστή βοήθησε και αυτή στην επανεξέταση του αν όντως τελικά η μυθική Ιωλκός βρίσκονταν στα Παλιά, μια και η θέση της Ιωλκού δινόταν σε σχέση με την Δημητριάδα. (Ιντζεσίλογλου Μπ. 1994, 72). Σήμερα, φαίνεται ως πιο πιθανό, η ομηρική Ιωλκός να ταυτίζεται με το μυκηναϊκό Διμήνι και στη θέση των Παλιών, ένας ήδη υπάρχων οικισμός, ο οποίος κατά τους ιστορικούς χρόνους και μετά την εγκατάλειψη της μυκηναϊκής Ιωλκού (Διμήνι) επωνομάζεται Ιωλκός (Ιντζεσίλογλου Μπ. 1994, 82).

Αν και στον Κατάλογο των Πλοίων δεν παρέχονται καθόλου διευκρινιστικά στοιχεία για τον γεωγραφικό της εντοπισμό, πέρα του ότι είναι «ευκτιμένην» (Β', 712) πληροφορίες για αυτόν αντλούνται από μεταγενέστερες πηγές, όπως είναι ο Σιμωνίδης, ο Απολλώνιος ο Ρόδιος και ο Στράβων με τα Γεωγραφικά του (Ιντζεσίλογλου Μπ. 1994, 73). Σύμφωνα με την τελευταία πηγή δίνεται με ακρίβεια η θέση της Ιωλκού με βάση με την απόστασή της από την Δημητριάδα. Καθώς, λοιπόν η θέση της τελευταίας ανασκαφικά είναι βεβαιωμένη, η μόνη θέση που μπορεί να αντιστοιχεί στην πόλη του Πελία είναι ο οικισμός στο Διμήνι, ο οποίος μάλιστα μετά την ΥΕ ΙΙΙΒ καταστρέφεται, εποχή κατά την οποία οι πηγές αναφέρουν την καταστροφή και την εγκατάλειψη της μυκηναϊκής Ιωλκού (Αδρύμη-Σισμάνη 1992β, 277-8).

Άλλα στοιχεία που οδηγούν στην ταύτιση του μυκηναϊκού Διμηνίου με την Ιωλκό, είναι ο χαρακτηρισμός της πόλης ως καλόχτιστη, ευρύχωρη, ευήλια, με πολλά πρόβατα και ότι δεν βρισκόταν πολύ κοντά στη θάλασσα. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες που αντλούνται από τους αρχαίους συγγραφείς ταιριάζουν με την πόλη

που μέχρι στιγμής έχει αποκαλυφθεί στο Διμήνι, κτίρια που σαφώς εντάσσονται σε έναν πολεοδομικό ιστό, με μεγάλο δρόμο και σε πεδινή έκταση όπου είναι δυνατή η καλλιέργεια και η κτηνοτροφία. Επιπλέον, ακόμα και κατά την ΥΕ φάση, οπότε η θάλασσα εισχωρούσε πιο βαθιά, προς το Διμήνι, η θέση ναυ μεν βρισκόταν κοντά στη θάλασσα, αλλά δεν ήταν παραλιακή σύμφωνα με τα αποτελέσματα των γεωαρχαιολογικών μελετών που έχουν γίνει στην ευρύτερη περιοχή του Παγασητικού Κόλπου (εικ. 30). Εξάλλου ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο ενισχύει την εκδοχή ταύτισης της μυθικής Ιωλκού με το Διμήνι είναι αναφορά από τις αρχαίες πηγές της ύπαρξης ποταμού κοντά στην πόλη, του Άναυρου, του οποίου η γεωγραφική περιγραφή ταιριάζει με τον ποταμό Ξεριά, όπως αποκαλείται σήμερα (Αδρύμη – Σισμάνη 1994β, 40-3).

Η αδυναμία ταύτισης των ομηρικών αναφορών για τα θεσσαλικά τοπωνύμια σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να ερμηνευτεί ως έλλειψη ευρημάτων από αρχαιολογικές ανασκαφές. Αν και κάτι τέτοιο ίσως να ισχύει ως ένα βαθμό δεν θα πρέπει να λησμονείτε ότι ο ομηρικός κατάλογος των πλοίων είναι κληροδότημα της προφορικής παράδοσης και αντικείμενο άντλησης γοήτρου και μυθικής καταγωγής από την στιγμή της καταγραφής του κατά τους ιστορικούς χρόνους. Επομένως, η όποια αδυναμία ταύτισης με αρχαιολογικά κατάλοιπα οφείλει να αποτελεί στοιχείο κρίσης όχι μόνο για τον βαθμό της αρχαιολογικής έρευνας αλλά ταυτόχρονα και της εγκυρότητας του Καταλόγου ως πηγή για την χάραξη πολιτική γεωγραφίας στην Θεσσαλία κατά την Μυκηναϊκή εποχή.

9. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η καταγραφή των μυκηναϊκών θέσεων που έχουν εντοπιστεί από την μέχρι τώρα αρχαιολογική έρευνα στους τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας έδειξε ότι οι οικισμοί και τα νεκροταφεία αυτών φέρουν έντονα τα στοιχεία του Μυκηναϊκού πολιτισμού, του οποίου επίκεντρο θεωρείται η νότια Ελλάδα με κύριο πυρήνα την Πελοπόννησο.

Τις τελευταίες δεκαετίες η ανασκαφική και επιφανειακή έρευνα στο θεσσαλικό χώρο έχει γίνει πιο εντατική, δίνοντας πλέον βάρος και στο Μυκηναϊκό παρελθόν της περιοχής αυτής. Αν και οι συστηματικές ανασκαφές στους τέσσερις νομούς είναι λίγες συγκριτικά με εκείνες του σωστικού χαρακτήρα, είναι ιδιαίτερα σημαντικές με αξιοσημείωτη την ανασκαφή που διενεργείται από την ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών αρχαιοτήτων στο Διμήνι Μαγνησίας. Ο οικισμός που αποκαλύπτεται είναι ιδιαίτερα εκτεταμένος και κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσε τον κεντρικό οικισμό της περιοχής του Βόλου, χαρακτηριζόμενος από την ανακτορική αρχιτεκτονική των οικιών του, το δικό του εργαστήριο κεραμικής παραγωγής και τους δύο, τουλάχιστον, σημαντικούς θολωτούς τάφους, οι οποίοι σχετίζονται με αυτόν.

Γενικότερα στη Θεσσαλία οι περισσότεροι οικισμοί και τα σημαντικότερα τόσο σε πλήθος όσο και σε ποιότητα ευρήματα, συγκεντρώνονται κυρίως στην παράλια ζώνη του νομού Μαγνησίας και στην πεδιάδα του νομού Λάρισας. Αντίθετα, στη δυτική θεσσαλική πεδιάδα, η οποία αποτελεί τμήμα των νομών Τρικάλων και Καρδίτσας, τα αρχαιολογικά δεδομένα διαφοροποιούνται. Σε αυτήν την περιοχή, όπου το κλίμα γίνεται πιο ηπειρωτικό και η γεωμορφολογία πιο ορεινή, οι ενδείξεις ύπαρξης οικισμών λιγοστεύουν σημαντικά, ενώ τα αντικείμενα «καθαρού» μυκηναϊκού χαρακτήρα μειώνονται και συναντώνται κατά κύριο λόγο σε ταφικά σύνολα. Παράλληλα, στις απομακρυσμένες αυτές, από την παράλια ζώνη, περιοχές, οι τοπικές παραδόσεις της ΜΕ περιόδου επιβιώνουν σε σημαντικό ποσοστό και κατά τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΙ φάσης.

Από όλες τις μυκηναϊκές θέσεις και στους τέσσερις νομούς που έχουν εντοπιστεί και χαρακτηριστεί ως οικισμοί ή πιθανοί οικισμοί, σε πολύ λίγες από αυτές έχουν εντοπιστεί και τα αντίστοιχα νεκροταφεία, ενώ αρκετές είναι οι περιπτώσεις μεμονωμένων ή σε συστάδες τάφων, οι οποίοι δεν έχουν ακόμα συνδεθεί με κάποιο γειτονικό οικισμό.

Στις δύο επαρχίες του νομού Φθιώτιδας, Δομοκού και Φθιώτιδας, η καταγραφή των ΥΕ θέσεων έδειξε και εδώ την ύπαρξη του Μυκηναϊκού πολιτισμού, κυρίως, όμως, σε επίπεδο ταφικών πρακτικών. Τα κατάλοιπα οικιστικής αρχιτεκτονικής είναι λίγα και δεν μπορούν ακόμα να ειπωθούν πολλά για την οργάνωση των οικισμών της περιοχής. Η ανασκαφική δραστηριότητα, αν και είναι κατά κύριο λόγο σωστικού χαρακτήρα, έχει εντατικοποιηθεί από την δεκαετία του 1990, φέρνοντας συνεχώς στο φως κατάλοιπα της ΥΕ περιόδου, ισχυροποιώντας την μυκηναϊκή ταυτότητα της βόρεια αυτής περιοχής της Στερεάς Ελλάδας. Ωστόσο και εδώ, όπως και στις θέσεις της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας, παρατηρείται η επιβίωση τοπικών ΜΕ παραδόσεων έως και την ΥΕ ΙΙΙ φάση.

Κάποιοι οικισμοί με το νεκροταφείο του δεν έχει ακόμα εντοπιστεί, ή τουλάχιστον δεν έχουν συνδεθεί, μέσω των αρχαιολογικών δεδομένων, θέσεις με οικιστική και ταφική αρχιτεκτονική, αν και κάτι τέτοιο απαιτεί ιδιαίτερη έρευνα, όπως και για την περίπτωση των θεσσαλικών θέσεων.

Όσον αφορά την μυθική επική παράδοση της Θεσσαλίας και της κοιλάδας του Σπερχειού στην Φθιώτιδα και της ταύτισης των μυκηναϊκών θέσεων με αυτήν είναι αρκετά δύσκολη. Συγκεκριμένα, η ταύτιση μυκηναϊκών θέσεων με τα τοπωνύμια που αναφέρει ο Νηών Κατάλογος της Ιλιάδας για τις περιοχές της Θεσσαλίας και Φθιώτιδας, παρουσιάζει πολλές δυσκολίες. Όχι τόσο λόγω της έλλειψης αρχαιολογικών καταλοίπων στις περιοχές που κατά προσέγγιση αναφέρονται σε αυτόν, όσο στην απουσία κατατοπιστικότερων περιγραφών των τοπωνυμίων, στην προσπάθεια υιοθέτησης των ομηρικών τοπωνυμίων από μεταγενέστερες ιστορικές πόλεις για λόγους γοήτρου και επιπλέον στο ότι ο Κατάλογος των Πλοίων είναι δημιούργημα της προφορικής παράδοσης αιώνων.

Ωστόσο, οι πλέον πιθανές ταυτίσεις μέχρι στιγμής είναι της Τρίκκης κοντά στην αρχαία ομώνυμη πόλη, της Ιωλκού με τον μυκηναϊκό οικισμό στο Διμήνι και της τοποθέτησης του βασιλείου του Αχιλλέα στην κοιλάδα του Σπερχειού ποταμού, όπου συνεχώς αποκαλύπτονται μυκηναϊκά κατάλοιπα.

Η ανασκαφική δραστηριότητα και στη Θεσσαλία και στη Φθιώτιδα, δείχνει ότι η μυκηναϊκή παράδοση εκπροσωπείται και σε αυτές τις περιοχές του ελλαδικού χώρου και μάλιστα σε βαθμό σημαντικότερο από ότι πιστευόταν πριν κάποιες δεκαετίες. Η ανάγκη συστηματικών ανασκαφών σε ΥΕ θέσεις, που έχουν επισημανθεί από επιφανειακή έρευνα, καθώς και από παλιότερες δοκιμαστικές ανασκαφές, όπως η Πέτρα κοντά στην αποξηραμένη λίμνη Κάρλα και ενδεχομένως η

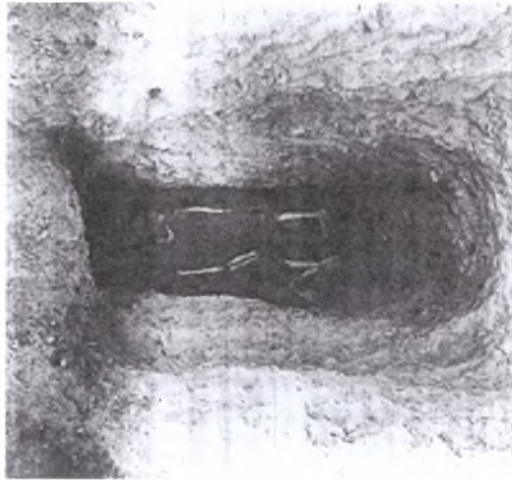
μελέτη του αρχαιολογικού υλικού μέσω νέων μεθόδων, όπως των εφαρμογών της πληροφορικής, είναι δυνατόν να διαφωτίσουν ακόμη περισσότερο την εικόνα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στις περιοχές αυτές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

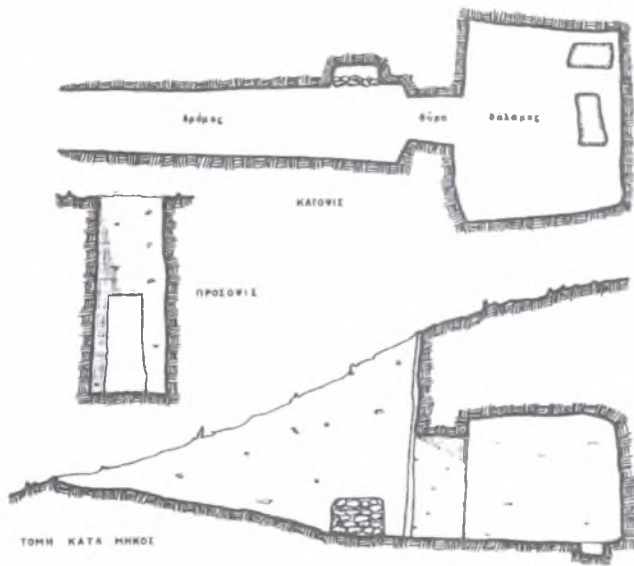
Εικ. 1: Χάρτης Αρχαίας Θεσσαλίας (Stahlin 2002, 8)

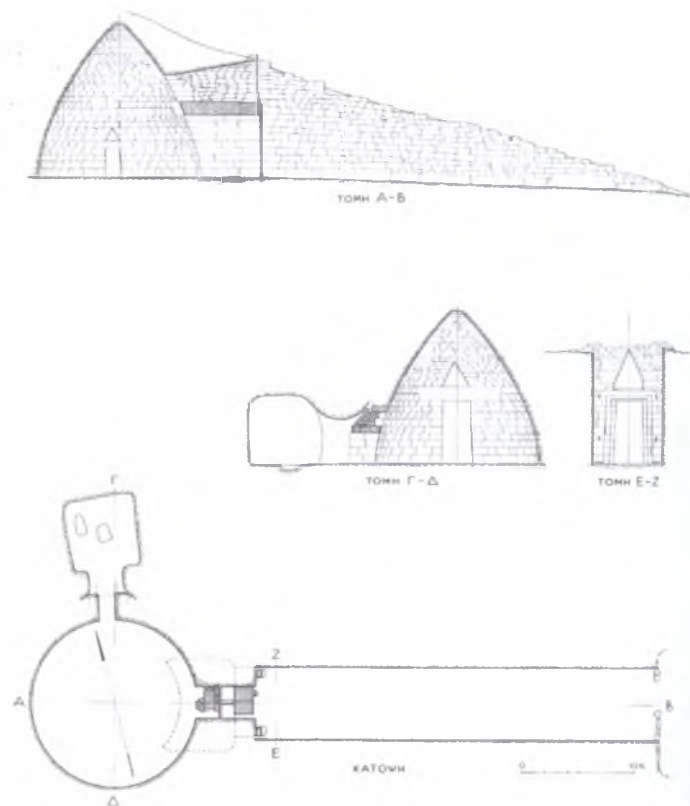
Εικ. 2: Υστερομυκηναϊκός λακκοειδής τάφος (Ιακωβίδης 1969, 120).

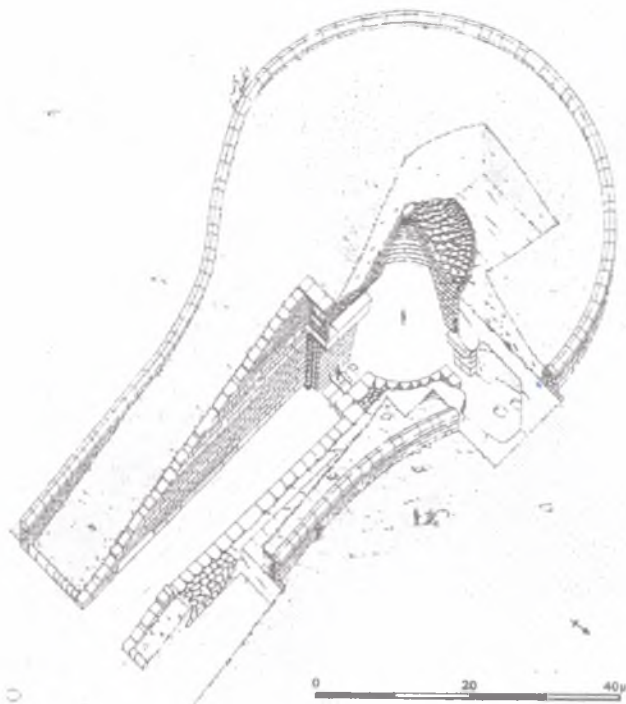
Εικ. 3: Ο λακκοειδής τάφος Γ από τον περίβολο Β των Μυκηνών (Πλάτων 1970, 247).

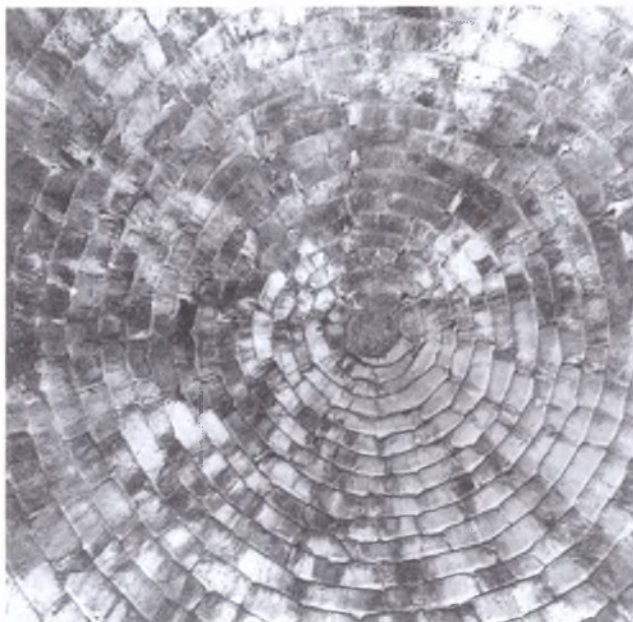
Εικ. 4: Θαλαμοειδής τάφος (Ιακωβίδης 19676, 121).

Εικ. 5: Θολωτός τάφος της ΥΕ ΙΙ. Μυκήνες. Ο «Θησαυρός του Ατρέως». Κάτοψη και τομή (Βασιλικού 1995, 112).

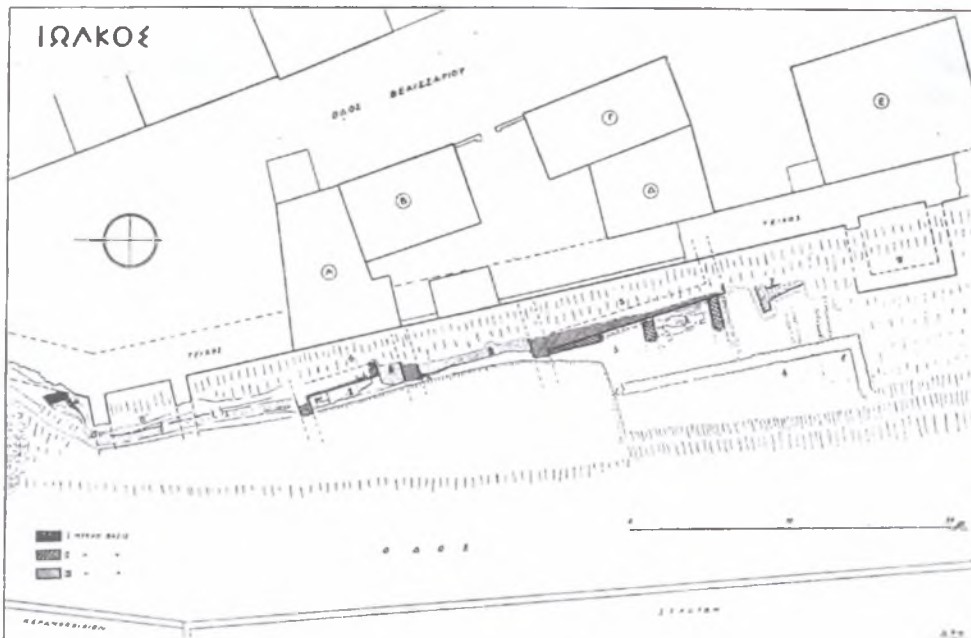
Εικ. 6: Σχέδιο ισομετρικής προοπτικής, ο «Θησαυρός του Ατρέως» (Treuil et al. 1996, 506).

Εικ. 7: Θόλος όπως φαίνεται από το εσωτερικό του τάφου («Θησαυρός του Ατρέως») (Βασιλικού 1995, 116).

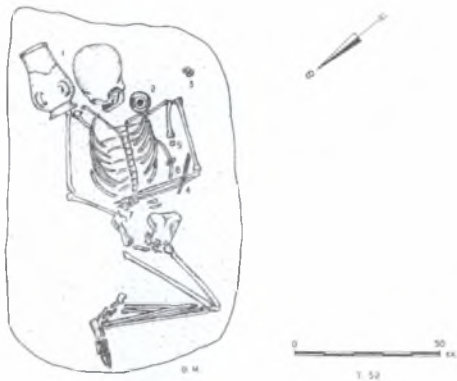
Εικ. 8: Βόλος. Τοπογραφικός χάρτης του Δ τμήματος της σύγχρονης πόλης του Βόλου. Με έντονη διαγράμμιση το νεκροταφείο με τους μυκηναϊκούς τάφους, στην Νέα Ιωνία (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, 64).

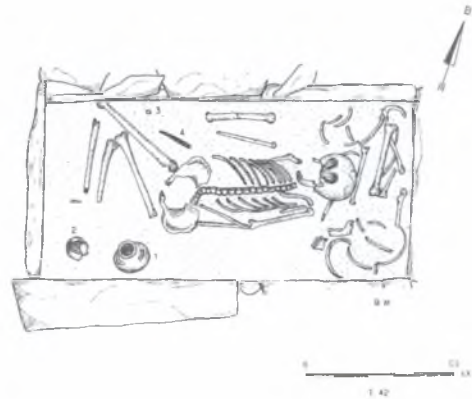
Εικ. 1. Κάτοψις του κυρίου τομέως των ανασκαφών (1956).

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ
 Α, Β, Γ, Δ: Ύψος κτιρίων του ανάκτορου (κατάδοξαστά). ε=λίπιδον και τιμήμα τοίχου του άφραστοτάτου ανάκτορου (ΥΕ Ι:1)
 ζ=β=μεταγενεστέρων οικόδομησ. γ=γεωμετρικόν σιγήμα. δ=μεσοελλαδικά κτιρίματα. ε=εικόσις μέτρος 1,20 μ. η=δάπεδον
 του ανάκτορου της πρώτης ΥΕ ΙΙΙ φάσεως. 1, 2 = αίθουσαι μετά δαπέδων εκ άνω του ανάκτορου τής δευτέρας ΥΕ ΙΙΙ φάσεως.
 λ=λουτρόν (πιθανώς) του πρώτου ΥΕ ΙΙΙ ανάκτορου. Π, Π=πύργοι του Τουρκικού φρουρίου. π=παροστά; ή κισσός εκ πλίνθων.

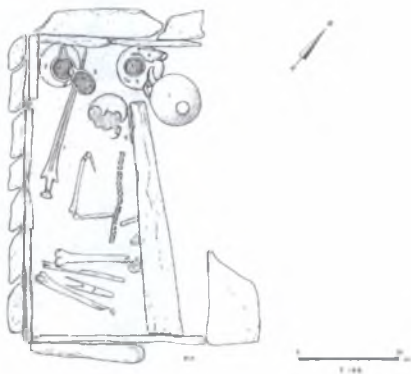
Εικ. 9: Παλιά Βόλου. Κύριος τομέας ανασκαφής του 1956 (Θεοχάρης 1961β, 122).

Εικ. 10: Νέα Ιωνία, νεκροταφείο, τάφος 52, λακκοειδής.
(Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, 26).

Εικ. 11: Νέα Ιωνία, νεκροταφείο, τάφος 42, κιβωτιόσχημος.
(Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, 19).

Εικ. 12: Νέα Ιωνία, νεκροταφείο τάφος 188, δίδυμος κτιστός κιβωτιόσχημος.
(Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, 34).

Εικ. 13: Νέα Ιωνία. Ο τάφος 188, με τις καλυπτήριες πλάκες.
(Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, Πιν.21α).

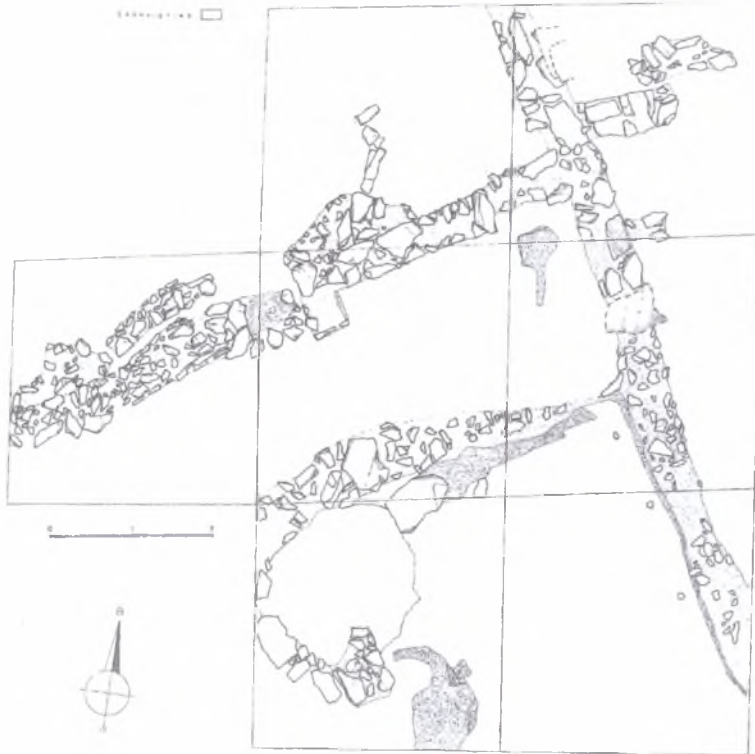
Εικ. 14: Νέα Ιωνία, νεκροταφείο, τάφος 189, δίδυμος κτιστός κιβωτιόσχημος (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991, 41).

Εικ. 15: Καπακλί Βόλου. Θολωτός τάφος. Το εσωτερικό του και η είσοδος όπως είχε σφραγιστεί από λίθους (Κουρουνιώτης 1906, Πιν.12).

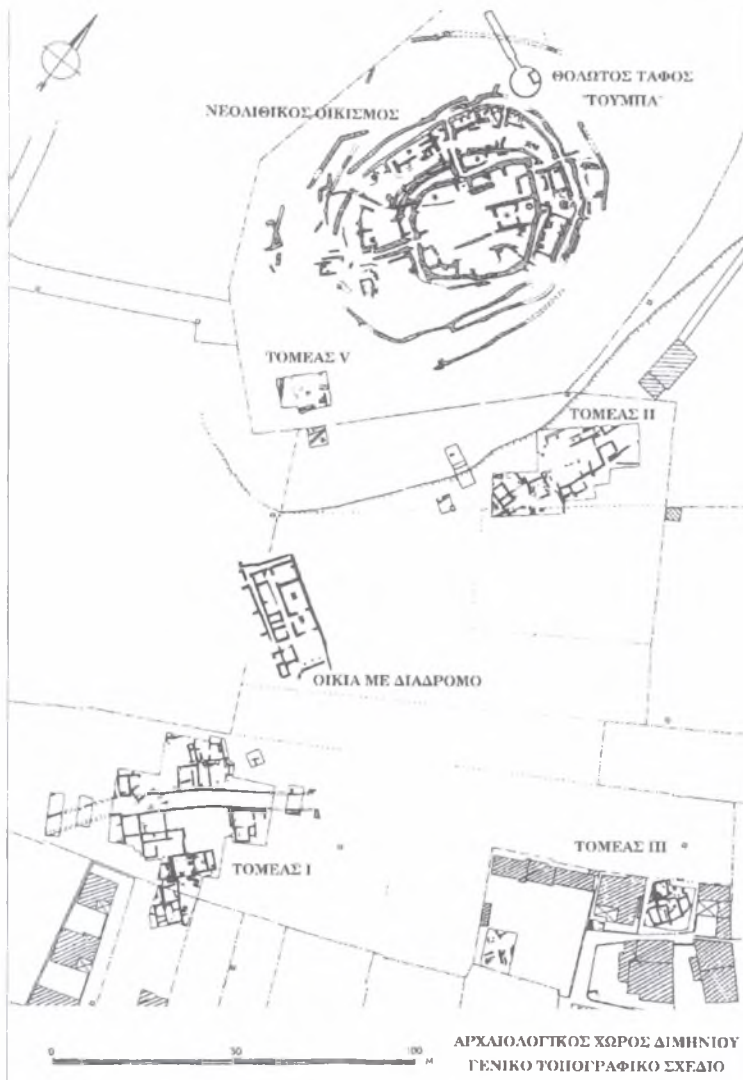
Εικ. 16: Δημητριάδα-Παγασές. Τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής (Efsthathiou 1996, 1181).

Εικ. 17: Πευκάκια. Μυκηναϊκό κτίριο με έξι χώρους κάτω από ελλησιστικό στρώμα (Ευσταθίου-Μπάτζιου 1992, 282).

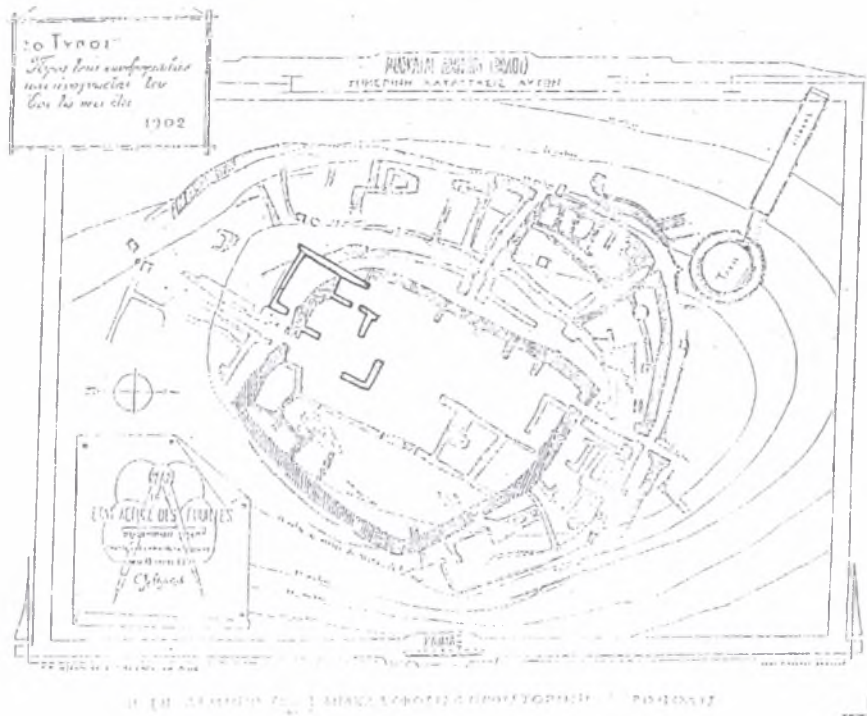
Εικ. 18: Πευκάκια. Μυκηναϊκό κτίριο. Άποψη από βόρεια. Δημόσια έκταση ΝΑ της μαγούλας. (Εfstathiou 1996, 1177). (Εικ.14, θέση 1).

Εικ. 19: Διμήνι. Τοπογραφικό σχέδιο του μυκηναϊκού οικισμού (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 280).

Εικ. 20: Λεπτομέρεια. Θέση 9, κεραμεντικός κλιβανός (Αδρύμη-Σισμάνη 1999, 131).

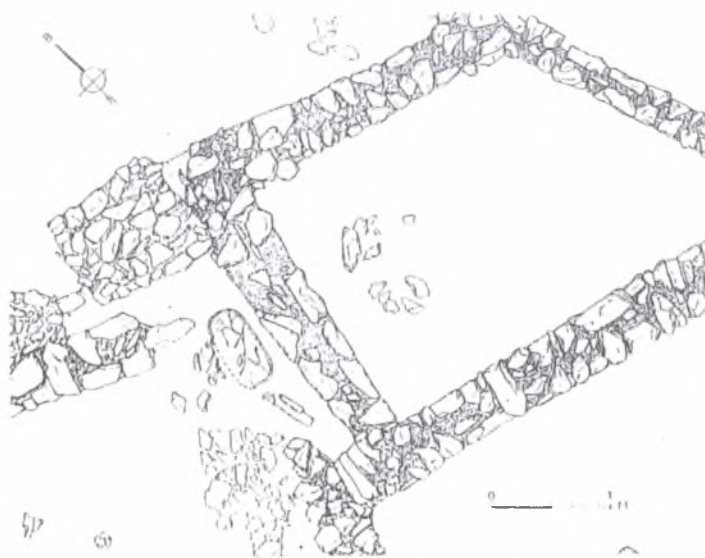
Εικ. 21: Διμήνη. Τοπογραφικό σχέδιο του Νεολιθικού Διμηνίου, όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Τύπος» του Βόλου το 1902. Με πιο έντονο περίγραμμα το λεγόμενο μυκηναϊκό μέγαρο (Αδρόμενη-Σισμάνη 1994β, 37).

Εικ. 22: Διμήνι. Οικόπεδο πρώην Καρυοφύλη και Κοτσάλη. Κάτοψη τμήματος του οικισμού (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 24).

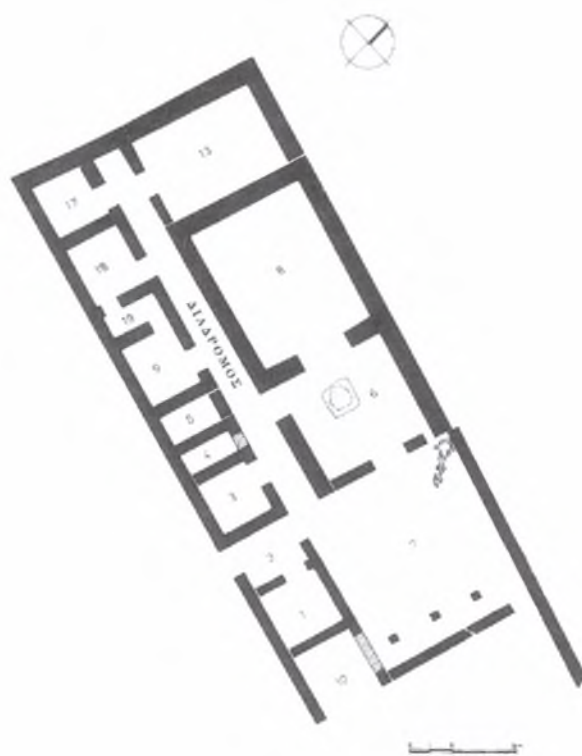
Εικ. 23: Διμήνι. Οικόπεδο πρώην Καρυοφίλη-Κωτσάλη. Οικία Α και Οικία Κ (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 25).

Εικ. 24: Διμήνι. Οικόπεδο Ζωγράφου. Οικία με ασάμινθο in situ (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 26).

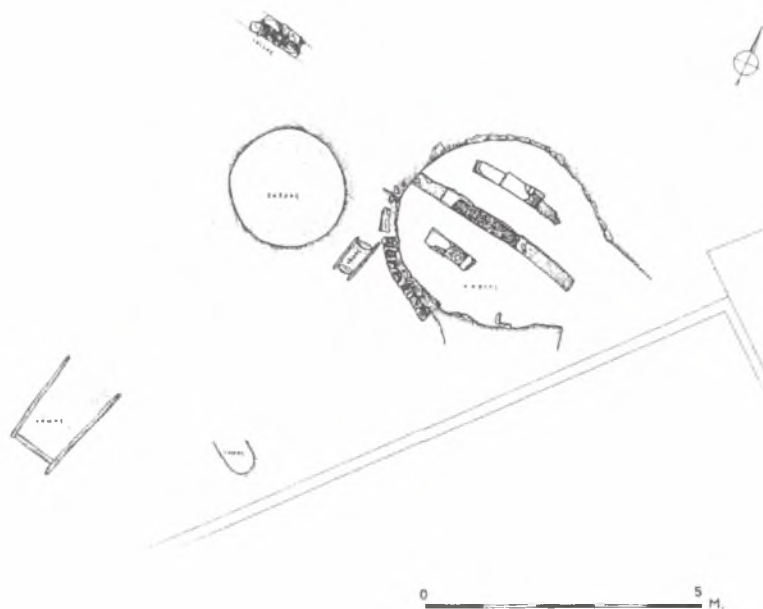

Εικ. 25: Διμήνι. Οικόπεδο Κωτσαλή. Οικία Κ. Οικιακό ιερό (Αδρύμη-Σισμάνη 1994β, 35).

Εικ. 26: Διμήνι. Οικία με διάδρομο (Αδρύμη-Σισμάνη 2000, 281).

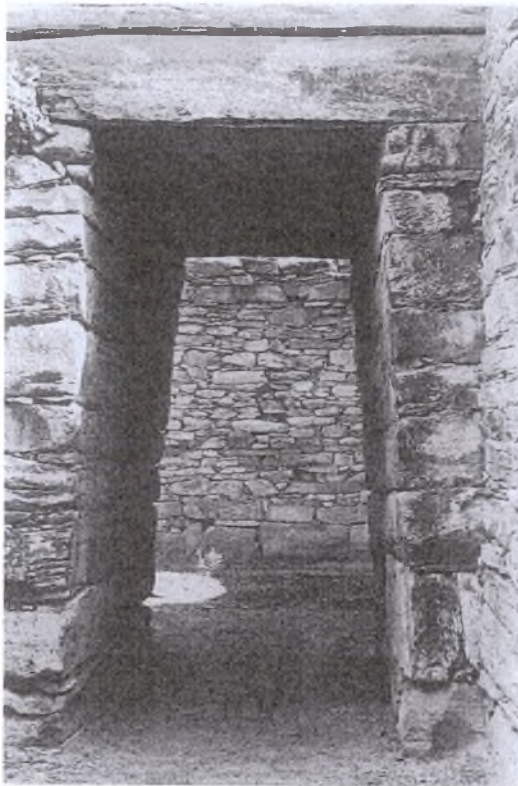

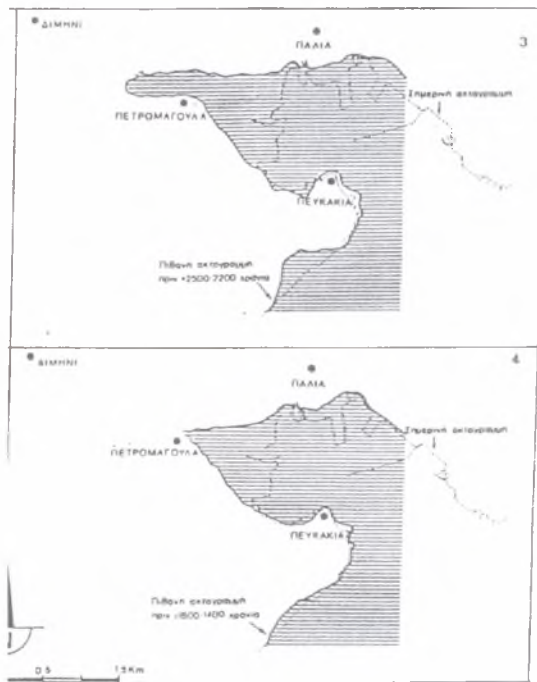
Εικ. 27: Διμήνη. Κεραμευτικός κλίβανος. Ο κιβωτιόσχημος τάφος στα ΝΑ του κλιβάνου θεωρείται πως ανήκει σε κεραμέα λόγω του ότι τα κτερίσματα που περιείχε ήταν αγγεία όμοια με αυτά του εργαστηρίου (Αδρύμη-Σισμάνη 1999, 134).

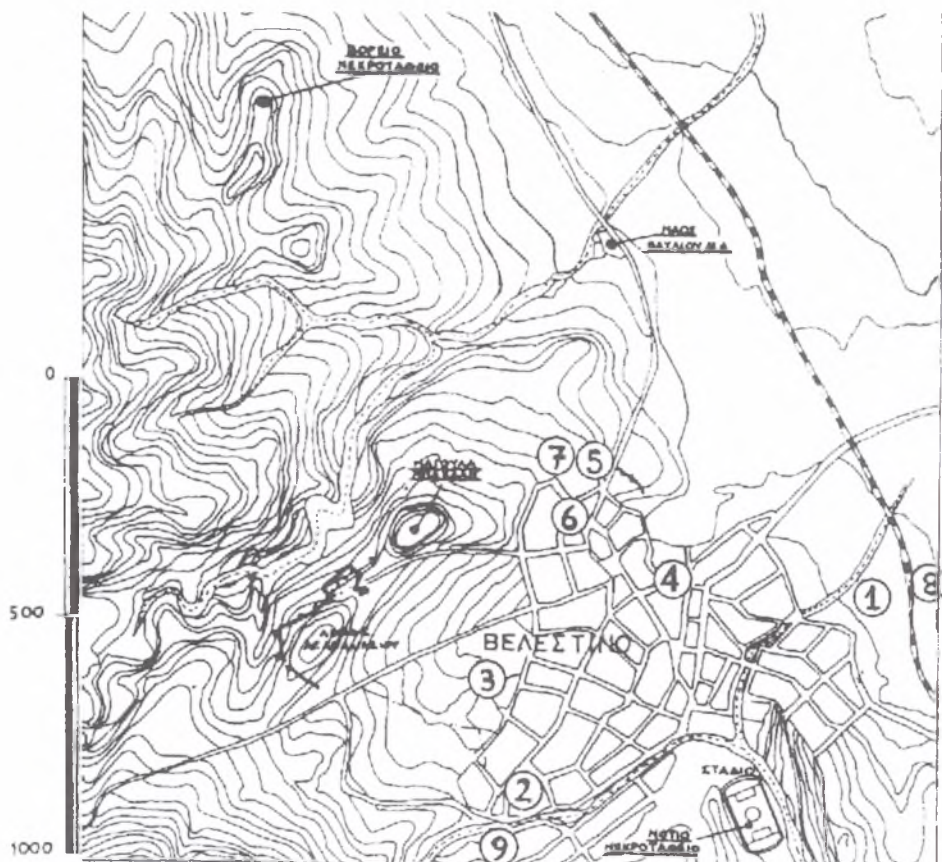
Εικ. 28: Τούμπα Διμηνίου. Ο δρόμος και η είσοδος του θολωτού τάφου (www.culture.gr/2/21/211/21113a/g211ma03.html).

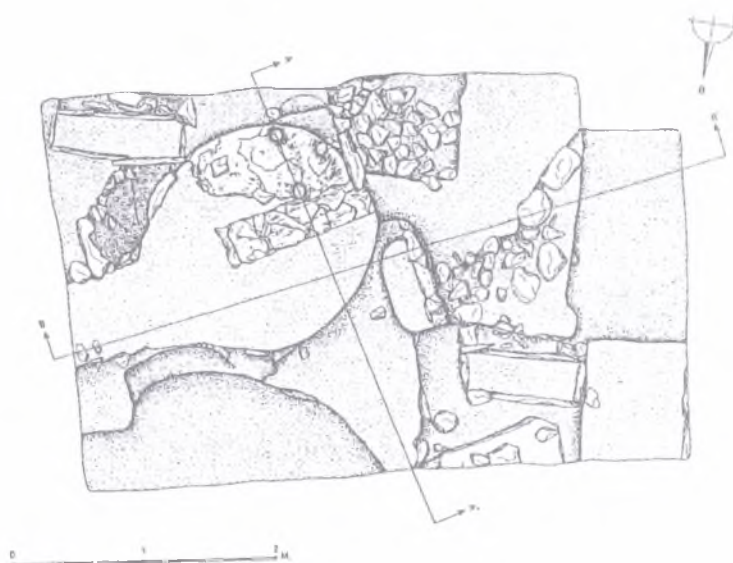
Εικ. 29: Τούμπα Διμηνίου. Η είσοδος με το υπέρθυρο του θολωτού τάφου (Αδρύμη-Σισμάνη 1992β, Πιν.59β).

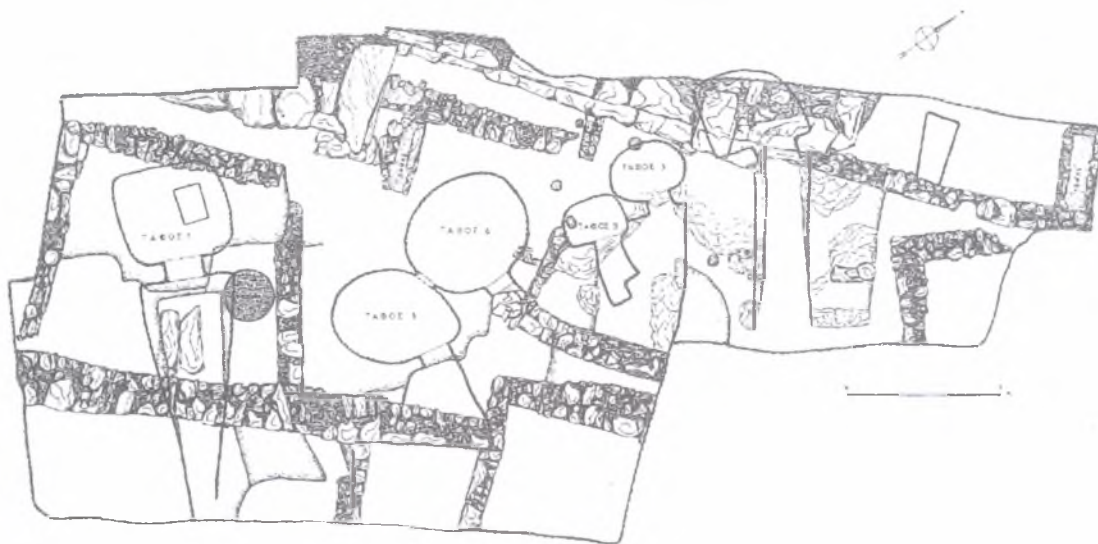
Εικ. 30: Φάσεις των αλλαγών της ακτογραμμής στην περιοχή του Βόλου (Ιντζεσίλογλου Μπ. 1994, 78).

Εικ. 31: Βελεστίνο-Αρχαία Φεραί. Τοπογραφικό σχέδιο. Θέση 6: Συστάδα θαλαμοειδών τάφων, θέση 1, 2, 3, 4, 5: κιβωτιόσχημοι και λακκοειδείς τάφοι (Αραχωβίτη 2000β, 356).

Εικ. 32: Βελεστίνο. Κεραμευτικός κλίβανος (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1994, 217).

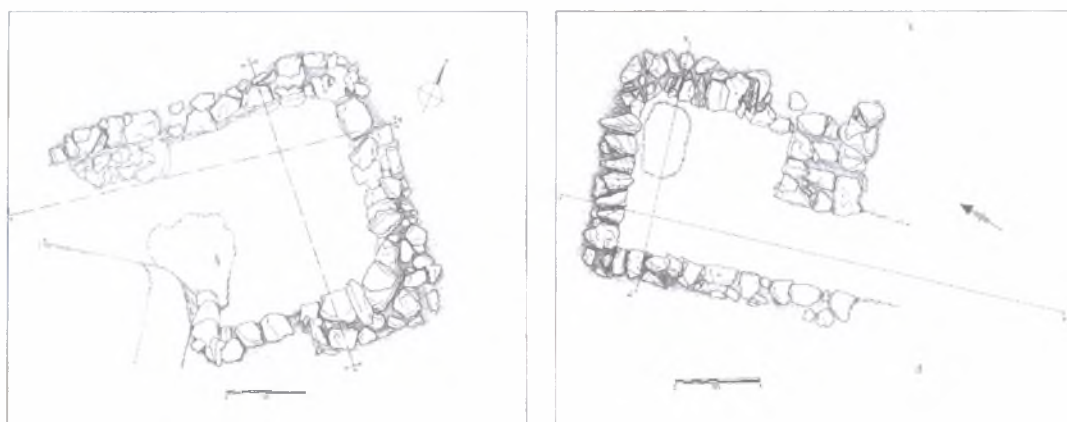
Εικ. 33: Βελεστίνο. Οικόπεδο Μ. Ταχούλα. Διάταξη θαλαμοειδών τάφων (Αραχωβίτη 2000β, 358).

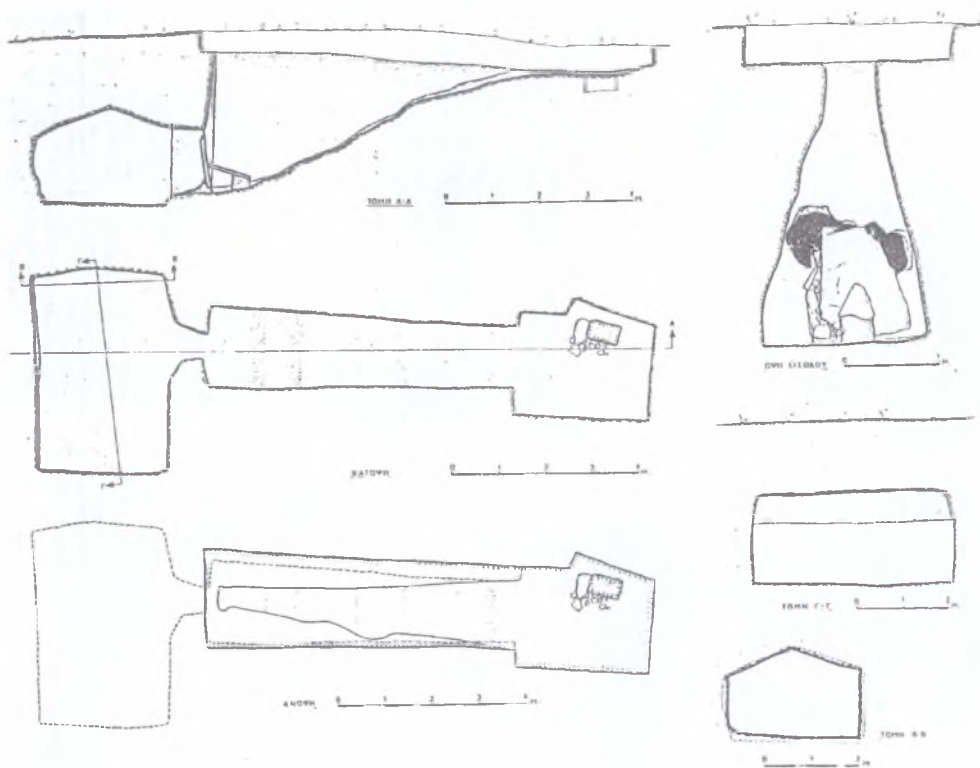
Εικ. 34: Βελεστίνο. Οικόπεδο Μ. Ταχούλα. Είσοδος θαλαμοειδούς τάφου (Αραχωβίτη 2000β, 358).

Εικ. 35: Αερινό. Κάτοψη τμήματος οικισμού (Αραχωβίτη 2000β, 366).

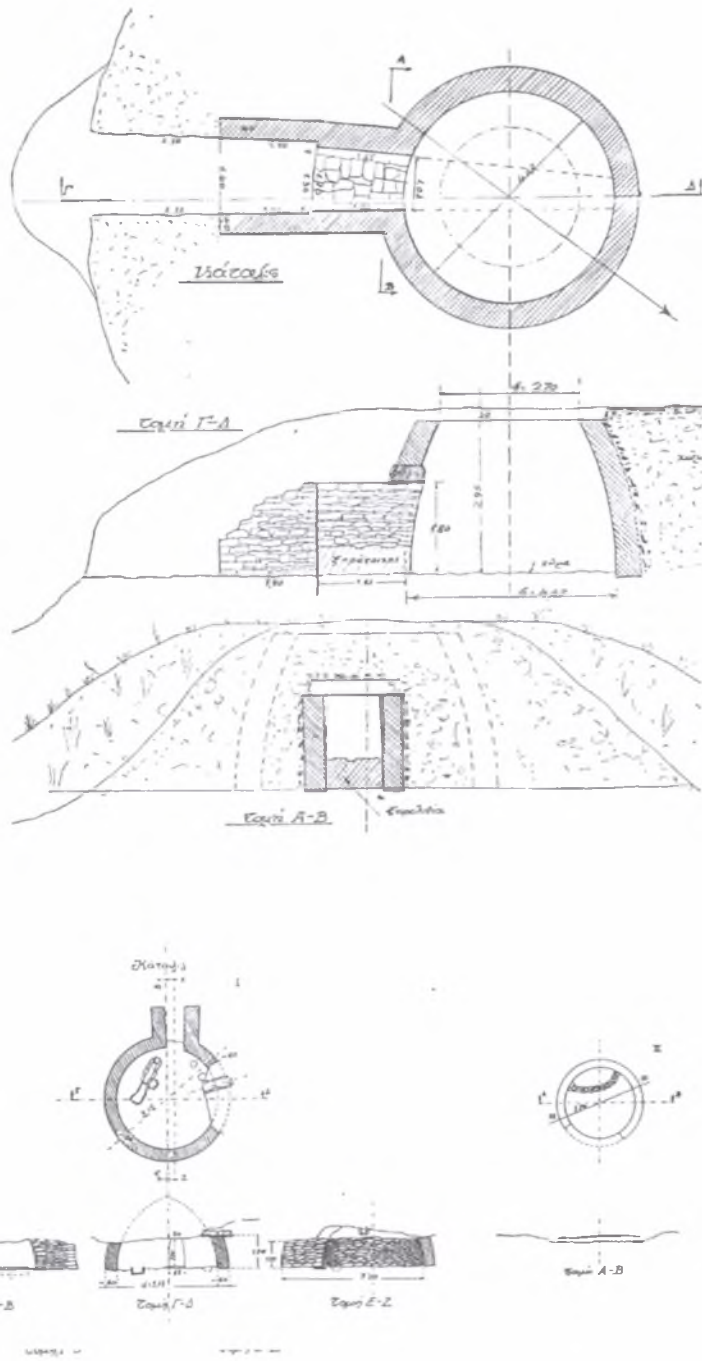
Εικ. 36: Αερινό. Κατόψεις θαλαμοειδών τάφων, 1 (αριστερά) και 2 (δεξιά) (Αραχωβίτη 2000β, 367).

Εικ. 37: Θέση Μαμαλαίκα, Κάτω Μαυρόλοφος, Αλμυρός, Κάτοψη, όψεις και τομές του θαλαμοειδούς τάφου (Μαλακασιώτη 1989, 141).

Εικ. 38: Γρίτσα Πτελεού. Τοπογραφικό σκαρίφημα της περιοχής του υψώματος (Βερδελής 1956, 121).

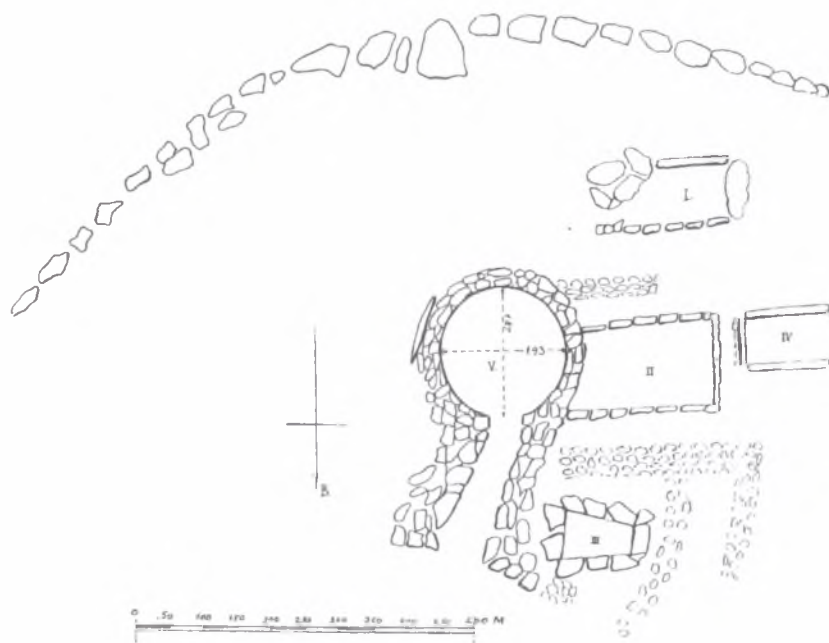

Εικ. 39: Γρίτσα Πελεού. Κάτοψη και τομές των θολωτών τάφων C και D (Pelou 1976, Πιν. CXXI).

Εικ. 40: Πτελεός. Θέση Γρίτσα. Αποψη του θολωτού τάφου C (Αδρύμη et al. 1990, 38).

Εικ. 41: Πτελεός. Θέση Γρίτσα. Κάτοψη του θολωτού τάφου Β (V) και των ΜΕ τάφων (Pelon 1976, Πιν. CXXII).

Εικ. 42: Γρίτσα. Αγγεία από τον θολωτό τάφο (Βερδελής 1952, 145).

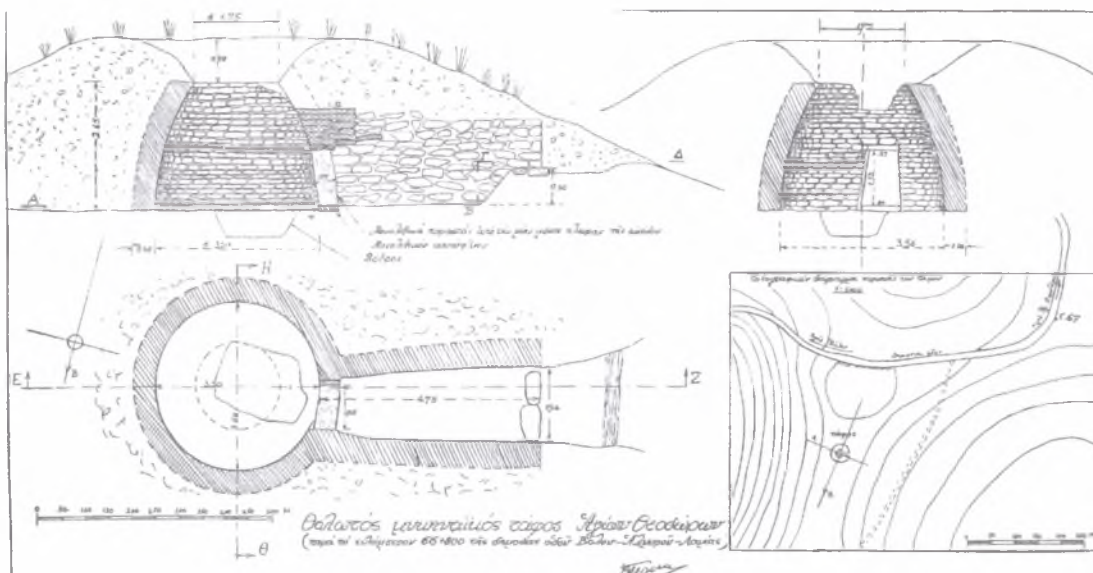
Εικ. 43: Γρίτσα. Λίθινα και πήλινα κομβία από τον θολωτό τάφο (Βερδελής 1952, 149).

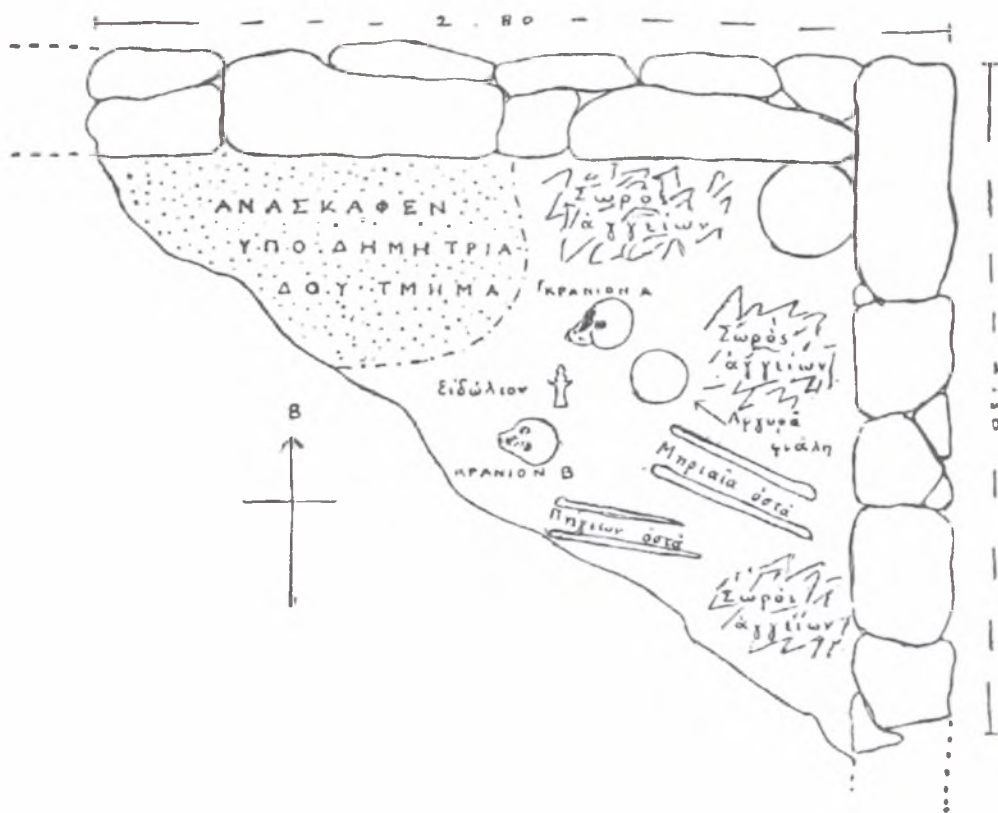
Εικ. 44: Γρίτσα. Ψηφίδες από φαγεντιανή (Βερδελής 1952, 149).

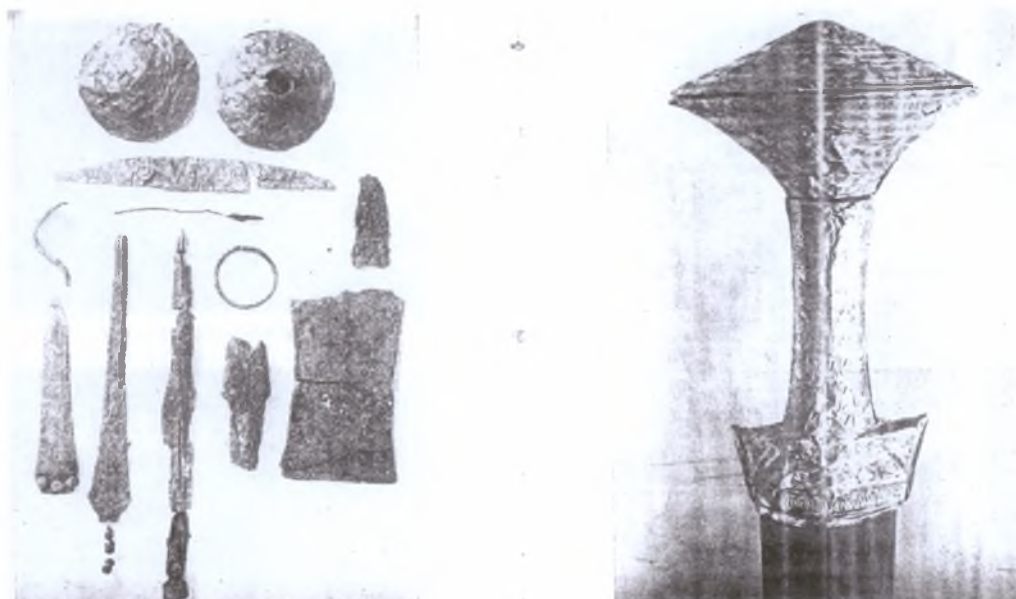
Εικ. 45: Γρίτσα. Άλλα κοσμήματα από τον ίδιο τάφο (Βερδελής 1952, 149).

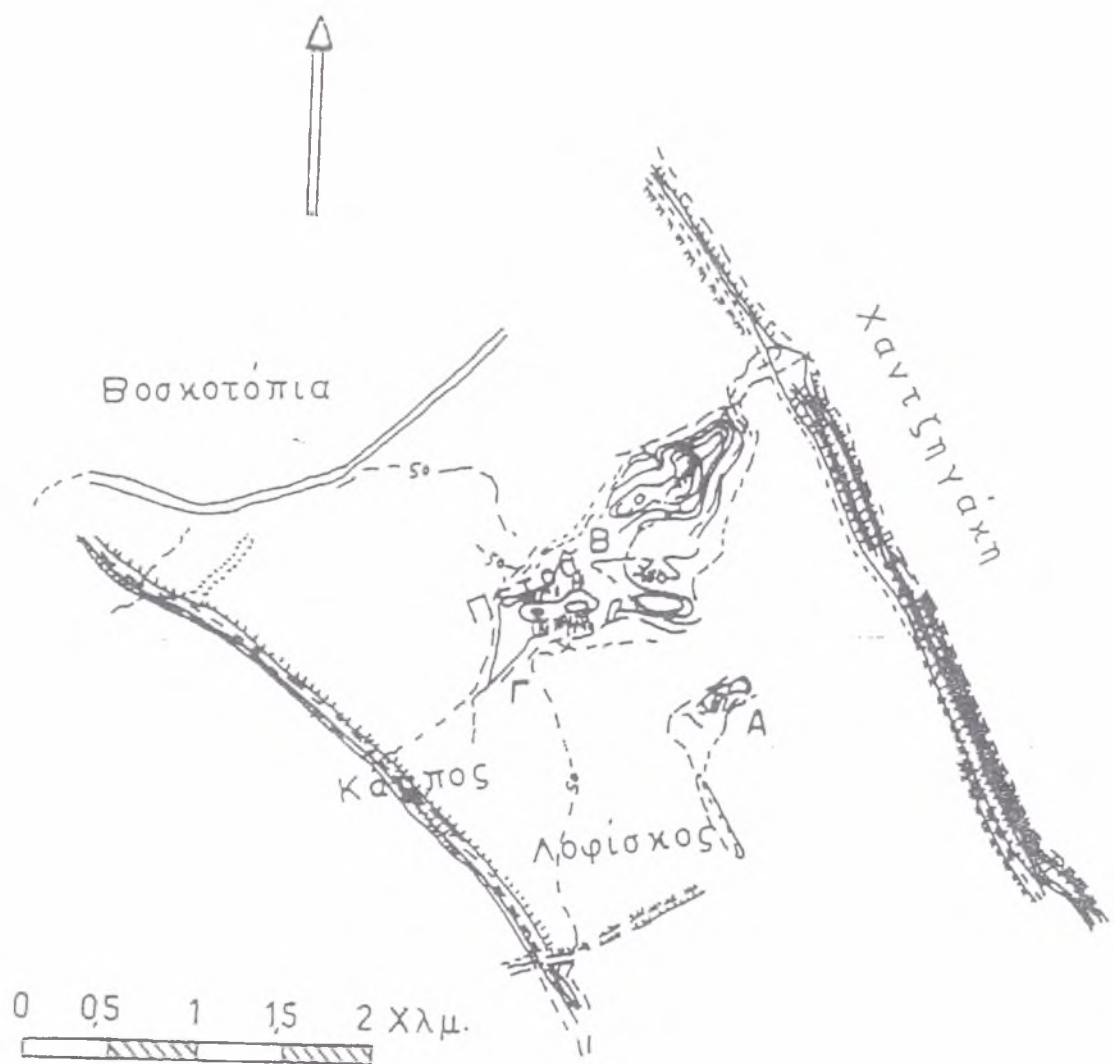
Εικ. 46: Μετόφιο Αγίων Θεοδώρων , Πετλεού. Κάτοψη, τομές του θολωτού τάφου (E) και τοπογραφικό σχέδιο της θέσης (Βερδελής 1955, Πιν. 2).

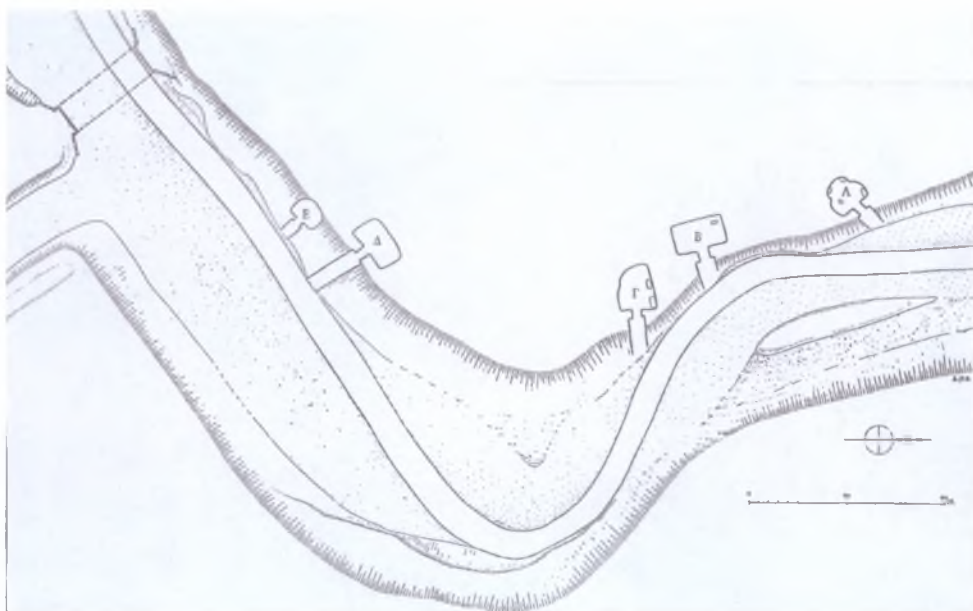
Εικ. 47: Θέση Στάφυλος. Σκαρίφημα του Κάθετου Λακκοειδή τάφου και των ευρημάτων του (Πλάτων 1949, 149).

Εικ. 48: Στάφυλος. Χρυσά και χάλκινα κτερίσματα (κοσμήματα, όπλα) από τον κάθετο λακκοειδή τάφο και το ξίφος με τη χρυσή λαβή μετά την συντήρησή του (Πλάτων 1949, Πιν.ΙΑ', ΙΒ').

Εικ. 49: Τοπογραφικό σχέδιο των προϊστορικών οικισμών στη περιοχή της λίμνης Κάρλας. Β: ο οχυρωμένος ΥΕ οικισμός της Πέτρας (Γαλλής 1992, 182).

Εικ. 50: Μεγάλο Μοναστήρι Λάρισας. Τοπογραφικό σχέδιο της συστάδας των θαλαμοειδών τάφων (Θεοχάρης 1962 Χρ, ένθετη εικόνα).

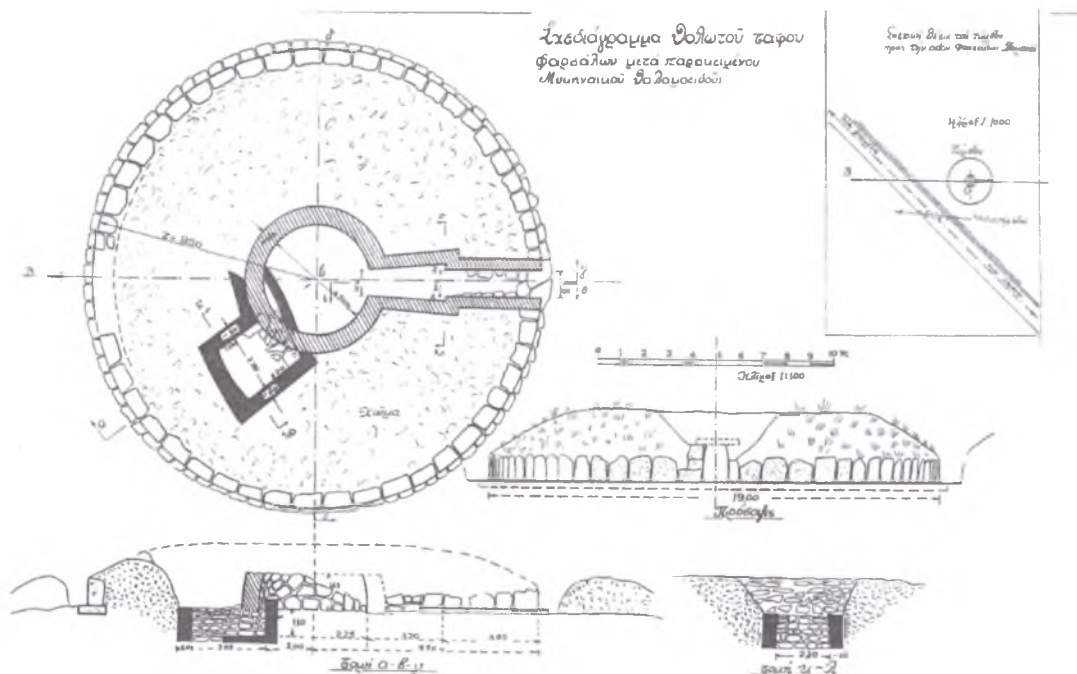
Εικ. 51: Μεγάλο Μοναστήρι. Είσοδος του στομίου του θαλαμοειδούς τάφου Γ (Θεοχάρης 1966γ, Πιν.300α).

Εικ. 52: Μεγάλο Μοναστήρι. Κτερίσματα από τους θαλαμοειδής τάφους. Από πάνω δεξιά: ρυτό (τάφος Γ), πρόχους και πήλινο ειδώλιο άρματος (τάφος Β) (Θεοχάρης 1966γ, Πιν.292γ, δ, ε).

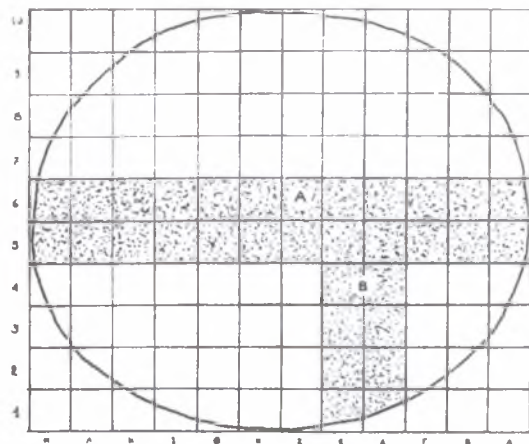

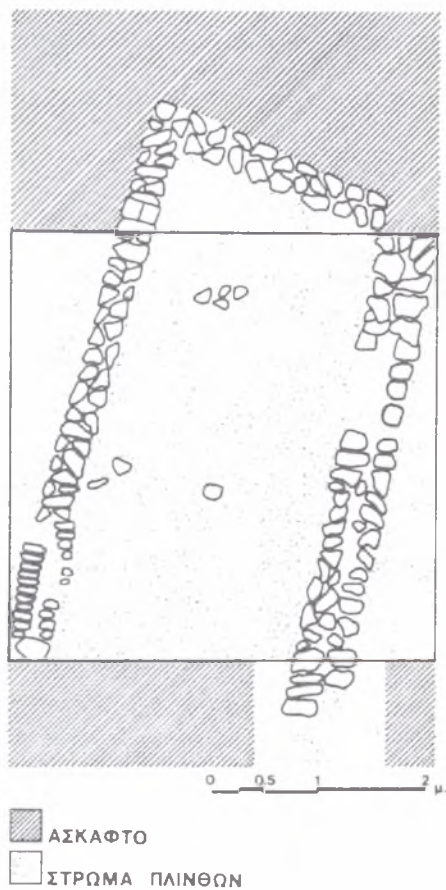
Εικ. 53: Μεγάλο Μοναστήρι. Κοσμήματα από υαλόμαζα και χρυσό (τάφος Γ) (Θεοχάρης 1966γ, Πιν.301α, β).

Εικ. 54: Φάρσαλα. Μυκηναϊκός θαλαμοειδής κτιστός τάφος, υποκείμενος μεταγενέστερου θολωτού τάφου (Βερδελής 1956, Πιν. 11).

Εικ. 55: Εξάλοφος Τρικάλων. Διάγραμμα ανασκαφής του τύμβου (Θεοχάρης 1969δ, 264).

Εικ. 56: Φύλια Καρδίτσας. Ορθογώνιο κτίριο, ίσως μυκηναϊκό, στο ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας (Πιλαλή-Παπαστερίου et al. 1983, 54).

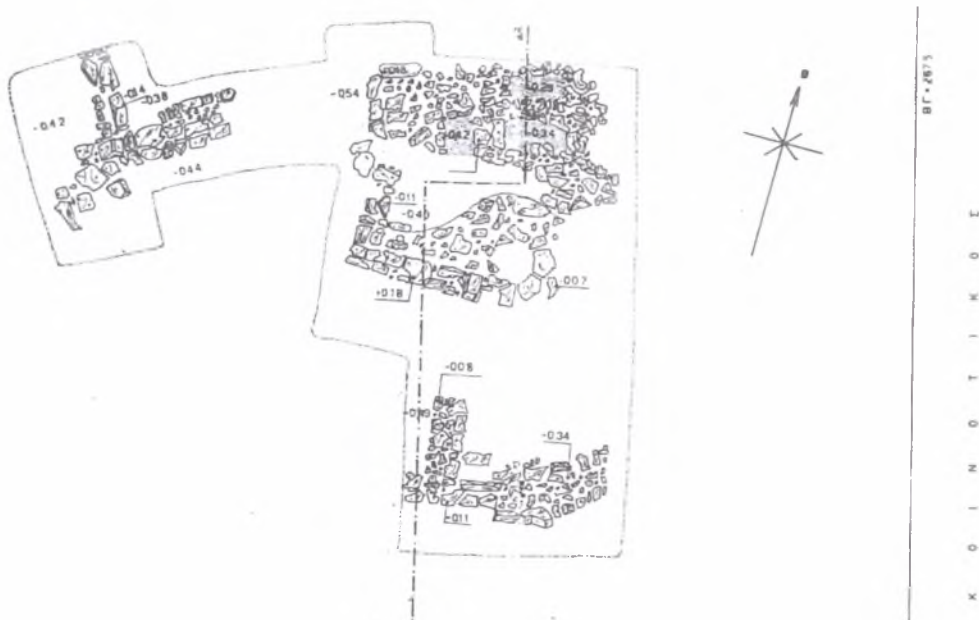

Εικ. 57: Χάρτης του νομού Φθιώτιδας (Δακωρώνια 1997γ, 210).

Εικ. 58: Νέο Μοναστήρι. Τοπογραφικό διάγραμμα. Θέσεις ανασκαφών μυκηναϊκών ευρημάτων.
● τάφοι ■ οικοδομήματα (Δακωρώνια 1997γ, 215).

Εικ. 59: Νέο Μοναστήρι. Οικόπεδο Σιδέρη-Τελούδη. Αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίου (Δακωρόνια 1997γ, 217).

Εικ. 60: Νέο Μοναστήρι. Τμήμα του ΥΕ κτιρίου, πιθανόν αποθηκευτικές θήκες (Δακωρόνια 1997γ, 218).

Εικ. 61: Νέο Μοναστήρι. Κιβωτιόσχημος τάφος intra muros (Δακωρώνια 1997γ, 218).

Ν. Μοναστήρι. ΥΕ αβφος πτηνόσχημος ασκός.

Ξυνιάδα. ΥΕ αβφος πτηνόσχημος ασκός.

Ξυνιάδα.
Χάλκινη ΥΕ σπείλη.

Ξυνιάδα.
Χάλκινη ΥΕ αιχμή όυρατος.

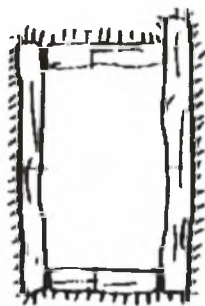
Εικ. 62: Νέο Μοναστήρι. Πτηνόσχημος ασκός από κιβωτιόσχημο τάφο (πάνω αριστερά). Θέση Κορομηλιά. Πτηνόσχημος ασκός, χάλκινη σπείλη και αιχμή από την περιοχή της Ξυνιάδας (κάτω αριστερά και δεξιά) (Δακωρώνια 1997γ, 222-3).

Εικ. 63: Θέση Κορομηλιά. Χάλκινο ξίφος τύπου Α από την περιοχή της Ξυνιάδας, (Δακωρώνια 1997γ, 224).

Εικ. 64: Γλύφα. Θέση Φανός. Κάτοψη του ταφικού περιβάλλοντος του τύμβου (Παπακωσταντίνου-Κατσούνη 1993, 223).

Εικ. 65: Αχινός. Κιβωτιόσχημος τάφος (Δακορώνια 1997γ, 212).

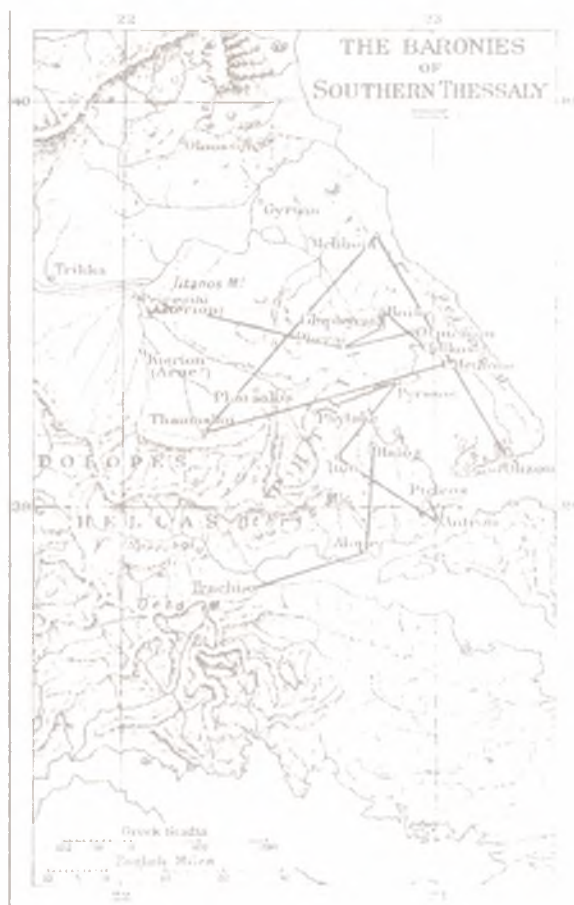

Εικ. 66: Σχέδιο βασισμένο στους χάρτες των Stählin, Kirsten, Παπαχατζή κ.ά., σε αρχαίους συγγραφείς και σε νεότερα πορίσματα (Πανέρης 1997, 16)

Εικ. 67: Το βόρειο μυκηναϊκό σύνορο σύμφωνα με τον Feuer (Feuer 1983, 199).

Εικ. 70: Οι επικράτειες της Θεσσαλίας όπως τις ανέπλασε ο W. Leaf (Πανταζής 1996: 137).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΑΛΙΑ/ΆΛΛΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
1	Αγία Παρασκευή		Φετίχ Τζαμί	Αγίας Παρασκευής	Φαρσάλων	Λάρισας
2	Άγιος Αθανάσιος			Λαμπερού	Καρδίτσας	Καρδίτσας
3	Άγιος Αθανάσιος	Αγρελιά		Αγρελιάς	Τρικάλων	Τρικάλων
4	Άγιος Ανδρέας			Ματαράγκας	Καρδίτσας	Καρδίτσας
5	Άγιος Αντώνιος		Χολέβα Τρύπα	Καλιθέας	Φαρσάλων	Λάρισας
6	Άγιος Βασίλειος	Γρίσα		Πτελεού	Αλμυρού	Μαγνησίας
7	Άγιος Γεώργιος			Μελιταίας	Δομοκού	Φθιώτιδας
8	Άγιος Γεώργιος 1			Αγίου Γεωργίου	Λάρισας	Λάρισας
9	Άγιος Γεώργιος 4			Αγίου Γεωργίου	Λάρισας	Λάρισας
10	Άγιος Γεώργιος Μαγούλα		Αγία Αχμάρ		Καρδίτσας	Καρδίτσας
11	Άγιος Ηλίας	Δόγανη				Λάρισας
12	Άγιος Νικόλαος			Κουτσόχερου	Λάρισας	Λάρισας
13	Άγιος Νικόλαος				Τρικάλων	Τρικάλων
14	Αγρός Μαμαλούδη	Νέο Μοναστήρι	Νέο Μοναστήρι 4	Νέου Μοναστηρίου	Δομοκού	Φθιώτιδας
15	Αερινό			Αερινού	Βόλου	Μαγνησίας
16	Αϊδινιώτικη Μαγούλα			Αλμυρού	Βόλου	Μαγνησίας
17	Αλήφακα Μαγούλα			Ραχούλας	Λάρισας	Λάρισας
18	Αλμυριώτικη Μαγούλα			Αλμυρού	Αλμυρού	Μαγνησίας
19	Άλος		Αρχαία Άλος	Αλμυρού	Αλμυρού	Μαγνησίας
20	Αλυγαριά Μαγούλα			Δενδρών	Τυρνάβου	Λάρισας
21	Αμπέλια Μαγούλα				Φαρσάλων	Λάρισας
22	Αμπελώνας 6			Αμπελώνα	Τυρνάβου	Λάρισας
23	Αμυγδαλή 1			Αμυγδαλής	Αγιάς	Λάρισας
24	Αμυγδαλιές Μαγούλα		Αμπέλια	Νέου Μοναστηρίου	Δομοκού	Φθιώτιδας
25	Αμφιθέα			Λάρισας	Λάρισας	Λάρισας
26	Ανάβρα		Μπάντι, Γούρα	Ανάβρας	Αγιάς	Λάρισας
27	Άνω Βαρδάτες			Βαρδατών	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
28	Άργισσα		Γκρεμνός, Γκρεμούρας	Γκρεμνός/Τερψιθέας	Λάρισας	Λάρισας
29	Αρχάνι			Αρχανίου	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
30	Αχιλλειον			Αχιλλείου	Φαρσάλων	Λάρισας
31	Αχινός			Αχινού	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
32	Βαλόγουρνα			Λαμιών	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
33	Βελεστίνο			Βελεστίνου	Βόλου	Μαγνησίας
34	Βελεστίνο 4					
35	Βουβάλα		Άζωρος	Βουβάλας	Ελασσόνας	Λάρισας
36	Βουλοκάλυβα			Αλμυρού	Αλμυρού	Μαγνησίας
37	Βραστήρα Μαγούλα		Αλιφακιώτικη Μαγούλα	Κουτσόχερου	Λάρισας	Λάρισας
38	Βρυότοπος		Τσαϊρλί Μαγούλα	Βρυοτόπου	Τυρνάβου	Λάρισας
39	Βρύση			Καλοχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
40	Βρύση Πλατανιά	Βασιλικά	Δουλβατάν Μαγούλα	Βασιλικών	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΤΛΑΝΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΣΗ GAMS	ΑΡΙΘΜΗΣΗ Hope- Simpson&Dicki- nson 1979	ΜΕ	ΥΕ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΣΗ
1	Αγία Παρασκευή		534	H 48	Ναι	ΥΕ ΙΙΑ-Β
2	Άγιος Αθανάσιος				Ναι	ΥΕ
3	Άγιος Αθανάσιος		547	J 15	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ
4	Άγιος Ανδρέας					ΥΕ ΙΙΙ
5	Άγιος Αντώνιος			H 57		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β
6	Άγιος Βασίλειος			H 13		ΥΕ Ι
7	Άγιος Γεώργιος		551	H 62	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΑ
8	Άγιος Γεώργιος 1	Άγιος Γεώργιος Λάρισσας 1			Ναι	ΥΕ
9	Άγιος Γεώργιος 4	Άγιος Γεώργιος Λάρισσας 4				ΥΕ
10	Άγιος Γεώργιος Μαγούλα		540			ΥΕ ΙΙΙ
11	Άγιος Ηλίας		509	H 28	Ναι	ΥΕ ΙΙΙ
12	Άγιος Νικόλαος					ΥΕ ΙΙΙ
13	Άγιος Νικόλαος			J 14	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΑ-Γ1
14	Αγρός Μαμαλούδη					ΥΕ
15	Αερινό				Ναι	ΥΕ ΙΙΙΒ
16	Αϊδινώτικη Μαγούλα		491	H 8	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΒ
17	Αλήφακα Μαγούλα	Κάστρο 1	524	H 43	Ναι	ΥΕ ΙΙΙ
18	Αλμυριώτικη Μαγούλα		492	H 9	Ναι	ΥΕ ΙΙΙ
19	Αλος		494	H 11		ΥΕ ΙΙ/ΙΙΙΑ
20	Αλυγαριά Μαγούλα	Πλατανούλια 1				ΥΕ
21	Αμπέλια Μαγούλα				Ναι ;	ΥΕ ΙΙΙ
22	Αμπελώνας 6	Αμπελώνας 6			Ναι	ΥΕ
23	Αμυγδαλή 1	Αμυγδαλή 1			Ναι	ΥΕ
24	Αμυγδαλιές Μαγούλα				Ναι	ΥΕ
25	Αμφιθέα					ΥΕ
26	Ανάβρα		552	H 63		ΥΕ ΙΙΙ
27	Άνω Βαρδάτες		472			ΥΕ ΙΙΙΒ ή Γ1
28	Άργισσα	Δένδρα 1	515	H 41	Ναι	ΥΕ ΙΙΙ
29	Αρχάνι					ΥΕ ΙΙΙΓ
30	Αχιλλειον			H 56		ΥΕ ΙΙΙΑ-Β
31	Αχινός		476		Ναι	ΥΕ ΙΙΙΒ
32	Βαλόγουρνα					ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ1
33	Βελεστίνο	Βελεστίνο 1	498	H 15		ΥΕ ΙΙΙΑ- Υπομηκηναϊκή
34	Βελεστίνο 4	Βελεστίνο 4	498	H 15	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β
35	Βουβάλα					ΥΕ
36	Βουλοκάλυβα					ΥΕ
37	Βραστήρα Μαγούλα	Καστρί 1	522	H 42	Ναι	ΥΕ ΙΙΙΑ2-Β
38	Βρυότοπος	Βρυότοπος 1		H 35	Ναι	ΥΕ ΙΙΙ(Α-)-Β
39	Βρύση	Καλοχώρι 4				ΥΕ
40	Βρύση Πλατανιά					ΥΕ ΙΙΙ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ
1	Αγία Παρασκευή	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, επιφανειακή κεραμική
2	Άγιος Αθανάσιος	Αδιάγνωστη θέση, επιφανειακή κεραμική
3	Άγιος Αθανάσιος	Πιθανός οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίου. Νεκροταφείο με 11 κιβωτιόσχημους τάφους
4	Άγιος Ανδρέας	Αδιάγνωστη θέση, τυχαία έρευση ενός ειδωλίου
5	Άγιος Αντώνιος	Νεκροταφείο με 2 θαλαμοειδείς κτιστούς τάφους
6	Άγιος Βασίλειος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
7	Άγιος Γεώργιος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
8	Άγιος Γεώργιος 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
9	Άγιος Γεώργιος 4	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
10	Άγιος Γεώργιος Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
11	Άγιος Ηλίας	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
12	Άγιος Νικόλαος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
13	Άγιος Νικόλαος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
14	Άγρός Μαμαλούδη	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
15	Αερινό	Οικισμός, 1 μεγαροειδής, κεραμική
16	Αϊδινώτικη Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
17	Αλήφακα Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
18	Αλμυριώτικη Μαγούλα	Οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική
19	Άλος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
20	Αλυγαριά Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
21	Αμπέλια Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
22	Αμπελώνας 6	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
23	Αμυδαλή 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
24	Αμυδαλιές Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
25	Αμφιθέα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
26	Ανάβρα	Μεμονωμένος θολωτός τάφος
27	Άνω Βαρδάτες	Μεμονωμένος κιβωτιόσχημος τάφος
28	Άργισσα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
29	Αρχάνι	Μεμονωμένος θαλαμοειδής τάφος
30	Αχιλλειον	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική. Μεμονωμένος θολωτός τάφος
31	Αχινός	Αδιάγνωστη θέση, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική. Μεμονωμένος κιβωτιόσχημος τάφος
32	Βαλόγουρνα	Πιθανός οικισμός, ένα κτίριο, κεραμική
33	Βελεστίνο	Οικισμός, 4 κτίρια, αρχιτεκτονικά λείψανα, 1 κλίβανος κεραμικής, κεραμική. Νεκροταφείο με 7 θαλαμοειδείς και 3 λακκοειδείς σε συνάφεια με τους προηγούμενους και πάνω από 5 κιβωτιόσχημους και κάποιους ακόμα λακκοειδείς τάφους
34	Βελεστίνο 4	Αδιάγνωστη θέση, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
35	Βουβάλα	Πιθανό νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
36	Βουλοκάλυβα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική. Νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος του τάφου
37	Βραστήρα Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
38	Βρύοτοπος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
39	Βρύση	Πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους
40	Βρύση Πλατανιά	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
1	Άγια Παρασκευή	GAMS 1965: 159, Θεοχάρης 1966δ: 261, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 290, Feuer 1983: 211
2	Άγιος Αθανάσιος	Νικολάου 1999: 333-334, ΚΑρχΧΜνε τ. 22: 119
3	Άγιος Αθανάσιος	GAMS 1965: 163, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 298, Feuer 1983: 210, Παπαγιαννάκης 1996: 228
4	Άγιος Ανδρέας	Χατζηαγγελάκης 1993: 258
5	Άγιος Αντώνιος	Θεοχάρης 1966δ: 261, Θεοχάρης 1968: 253-254, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 292
6	Άγιος Βασίλειος	Θεοχάρης,Χουρμουζιάδης 1969α: 269
7	Άγιος Γεώργιος	GAMS 1965: 164, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 293-294, Feuer 1983: 211
8	Άγιος Γεώργιος 1	Γαλλής 1992: 87
9	Άγιος Γεώργιος 4	Γαλλής 1992: 89-90
10	Άγιος Γεώργιος Μαγούλα	GAMS 1965: 160-161, Feuer 1983: 211
11	Άγιος Ηλίας	Hunter 1953: 7, GAMS 1965: 152, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 283, Feuer 1983: 210
12	Άγιος Νικόλαος	Feuer 1983: 210
13	Άγιος Νικόλαος	GAMS 1965: 163, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 298, Feuer 1983: 210
14	Αγρός Μαμαλούδη	Δημάκη 1994: 91, Τσουκνίδας 1994: 121
15	Αερινό	Αραχωβίτη,Ιντζεσίλογλου Αργ. 2000: 363
16	Αϊδινιώτικη Μαγούλα	GAMS 1965: 147, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 277, Feuer 1983: 208, ΚΑρχΧΜνε τ.35α: 539
17	Αλήφακα Μαγούλα	GAMS 1965: 156, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 288
18	Αλμυριώτικη Μαγούλα	GAMS 1965: 147, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 277, Feuer 1983: 208
19	Άλος	GAMS 1965: 148, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 277-278, Feuer 1983: 208
20	Αλυγαριά Μαγούλα	Γαλλής 1992: 172
21	Αμπέλια Μαγούλα	Feuer 1983: 211
22	Αμπελώνας 6	Γαλλής 1992: 96
23	Αμυδαλή 1	Γαλλής 1992: 97
24	Αμυδαλιές Μαγούλα	Τσουκνίδας 1994: 117
25	Αμφιθέα	Helly et al. 1995: 222
26	Ανάβρα	Wace&Thompson 1912: 6, 208, GAMS 1965: 164, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 294
27	Άνω Βαρδάτες	Θεοχάρης 1966α: 242, GAMS 1965: 140
28	Άργισσα	Wace&Thompson 1912: 54-55, GAMS 1965: 154, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 288, Γαλλής 1992: 115, Feuer 1983: 210, Renfrew 1964: 32, Θεοχάρη 1959: 69
29	Αρχάνι	Παπακωστανίνου-Κατσούνη 1989α: 180, Dakoronia 1994: 236
30	Αχίλλειον	Feuer 1983: 211, Θεοχάρης 1963: 178, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 292
31	Αχινός	Hope-Simpson&Lazenby 1959: 102, Δακορώνια 1997α: 190-191, 1997γ: 211
32	Βαλόγουρνα	Δακορώνια 1998α: 199, 2000β: 14, 2000γ: 36
33	Βελεστίνο	GAMS 1965: 149, Ιντζεσίλογλου Αργ. 1988α: 270-271, 1988β: 249, 1992β: 255-257, 1992γ: 258-259, Αραχωβίτη 1992: 260-261, 1993: 248-249, Ιντζεσίλογλου Αργ. 1995α: 219, 1995β: 201-203, Ιντζεσίλογλου Αργ. 1996α: 212-213, 1996β: 215, Αραχωβίτη 1996: 216, Μπάτζιου-Ευσταθίου 1994: 215-224, Αραχωβίτη,Ιντζεσίλογλου Αργ. 2000: 364-365
34	Βελεστίνο 4	GAMS 1965: 149, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 279, Γαλλής 1992: 104
35	Βουβάλα	Feuer 1983: 210, Παπαχατζής 1959: 5
36	Βουλοκάλυβα	Μαλακασιώτη,Reinders 1997: 236, Ευσταθίου,Μαλακασιώτη,Reinders 1995: 210.
37	Βραστήρα Μαγούλα	Θεοχάρης 1962β: 172, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 288, Feuer 1983: 210, Γαλλής 1992: 128-129
38	Βρυότοπος	Θεοχάρης 1968: 254, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 285-286, Feuer 1983: 210, Γαλλής 1992: 104
39	Βρύση	Γαλλής 1992: 127
40	Βρύση Πλατανιά	Feuer 1983: 211

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΑΛΙΑ/ΆΛΛΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
41	Βρύση Πλατανιά			Βρυσιών	Φαρσάλων	Λάρισας
42	Γελαδότοπος		Υδατοδεξαμενή Παπαγεωργίου	Μακρυχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
43	Γεντίκι					
44	Γκερένι Μαγούλα			Σοφιάδων	Δομοκού	Φθιώτιδας
45	Γκιόλι		Φύλλος	Βρυσιών	Φαρσάλων	Λάρισας
46	Γκούβα			Καλαμακίου	Αγιάς	Λάρισας
47	Γόννοι		Μπεσίκ Τεπέ, Δερελί	Γόννων	Τυρνάβου	Λάρισας
48	Γούρα		Ανάβρα	Ανάβρας	Αλμυρού	Μαγνησίας
49	Γρίτσα		Γουρίτσα	Πτελεού	Αλμυρού	Μαγνησίας
50	Γυναικόκαστρο		Προέρνα	Νέου Μοναστηρίου	Δομοκού	Φθιώτιδας
51	Γυρτώνη			Μακρυχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
52	Δ.Α.Κ. Μαγούλα			Καλοχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
53	Δεμερλί Μαγούλα			Σταυρού	Φαρσάλων	Λάρισας
54	Δεντράκι Μαγούλα			Φαρσάλων	Φαρσάλων	Λάρισας
55	Δημητριάδα			Νέας Αγχιάλου	Βόλου	Μαγνησίας
56	Δίλοφο			Διλόφου	Φαρσάλων	Λάρισας
57	Διμήνι		Τούμπα	Διμηνίου	Βόλου	Μαγνησίας
58	Δομένικο			Δομενίκου	Ελασσόνας	Λάρισας
59	Ελάσσονα					
60	Ελάτεια 1			Ελάτειας	Λάρισας	Λάρισας
61	Ελευθέριο			Ελευθερίου	Λάρισας	Λάρισας
62	Εξάλοφος			Δενδροχωρίου	Τρικάλων	Τρικάλων
63	Ζάρκος		Πλατιά Μαγούλα	Ζάρκου	Τρικάλων	Τρικάλων
64	Ζερέλια		Καστράκι	Αλμυρού	Αλμυρού	Μαγνησίας
65	Θεόπετρα			Θεόπετρας	Καλαμπάκας	Τρικάλων
66	Καβάκι	Σπηλιά		Σπηλιάς	Λάρισας	Λάρισας
67	Καβάκι Μαγούλα	Πλατύκαμπος		Γλαύκης	Λάρισας	Λάρισας
68	Καλατζίνα			Στίρφκας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
69	Καλό Νερό			Μύρων	Λάρισας	Λάρισας
70	Καπακλί			Νέας Ιωνίας	Βόλου	Μαγνησίας
71	Καραγάις Μαγούλα	Πλατύκαμπος	Νέχαλη	Ομορφοχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
72	Καραίκια Μαγούλα			Νίκαιας	Λάρισας	Λάρισας
73	Καρατζίκι Μαγούλα			Παλαμά	Καρδίτσας	Καρδίτσας
74	Καρταί Μαγούλα			Νέας Λευκής	Λάρισας	Λάρισας
75	Καρτάλη Μαγούλα			Νίκαιας	Λάρισας	Λάρισας
76	Καρτάλη Μαγούλα 2			Νίκαιας	Λάρισας	Λάρισας
77	Καστράκι Σέσκλου	Σέσκλο		Σέσκλου	Βόλου	Μαγνησίας
78	Καστρί	Αργυροπούλι	Καρατσόλι	Αργυροπουλείου	Τυρνάβου	Λάρισας
79	Καστρί 1			Καστρίου	Αγιάς	Λάρισας
80	Καστρί Τυρνάβου			Τυρνάβου	Τυρνάβου	Λάρισας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΤΛΑΝΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΣΗ GAMS	ΑΡΙΘΜΗΣΗ Hope- Simpson&Dicki- nson 1979	ΜΕ	ΥΕ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΣΗ
41	Βρύση Πλατανιά					ΥΕ III
42	Γελαδότοπος	Γυρτώνη 2				ΥΕ
43	Γεντίκι		503	H 22	Ναι	ΥΕ IIIB-Γ1
44	Γκερένι Μαγούλα			J 6A		ΥΕ
45	Γκιόλι		528	H 58		ΥΕ ;
46	Γκούβα	Καλαμάκι 2			Ναι	ΥΕ
47	Γόννοι	Γόννοι 1	513	H 33	Ναι	ΥΕ IIIA-B
48	Γούρα					ΥΕ ;
49	Γρίτσα		496	H 13	Ναι	ΥΕ IIIA-Γ1
50	Γυναικόκαστρο		549	H 59	Ναι	ΥΕ III ;
51	Γυρτώνη		511			ΥΕ ;
52	Δ.Α.Κ. Μαγούλα	Καλοχώρι 5				ΥΕ
53	Δεμερλί Μαγούλα					ΥΕ ;
54	Δεντράκι Μαγούλα				Ναι ;	ΥΕ III
55	Δημητριάδα					ΥΕ IIIA2-B
56	Δίλοφο					ΥΕ IIIΓ
57	Διμήνι		483	H 3	Ναι	ΥΕ II-IIIΓ1
58	Δομένικο				Ναι ;	ΥΕ
59	Ελάσσονα			H 40		ΥΕ IIIB
60	Ελάτεια 1	Ελάτεια 1			Ναι	ΥΕ
61	Ελευθέριο					ΥΕ
62	Εξάλοφος			J 13		ΥΕ IIIΓ1
63	Ζάρκος		527		Ναι	ΥΕ
64	Ζερέλια			H 10	Ναι	ΥΕ I/II-III A
65	Θεόπετρα					ΥΕ
66	Καβάκι			H 31		ΥΕ IIIA2-B1
67	Καβάκι Μαγούλα	Γλαύκη 2		H 19	Ναι	ΥΕ III
68	Καλατζίνα			J 3		ΥΕ
69	Καλό Νερό	Καλό Νερό 1			Ναι	ΥΕ
70	Καπακλί		481	H 1		ΥΕ IIB-III A1
71	Καραγάτς Μαγούλα	Ομορφοχώρι 1	500	H 19, H 24A		ΥΕ
72	Καραίκια Μαγούλα				Ναι ;	ΥΕ III
73	Καρατζίκι Μαγούλα					ΥΕ
74	Καρταί Μαγούλα				Ναι ;	ΥΕ III
75	Καρτάλη Μαγούλα	Νίκαια 4				ΥΕ
76	Καρτάλη Μαγούλα 2	Νίκαια 18				ΥΕ
77	Καστράκι Σέσκλου		485	H 4	Ναι ;	ΥΕ III
78	Καστρί	Αργυροπούλι 1	517	H 37	Ναι ;	ΥΕ IIIA2-Γ1
79	Καστρί 1	Καστρί 1			Ναι	ΥΕ
80	Καστρί Τυρνάβου				Ναι	ΥΕ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ
41	Βρύση Πλατανιά	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
42	Γελαδότοπος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
43	Γεντίκι	Πιθανό νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος του τάφου
44	Γκερένι Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
45	Γκιόλι	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
46	Γκούβα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
47	Γόννοι	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική. Νεκροταφείο, 1 θολωτός τάφος
48	Γούρα	Ορυχείο χαλκού ή σιδήρου
49	Γρίτσα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική. Νεκροταφείο, 4 θολωτοί τάφοι
50	Γυναικόκαστρο	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
51	Γυρτώνη	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
52	Δ.Α.Κ. Μαγούλα	Πιθανό νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
53	Δεμερλί Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
54	Δεντράκι Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
55	Δημητριάδα	Οικισμός, 1 κτίριο, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική
56	Δίλοφο	Οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική
57	Διμήνι	Οικισμός, 11 κτίρια, 1 "οικία με διάδρομο", κλίβανος κεραμικής, πιθανό οικιακό ιερό, εργαστήριο τορευτικής, τμήμα δρόμου, 8 ταφές intra muros σε κιβωτιόσημους τάφους, 2 θολωτοί τάφοι
58	Δομένικο	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
59	Ελάσσονα	Πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσημους τάφους
60	Ελάτεια 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
61	Ελευθέριο	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
62	Εξάλοφος	1 τύμβος με 2 κιβωτιόσημους τάφους
63	Ζάρκος	Αδιάγνωστη θέση, 1 κτίριο, κεραμική
64	Ζερέλια	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
65	Θεόπετρα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
66	Καβάκι	Νεκροταφείο, 1 θολωτός τάφος
67	Καβάκι Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
68	Καλατζίνα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
69	Καλό Νερό	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
70	Καπακλί	Νεκροταφείο, 1 θολωτός τάφος
71	Καραγάις Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
72	Καραϊκία Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
73	Καρατζίκι Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
74	Καρταί Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
75	Καρτάλη Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
76	Καρτάλη Μαγούλα 2	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
77	Καστράκι Σέσκλου	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική. Πιθανό νεκροταφείο, 1 θολωτός τάφος
78	Καστρί	Οικισμός, 1 κτίριο, κεραμική
79	Καστρί 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
80	Καστρί Τυρνάβου	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
41	Βρύση Πλατανιά	Feuer 1983: 211
42	Γελαδότοπος	Γαλλής 1992: 111
43	Γεντίκι	Θεοχάρη 1960: 47-56, Θεοχάρης 1968: 254, GAMS 1965: 150, Hope-Simpson&Dickinson 1979:281, Feuer 1983: 209
44	Γκερένι Μαγούλα	Hope-Simpson&Dickinson 1979: 296, Δημάκη 1994: 93-94
45	Γκιόλι	GAMS 1965: 157, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 292, Feuer 1983: 211
46	Γκούβα	Γαλλής 1992: 124
47	Γόννοι	Γαλλής 1992: 110-111, GAMS 1965: 153, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 285, Feuer 1983: 210
48	Γούρα	Hunter 1953: 16
49	Γρίτσα	Hunter 1953:11, Βερδέλης 1952: 141-149,151-154, 1956: 120-125, 1955: 171-173,179-184, GAMS 1965: 148, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 278, Feuer 1983: 208
50	Γυναϊκόκαστρο	GAMS 1965: 163, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 293, Feuer 1983: 211
51	Γυρτώνη	GAMS 1965: 152, Helly et al. 1995: 222
52	Δ.Α.Κ. Μαγούλα	Γαλλής 1992: 127
53	Δεμερλί Μαγούλα	Feuer 1983: 211
54	Δεντράκι Μαγούλα	Feuer 1983: 211
55	Δημητριάδα	Μπάτζιου-Ευσταθίου 1992α: 251-252, Μπάτζιου-Ευσταθίου 1995: 201
56	Δίλοφο	Κατακούτα 1999: 338, Τζιαφάλας 2000: 85-86
57	Διμήνι	Στάης 1901: 37-40, Τσουντας 1908: 31,151-156, Wace&Thompson 1912: 82,84-85, GAMS 1965: 145, Αδρύμη-Σισμάνη 1985: 132-134, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 275, Μπάτζιου-Ευσταθίου 1988: 272, Αδρύμη-Σισμάνη 1989: 138-140, 1992α: 245-246, 1993: 238-239, 1995α: 225-226, 1995β: 194-196, 1997: 222, 1992β: 273-277, 1994α: 225-227, 1994β: 36, Efsthathiou 1996: 1185, Αδρύμη-Σισμάνη 2001: 330, 1999: 139, 2000: 297-291
58	Δομένικο	Feuer 1983: 210
59	Ελάσσονα	Θεοχάρης,Χουρμουζιάδης 1969α: 269, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 287-288
60	Ελάτεια 1	Γαλλής 1992: 120
61	Ελευθέριο	Helly et al. 1995: 222
62	Εξάλοφος	Θεοχάρης 1969β: 264, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 298, Feuer 1983: 210, Παπαγιαννάκης 1996: 227
63	Ζάρκος	GAMS 1965: 157, Τζιαφάλας 2000: 85
64	Ζερέλια	Wace&Thompson 1912: 159,208, GAMS 1965: 147-148, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 277, Feuer 1983: 208
65	Θεόπετρα	Κυραϊσσι-Apostolika 1994: 105
66	Καβάκι	Θεοχάρης 1970: 223, 1969ε: 165-167, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 284, Feuer 1983: 210
67	Καβάκι Μαγούλα	Hope-Simpson&Dickinson 1979: 280, Feuer 1983: 209, Γαλλής 1992: 195
68	Καλατζίνα	Θεοχάρης 1966α: 242, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 295
69	Καλό Νερό	Γαλλής 1992: 124-125
70	Καπακλί	Κουρουγιώτης 1906: 211-239, Αρβανιτόπουλος 1913: 229-332, GAMS 1965: 144, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 273, Feuer 1983: 209
71	Καραγάτς Μαγούλα	GAMS 1965: 150, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 280-281,282, Γαλλής 1992: 170
72	Καραϊκία Μαγούλα	Feuer 1983: 209, Θεωδορόπουλος 1994β: 28
73	Καρατζίκι Μαγούλα	Νικολάου 1999: 333-334
74	Καρταί Μαγούλα	Feuer 1983: 209
75	Καρτάλη Μαγούλα	Γαλλής 1992: 160
76	Καρτάλη Μαγούλα 2	Γαλλής 1992: 170, Θεωδορόπουλος 1994β: 28
77	Καστράκι Σέσκλου	Feuer 1983: 209, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 275
78	Καστρί	GAMS 1965: 154-155, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 286-287
79	Καστρί 1	Γαλλής 1992: 128
80	Καστρί Τυρνάβου	Γαλλής 1992: 186, Τσουντας 1908: 15-16

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΑΛΙΑ/ΆΛΛΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
81	Κάστρο Βόλου	Παλιά Βόλου	Παλιά	Ιωλκού	Βόλου	Μαγνησίας
82	Κάστρο Κραννώννα			Κραννώνος	Λάρισας	Λάρισας
83	Κάστρο Λαμίας			Λαμίας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
84	Κάστρο Φυλακής			Φυλακής	Αλμυρού	Μαγνησίας
85	Κάστρον			Μεταμορφώσεως	Καρδίτσας	Καρδίτσας
86	Καστροράχη				Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
87	Κεραμαριά Μαγούλα	Βλοχός		Βλοχού	Καρδίτσας	Καρδίτσας
88	Κεφάλα			Σκιάθου	Σκοπέλου	Μαγνησίας
89	Κεφαλόβρυσο		Χασάμπαλη, Μαγούλα Αποθήκης Καυσίμων Αεροπορίας	Ομορφχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
90	Κυψέλη Ι Μαγούλα			Κιλελέρ (Κυψέλης)	Λάρισας	Λάρισας
91	Κιλελέρ			Κιλελέρ (Κυψέλης)	Λάρισας	Λάρισας
92	Κιμπουρλί			Σπηλιάς	Λάρισας	Λάρισας
93	Κομμένο Τζαμί	Νεό Μοναστήρι		Νέου Μοναστηρίου	Δομοκού	Φθιώτιδας
94	Κουτσόχερο			Κουτσοχέρου	Λάρισας	Λάρισας
95	Κούφια Ράχη	Γεωργικό	Τσαούση	Γεωργικού	Καρδίτσας	Καρδίτσας
96	Κτιμένη			Κτιμένης	Καρδίτσας	Καρδίτσας
97	Κτούρη			Πολυερίου	Φαρσάλων	Λάρισας
98	Κτούρη Μαγούλα			Πολυερίου	Φαρσάλων	Λάρισας
99	Λάρισα			Λάρισα	Λάρισας	Λάρισα
100	Λάρισα Κρεμαστή		Γαρδίκι	Πελασγίας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
101	Λιβάδι			Μεγάλου Μοναστηρίου	Λάρισας	Λάρισα
102	Λουτρό			Μαγούλας	Ελασσόνας	Λάρισα
103	Λοφίσκος 1			Μέλισσας	Λάρισα	Λάρισα
104	Μαγούλα	Ελασσόνα		Ελασσόνας	Λάρισα	Λάρισα
105	Μακριά Μαγούλα			Ματαράγκας	Καρδίτσας	Καρδίτσας
106	Μακρυχώρι			Μακρυχωρίου	Λάρισα	Λάρισα
107	Μαμαλαίικα	Κάτω Μαυρόλοφος		Αλμυρού	Αλμυρού	Μαγνησίας
108	Μαρμαριανή			Μαρμάρινης	Αγιάς	Λάρισα
109	Μέγα Μοναστήρι		Σαρασλάρ	Μεγάλου Μοναστηρίου	Λάρισα	Λάρισα
110	Μεγάλη Βελανιδιά			Νέας Αγχιάλου	Βόλου	Μαγνησίας
111	Μεγάλη Βρύση		Αγία Άννα	Τυρνάβου	Τυρνάβου	Λάρισα
112	Μεγάλη Μικρή Μαγούλα		Καραγάτς	Γαλήνης	Λάρισα	Λάρισα
113	Μεγάλη Μαγούλα		Τσουλαριώτικη Μαγούλα	Μελίας	Λάρισα	Λάρισα
114	Μελίταια			Μελιταίας	Δομοκού	Φθιώτιδας
115	Μεσιανή Μαγούλα				Αγιάς	Λάρισα
116	Μετοφίο			Αγίων Θεωδώρων	Αλμυρού	Μαγνησίας
117	Μικροθήβες		Αρχαίες Φθιώτιδες Θήβες, Παλάτια	Μικροθηβών	Αλμυρού	Μαγνησίας
118	Μικρόλιθος			Βρουτόπου	Τυρνάβου	Λάρισα
119	Μοδέστος				Λάρισα	Λάρισα
120	Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας			Ελασσόνας	Ελασσόνας	Λάρισα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΤΛΑΝΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΣΗ GAMS	ΑΡΙΘΜΗΣΗ Hope- Simpson&Dicki- nson 1979	ΜΕ	ΥΕ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΣΗ
81	Κάστρο Βόλου		480	H 1	Ναι	ΥΕ I-IIIΓ1
82	Κάστρο Κραννών	Κραννών 4	525	H 45	Ναι	ΥΕ IIIA-B
83	Κάστρο Λαμίας				Ναι	ΥΕ
84	Κάστρο Φυλάκης					ΥΕ
85	Κάστρον					ΥΕ
86	Καστροράχη					ΥΕ
87	Κεραμαριά Μαγούλα					ΥΕ
88	Κεφάλια					ΥΕ
89	Κεφαλόβρυσο	Ομορφοχώρι 3	506	H 25	Ναι	ΥΕ IIΒ/IIIΑ1-Β
90	Κυμέλη I Μαγούλα					ΥΕ
91	Κιλελέρ					ΥΕ IIIΑ1 & ΥΕ IIIΒ1
92	Κιμπουρλί					ΥΕ III
93	Κομμένο Τζαμί					ΥΕ III
94	Κουτσόχερο		523			ΥΕ III
95	Κούφια Ράχη		545	J 12		ΥΕ I ή ΥΕ II
96	Κτιμένη					ΥΕ
97	Κτούρη		537	H 51		ΥΕ IIIΒ
98	Κτούρη Μαγούλα		538	H 52	Ναι	ΥΕ IIIΒ-Γ1
99	Λάρισα				Ναι	ΥΕ III
100	Λάρισα Κρεμαστή		478			ΥΕ III
101	Λιβάδι					ΥΕ IIIΑ
102	Λουτρό					ΥΕ
103	Λοφίσκος 1	Λοφίσκος 1				ΥΕ
104	Μαγούλα	Μαγούλα 1	520	H 39		ΥΕ II/IIIΑ
105	Μακριά Μαγούλα		542	J 9	Ναι	ΥΕ III
106	Μακρυχώρι				Ναι	ΥΕ ;
107	Μαμαλαίικα					ΥΕ IIIΑ2-Β
108	Μαρμαριανή	Μαρμάρηνη 1		H 27	Ναι	ΥΕ IIIΑ-Β
109	Μέγα Μοναστήρι	Μεγάλο Μοναστήρι 1		H 16		ΥΕ IIIΑ-Β
110	Μεγάλη Βελανιδιά				Ναι	ΥΕ IIIΓ τέλη
111	Μεγάλη Βρύση	Τύρναβος 3			Ναι	ΥΕ III
112	Μεγάλη Μικρή Μαγούλα	Γαλήνη 1				ΥΕ
113	Μεγάλη Μαγούλα	Αναγέννηση 2			Ναι	ΥΕ
114	Μελίταια					ΥΕ ;
115	Μεσιανή Μαγούλα	Μελισσοχώρι 2	502	H 12	Ναι	ΥΕ ;
116	Μετοφιό		497	H 14		ΥΕ IIIΑ2-Β
117	Μικροθήβες		490	H 7	Ναι	ΥΕ IIIΑ2-Β
118	Μικρόλιθος					ΥΕ
119	Μοδέστος				Ναι ;	ΥΕ III
120	Μονή Παναγίας Ολυμπιώπισσας	Ελασσόνα 1	519	H 40		ΥΕ III

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ
81	Κάστρο Βόλου	Οικισμός, κτίρια μεγάλα, οικίες, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμειτικός κλίβανος, νεκροταφείο, 1 κιβωτιόσχημος τάφος
82	Κάστρο Κραννώνα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
83	Κάστρο Λαμίας	Πιθανός οικισμός, 1 κτήριο
84	Κάστρο Φυλάκης	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
85	Κάστρον	Νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
86	Καστροράχη	Αγίαγνοστη θέση, κεραμική
87	Κεραμαριά Μαγούλα	Οικισμός, κτίρια
88	Κεφάλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
89	Κεφαλόβρυσο	Οικισμός, 5-6 οικίες. Πιθανό νεκροταφείο, 1 κιβωτιόσχημος τάφος
90	Κυψέλη Ι Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
91	Κιλελέρ	Νεκροταφείο, 1 λακκοειδής τάφος
92	Κιμπουρλί	Νεκροταφείο, 1 θολωτός τάφος
93	Κομμένο Τζαμί	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
94	Κουτσόχερο	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
95	Κούφια Ράχη	Μεμονωμένος θολωτός τάφος
96	Κτιμένη	Νεκροταφείο, δεν αναφέρεται ο αριθμός των θολωτών τάφων
97	Κτούρη	Πιθανό φρούριο, τείχος
98	Κτούρη Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
99	Λάρισα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
100	Λάρισα Κρεμαστή	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
101	Λιβάδι	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, 1 θαλαμοειδής τάφος
102	Λουτρό	Πιθανό νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος του τάφου
103	Λοφίσκος 1	Πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους
104	Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
105	Μακριά Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
106	Μακρυχώρι	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
107	Μαμαλαίικα	Μεμονωμένος θαλαμοειδής τάφος
108	Μαρμαριανή	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, μεμονωμένος θολωτός τάφος
109	Μέγα Μοναστήρι	Νεκροταφείο με 5 θαλαμοειδείς τάφους
110	Μεγάλη Βελανιδιά	Πιθανός οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική
111	Μεγάλη Βρύση	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
112	Μεγάλη Μικρή Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
113	Μεγάλη Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
114	Μελίταια	Ορυχείο χαλκού
115	Μεσιανή Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
116	Μετοφίο	Μεμονωμένος θολωτός τάφος
117	Μικροθήβες	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
118	Μικρόλιθος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
119	Μοδέστος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
120	Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
81	Κάστρο Βόλου	Θεοχάρης 1961β: 119-140, 1957: 43-50, 1958: 31-32, 1961α: 55-61, 1962β: 167-194, 1962γ: 48, 51-60, GAMS 1965: 143, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 273, Μαλακασιώτη 1988: 252-253, Feuer 1983: 209, Μαλακασιώτη 1993: 240, Ευσταθίου-Μπάτζιου 1994: 59, Efstathiou 1996: 1182
82	Κάστρο Κραννώνα	Θεοχάρης 1962β: 182, GAMS 1965: 157, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 298, Γαλλής 1992: 132, Feuer 1983: 210
83	Κάστρο Λαμίας	Χουρμουζιάδης 1979β: 519-520
84	Κάστρο Φυλάκης	ΚΑρχΧΜνε τ.35: 63
85	Κάστρον	ΚΑρχΧΜνε τ.22: 103
86	Καστροράχη	Χουρμουζιάδης 1979α: 514, Dakoronia 1994: 234
87	Κεραμαριά Μαγούλα	Γαλλής (1976): 176
88	Κεφάλια	ΚΑρχΧΜνε τ.35 Α: 702
89	Κεφαλόβρυσο	Θεοχάρη 1962: 35-50, GAMS 1965: 151, Hope-Simpson 1979: 282, Γαλλής 1992: 171
90	Κυψέλη Ι Μαγούλα	Κατακούτα 1993: 268
91	Κιλελέρ	Κατακούτα 1993: 268
92	Κιμπουρλί	Θεοχάρης 1970: 223, 1969ε: 165-167
93	Κομμένο Τζαμί	Feuer 1983: 211, Δημάκη 1994: 92-93
94	Κουτσόχερο	GAMS 1865: 156
95	Κούφια Ράχη	Θεοχάρης 1962β: 171, GAMS 1965: 162, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 297, Feuer 1983: 210
96	Κτιμένη	ΚΑρχΧΜνε τ.22: 85, Παπαχατζής 1959: 5
97	Κτούρη	GAMS 1965: 159-160, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 290-291, Feuer 1983: 211
98	Κτούρη Μαγούλα	GAMS 1965: 160, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 291, Feuer 1983: 211
99	Λάρισα	Θεοχάρης 1968: 254, Γαλλής 1977: 327, Τσαφάλιας 1988: 287-288, Feuer 1983: 209, Τζιαφάλιας 2000: 86
100	Λάρισα Κρεμαστή	Hope-Simpson&Lazenby 1959: 102, GAMS 1965: 142
101	Λιβάδι	Θεοχάρης 1966γ: 258
102	Λουτρό	Γαλλής 1992: 142
103	Λοφίσκος 1	Γαλλής 1992: 141-142
104	Μαγούλα	GAMS 1965: 155-156, Feuer 1983: 210, Γαλλής 1992: 142
105	Μακριά Μαγούλα	GAMS 1965: 161, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 296-297, Feuer 1983: 211
106	Μακρυχώρι	Feuer 1983: 210
107	Μαμαλαίικα	Μαλακασιώτη 1989: 140, Μαλακασιώτη 1992: 267-271
108	Μαρμαριανή	Τσουίντας 1908: 121-122, Wace&Thompson 1912: 53-54,207, Renfrew 1964: 32, GAMS 1965: 152, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 283, Feuer 1983: 209, Γαλλής 1992: 145-146
109	Μέγα Μοναστήρι	Θεοχάρης 1966γ: 256-258, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 279, Γαλλής 1992: 146
110	Μεγάλη Βελανιδιά	Αδρύμη-Σισμάνη 1998: 236-237
111	Μεγάλη Βρύση	Γαλλής 1992: 185-186, Feuer 1983: 210
112	Μεγάλη Μικρή Μαγούλα	Γαλλής 1992: 98-99
113	Μεγάλη Μαγούλα	Γαλλής 1992: 104-105
114	Μελίταια	Hunter 1953: 15
115	Μεσιανή Μαγούλα	GAMS 1965: 150, Hope-Simpson&dickinson 1979: 281, Feuer 1983: 209
116	Μετοφιό	Βερδελής 1952: 150-154, GAMS 1965: 149, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 278-279, Feuer 1983: 208
117	Μικροθήβες	Wace&Thompson 1921: 166-167,196,208, GAMS 1965: 147, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 276, Feuer 1983: 208
118	Μικρόλιθος	Helly et al. 1995: 222
119	Μοδέστος	Feuer 1983: 209
120	Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας	GAMS 1965: 155, Γαλλής 1992: 119-120

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΑΛΙΑ/ΆΛΛΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
121	Μοτέλ Μαγούλα		Αβέρωφ, Καραγάτς	Λάρισας	Λάρισας	Λάρισας
122	Μουσταφακλί	Ηράκλεια	Αρχαία Ηράκλεια, Τραχίνα		Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
123	Μπαρά				Αγιάς	Λάρισας
124	Μπικιόρεμα			Λαμίας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
125	Μπουρνάμπασι	Σικούριο		Ελάτειας	Λάρισας	Λάρισας
126	Μυλοράχη				Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
127	Μύλος				Φαρσάλων	Λάρισας
218	Μύτικας			Κυπάρισσου	Λάρισας	Λάρισας
129	Νέα Αγχιάλος		Αρχαία Πύρασος	Νέας Αγχιάλου	Βόλου	Μαγνησίας
130	Νέα Ιωνία Βόλου			Νέας Ιωνίας	Βόλου	Μαγνησίας
131	Νεσσώνη			Νεσσώνης	Λάρισας	Λάρισας
132	Νησί			Κορομηλέας	Δομοκού	Φθιώτιδας
133	Νίκαια 1			Νίκαιας	Λάρισας	Λάρισας
134	Ντουράκι			Κρανώνος	Λάρισας	Λάρισας
135	Παιδόπολης Μαγούλα			Γιάννουλης	Τυρνάβου	Λάρισας
136	Παλαιόκαστρο	Αμπέλια	Δερεγκλί	Βερδικούσσης	Ελασσόνας	Λάρισας
137	Παλαιόμυλος	Λιανοκλάδι			Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
138	Παλαμάς			Παλαμά	Καρδίτσας	Καρδίτσας
139	Παλιάμπελα	Μελισσοχώρι	Μετισέλι	Μελισσοχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
140	Παλιάμπελα Μαγούλα			Φύλλου	Καρδίτσας	Καρδίτσας
141	Παπαβασιλείου			Παλαμά	Καρδίτσας	Καρδίτσας
142	Παπαντίνα			Παλαμά	Καρδίτσας	Καρδίτσας
143	Παπουτσή			Παλαμά	Καρδίτσας	Καρδίτσας
144	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα		Καστρί	Ροδιάς	Τυρνάβου	Λάρισας
145	Περσουφλί		Κάστρο, Δερβίσι	Αερινού	Βόλου	Μαγνησίας
146	Πέτρα			Σωτηρίου	Λάρισας	Λάρισας
147	Πέτρινο			Πετρίνου	Καρδίτσας	Καρδίτσας
148	Πετρομαγούλες			Ζαππείου	Λάρισας	Λάρισας
149	Πέτρος Μαγούλα	Κυψέλη		Κυψέλης	Καρδίτσας	Καρδίτσας
150	Πευκάκια			Βόλου	Βόλου	Μαγνησίας
151	Πηνειάδα			Πηνειάδας	Τρικάλων	Τρικάλων
152	Πλατάνια	Αγία Παρασκευή	Μεγάλη Βρύση	Αγίας Παρασκευής (Λιμογορδίου)	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
153	Πρόποδες όρους Δογαντζή			Φύλλου	Καρδίτσας	Καρδίτσας
154	Προφήτης Ηλίας			Ανάβρας	Αγιάς	Λάρισας
155	Πύρασος			Νέας Αγχιάλου	Βόλου	Μαγνησίας
156	Πύργος Κιερίου		Λόφος Όλγας	Πύργος Κιερίου	Καρδίτσας	Καρδίτσας
157	Ράχη Παναγιάς		Παλιοκλήσι	Παναγιάς	Δομοκού	Φθιώτιδας
158	Ραχίτα				Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
159	Ραχμάνι Μαγούλα			Μακρυχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
160	Ρευματιά		Παλιάμπελα	Φαρσάλων	Φαρσάλων	Λάρισας
161	Ρηνί Μαγούλα				Φαρσάλων	Λάρισας
162	Ριζόμυλος Μαγούλα			Ριζόμυλου	Βόλου	Μαγνησίας
163	Σαρλίκι		Παλαιοκλήσιο	Νέων Καρυών	Λάρισας	Λάρισας
164	Σέσκλο			Σέσκλου	Βόλου	Μαγνησίας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΤΛΑΝΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΣΗ GAMS	ΑΡΙΘΜΗΣΗ Hope- Simpson&Dicki- nson 1979	ΜΕ	ΥΕ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΣΗ
121	Μοτέλ Μαγούλα	Λάρισα 6	529	H 46		ΥΕ
122	Μουσταφακλί		470			ΥΕ III
123	Μπαρά		507	H 26		ΥΕ IIIA-Γ1
124	Μπικιόρεμα					ΥΕ IIIA- Αρχαϊκή
125	Μπουρνάμπασι	Πουρνάρι 1		H 30	Ναι	ΥΕ IIIA-B
126	Μυλοράχη					ΥΕ
127	Μύλος		535	H 49	Ναι ;	ΥΕ III
218	Μύτικας	Κυπάρισσος 3				ΥΕ
129	Νέα Αγχίαλος		489	H 6	Ναι	ΥΕ II-III B
130	Νέα Ιωνία Βόλου					ΥΕ II B-III A2
131	Νεσσώνη		510	H 29	Ναι	ΥΕ
132	Νησί					ΥΕ
133	Νίκαια 1	Νίκαια 1				ΥΕ
134	Ντουράκι	Κρανών 2			Ναι	ΥΕ
135	Παιδόπολης Μαγούλα	Γιάννουλη 3				ΥΕ
136	Παλαιόκαστρο		533	H 53	Ναι	ΥΕ IIIA-B ;
137	Παλαιόμυλος		473	J 2	Ναι	ΥΕ III ;
138	Παλαμάς		543	J 10		ΥΕ II B
139	Παλιάμπελα		501	H 20		ΥΕ III
140	Παλιάμπελα Μαγούλα				Ναι	ΥΕ
141	Παπαβασιλείου					ΥΕ
142	Παπαντίνα					ΥΕ
143	Παπουτσή					ΥΕ
144	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	Ροδιά 2	516	H 36, H 36A	Ναι	ΥΕ IIIA-B
145	Περσουφλί				Ναι	ΥΕ III
146	Πέτρα	Σωτήριο 1	499	H 17	Ναι	ΥΕ IIIA2-B
147	Πέτρινο				Ναι	ΥΕ
148	Πετρομαγούλες	Ζάππειο 4				ΥΕ
149	Πέτρος Μαγούλα				Ναι	ΥΕ III
150	Πευκάκια		482	H 2	Ναι	ΥΕ I-III B
151	Πηγειάδα				Ναι	ΥΕ III
152	Πλατάνια		474		Ναι	ΥΕ III B-Γ1
153	Πρόποδες όρους Δογανιζή					ΥΕ
154	Προφήτης Ηλίας	Ανάβρα 2			Ναι	ΥΕ
155	Πύρασος					ΥΕ II-III B
156	Πύργος Κιερίου		541	J 8		ΥΕ III
157	Ράχη Παναγιάς			H 61	Ναι	ΥΕ IIIA-B
158	Ραχίτα		471		Ναι	ΥΕ IIIA2-Γ1
159	Ραχμάνι Μαγούλα	Μακρυχώρι 4	512	H 32	Ναι	ΥΕ IIIA-B
160	Ρευματιά					ΥΕ III
161	Ρηνί Μαγούλα				Ναι	ΥΕ III ;
162	Ριζόμυλος Μαγούλα	Ριζόμυλος 1			Ναι	ΥΕ
163	Σαρλίκι	Νέες Καρυές 1	530	H 47	Ναι	ΥΕ III
164	Σέσκλο					ΥΕ III

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ
121	Μοτέλ Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
122	Μουσταφακλί	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
123	Μπαρά	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
124	Μπικιόρεμα	Νεκροταφείο με 11 θαλαμοειδείς τάφους
125	Μπουρνάμπασι	Οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική, μεμονωμένος τάφος δεν αναφέρεται το είδος του
126	Μυλοράχη	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
127	Μύλος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
218	Μύτικας	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
129	Νέα Αγχιάλος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
130	Νέα Ιωνία Βόλου	Νεκροταφείο με 21 κιβωτιόσχημους τάφους
131	Νεσσώνη	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
132	Νησί	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
133	Νίκαια 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
134	Ντουράκι	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
135	Παιδόπολης Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
136	Παλαιόκαστρο	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
137	Παλιόμυλος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
138	Παλαμάς	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
139	Παλιάμπελα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
140	Παλιάμπελα Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
141	Παπαβασιλείου	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
142	Παπαντίνα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
143	Παπουτσιή	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
144	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	Οικισμός, πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, δεν αναφέρεται ο αριθμός τους
145	Περσουφλί	Πιθανός οικισμός, κτίρια, κεραμική
146	Πέτρα	Οικισμός, αρχιτεκτονικά λείψανα, πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, δεν αναφέρεται ο αριθμός τους
147	Πέτρινο	Οικισμός, τείχος
148	Πετρομαγούλες	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
149	Πέτρος Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
150	Πευκάκια	Οικισμός, 3 κτίρια, αρχιτεκτονικά λείψανα, νεκροταφείο με θαλαμοειδείς κτιστούς τάφους, δεν αναφέρεται ο αριθμός τους
151	Πηνειάδα	Αδιάγνωστη θέση, 1 κτίριο, κεραμική
152	Πλατάνια	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
153	Πρόποδες όρους Δογανιζή	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, νεκροταφείο δεν αναφέρεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
154	Προφήτης Ηλίας	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
155	Πύρασος	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
156	Πύργος Κιερίου	Πιθανός οικισμός ή φρούριο, 1 κτίριο, κεραμική
157	Ράχη Παναγιάς	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
158	Ραχίτα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
159	Ραχμάνι Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, μεμονωμένος θολωτός τάφος
160	Ρευματιά	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
161	Ρηνί Μαγούλα	Πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, δεν αναφέρεται ο αριθμός τους
162	Ριζόμυλος Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
163	Σαρλίκι	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
164	Σέσκλο	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
121	Μοτέλ Μαγούλα	GAMS 1965: 157-158, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 298, Γαλλής 1992: 139
122	Μουσταφακλί	Hope-Simpson&Lazenby 1959: 103, GAMS 1965: 139-140
123	Μπαρά	GAMS 1965: 151-152, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 283, Feuer 1983: 209
124	Μπικιόρεμα	Δακωρώνια 1986: 136, 1994: 235-236
125	Μπουρνάμπασι	Θεοχάρης 1966δ: 262, 1963: 178, 1969α: 296, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 284
126	Μυλοράχη	Wace&Thompson 1921: 9,207, GAMS 1965: 159
127	Μύλος	Hope-Simpson&Dickinson 1979: 290, Χουρμουζιάδης 1979α: 514, Dakoronia 1994: 234
218	Μύτικας	Γαλλής 1992: 135
129	Νέα Αγγιάλος	GAMS 1965: 146-147, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 276, Feuer 1983: 208
130	Νέα Ιωνία Βόλου	Ευσταθίου-Μπάτζιου 1991: 17-70, Efstathiou 1996: 1183-1184
131	Νεσσώνη	GAMS 1965: 152, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 283, Feuer 1983: 210
132	Νησί	Δακωρώνια 2000α: 349, Δακωρώνια 1997γ: 220-224
133	Νίκαια 1	Γαλλής 1992: 159-160
134	Ντουράκι	Γαλλής 1992: 131
135	Παιδόπολης Μαγούλα	Γαλλής 1992: 109
136	Παλαιόκαστρο	GAMS 1965: 158, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 291, Feuer 1983: 211
137	Παλαιόμυλος	GAMS 1965: 141, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 294
138	Παλαμάς	ΚΑρχΧΜνΕ τ.22: 119, GAMS 1965: 161-162, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 297, Feuer 1983: 210
139	Παλιάμπελα	GAMS 1965: 150, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 281, Feuer 1983: 209
140	Παλιάμπελα Μαγούλα	Feuer 1983: 211, Decourt 1999: 21,30
141	Παπαβασιλείου	Νικολάου 1999: 333-334
142	Παπαντίνα	Νικολάου 1999: 333-334
143	Παπουτσή	Νικολάου 1999: 333-334
144	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	Θεοχάρης 1966δ: 263, GAMS 1965: 154, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 286, Feuer 1983: 210, Γαλλής 1992: 178
145	Περσουφλί	Αραχωβίτη,Καράμπελιας 2000: 451, Feuer 1983: 208
146	Πέτρα	Λιάγκουρας 1965: 143-144, GAMS 1965: 149-150, Scoufopoulos 1971:90, Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη 1986: 186-188, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 280, Γαλλής 1992: 181-183
147	Πέτρινο	Θεοδωρόπουλος 1994α: 26-30
148	Πετρομαγούλες	Γαλλής 1992: 123
149	Πέτρος Μαγούλα	Feuer 1983: 209
150	Πευκάκια	Θεοχάρης 1958: 31-36, 1962β: 169, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 274, Feuer 1983: 208, Ευσταθίου-Μπάτζιου 1992: 280-284, 1994: 63-65, Efstathiou 1996: 1176-1179
151	Πηγειάδα	Τζιαφάλιας 2000: 85
152	Πλατάνια	Hope-Simpson&Lazenby 1959: 102-103, Θεοχάρης 1966α: 242, GAMS 1965: 141, Χουρμουζιάδης 1979α: 518-519
153	Πρόποδες όρους Δογαντζή	Θεοχάρης 1962α: 186
154	Προφήτης Ηλίας	Γαλλής 1992: 98
155	Πύρασος	Θεοχάρης 1959β: 37, Λαζαρίδης 1967: 333
156	Πύργος Κιερίου	Θεοχάρη 1959α: 69, GAMS 1965: 161, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 296, Feuer 1983: 211, Νικολάου 2000: 377-378
157	Ράχη Παναγιάς	Feuer 1983: 211, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 293, Δημάκη 1994: 96
158	Ραχίτα	Hope-Simpson&Lazenby 1959: 103-104, GAMS 1965: 140
159	Ραχμάνι Μαγούλα	Wace&Thompson 1912: 25-26,35,40-41,207, GAMS 1965: 153, Γαλλής 1992: 144, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 284, Feuer 1983: 210
160	Ρευματιά	Feuer 1983: 211
161	Ρηγί Μαγούλα	Wace&Thompson 1912: 133, GAMS 1965: 158
162	Ριζόμυλος Μαγούλα	Γαλλής 1992: 176
163	Σαρλίκι	Θεοχάρης 1962β: 185, GAMS 1965: 158, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 289, Γαλλής 1992: 156, Feuer 1983: 209
164	Σέσκλο	Θεοχάρης 1977: 99

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΑΛΙΑ/ΑΛΛΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΠΑΡΧΙΑ	ΝΟΜΟΣ
165	Σημειον Μαγούλα		Μαυρογαία, Γέφυρα Ασμακίου	Καλοχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
166	Σκύρος			Σκύρου	Σκοπέλου	Μαγνησίας
167	Σούρπη Μαγούλα			Σούρπης	Αλμυρού	Μαγνησίας
168	Σουφλί Μαγούλα			Λάρισας	Λάρισας	Λάρισας
169	Στάφυλος			Σκοπέλου	Σκοπέλου	Μαγνησίας
170	Στενά Καλαμακίου			Αμυγδαλέας	Λάρισας	Λάρισας
171	Στυλίδα			Στυλίδας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
172	Συκεώνος Μαγούλα			Συκεών	Καρδίτσας	Καρδίτσας
173	Ταράτσα Αγίας Παρασκευής			Αγίας Παρασκευής	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
174	Τατάρ Μαγούλα	Φαλάννα	Μύτικας	Φαλάννης	Τυρνάβου	Λάρισας
175	Ταψί	Νέο Μοναστήρι		Νέου Μοναστηρίου	Δομοκού	Φθιώτιδας
176	Τζίνι				Φαρσάλων	Λάρισας
177	Τουρκογέφυρα Μαγούλα			Δαμασίου	Ελασσόνας	Λάρισας
178	Τρανή Μαγούλα			Αρμενίου	Λάρισας	Λάρισας
179	Τρίκκη			Τρικκαίων	Τρικάλων	Τρικάλων
180	Τσαλμά Μαγούλα		Αμπελότοπος	Τυρνάβου	Τυρνάβου	Λάρισας
181	Τσανγκλί		Καραμάν Τσαιίρ Μαγούλα		Φαρσάλων	Λάρισας
182	Τσανί Μαγούλα				Καρδίτσας	Καρδίτσας
183	Τσερλή Μαγούλα			Καλαμακίου	Αγιάς	Λάρισας
184	Τσουκάνη		Δήμητρα	Δήμητρας	Αγιάς	Λάρισας
185	Τσουκνίδα			Μακρυχωρίου	Λάρισας	Λάρισας
186	Τσουλαριώτικη Μαγούλα			Μελιάς	Λάρισας	Λάρισας
187	Τύρναβος			Τυρνάβου	Τυρνάβου	Λάρισας
188	Φαλάννη 3			Φαλάννης	Τυρνάβου	Λάρισας
189	Φανός			Γλύφας	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
190	Φάρσαλα			Φαρσάλων	Φαρσάλων	Λάρισας
191	Φήκη			Φήκης	Τρικάλων	Τρικάλων
192	Φίλια		Αμακία	Φίλιας	Καρδίτσας	Καρδίτσας
193	Φούρνοι	Αλοπέκα	Καφκί	Ραχών	Φθιώτιδας	Φθιώτιδας
194	Φρούριο	Λάρισα		Λάρισας	Λάρισας	Λάρισας
195	Χάλκη 1			Χάλκης	Λάρισας	Λάρισας
196	Χάσια				Καλαμπάκας	Τρικάλων
197	Χόρτο	Αργαλαστή		Αργαλαστής	Βόλου	Μαγνησίας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

A/A	ΘΕΣΗ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΤΛΑΝΤΑ	ΑΡΙΘΜΗΣΗ GAMS	ΑΡΙΘΜΗΣΗ Hope- Simpson&Dicki nson 1979	ΜΕ	ΥΕ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΣΗ
165	Σημείον Μαγούλα	Καλοχώρι 2				ΥΕ III
166	Σκύρος					ΥΕ IIIΓ1
167	Σούρπη Μαγούλα		495	H 12	Ναι	ΥΕ
168	Σουφλί Μαγούλα	Λάρισα 9	505	H 24	Ναι	ΥΕ IIIA-B
169	Στάφυλος					ΥΕ II
170	Στενά Καλαμακίου	Αμυγδαλέα 2			Ναι	ΥΕ
171	Στυλίδα					ΥΕ
172	Συκεώνος Μαγούλα				Ναι	ΥΕ
173	Ταράτσα Αγίας Παρασκευής					ΥΕ ;
174	Τατάρ Μαγούλα	Φαλάννη 1	514	H 34	Ναι	ΥΕ IIIA-B
175	Ταψί				Ναι	ΥΕ IIIA2-Γ
176	Τζίνι		536	H 50		ΥΕ II-III
177	Τουρκογέφυρα Μαγούλα	Δαμάσι 4			Ναι	ΥΕ
178	Τρανή Μαγούλα	Αρμένιο 2		H 16A	Ναι	ΥΕ ;
179	Τρίκκη				Ναι	ΥΕ IIIB
180	Τσαλμά Μαγούλα	Τύρναβος 5			Ναι	ΥΕ
181	Τσανγκλί		532	H 54	Ναι	ΥΕ III ;
182	Τσανί Μαγούλα		539	J 5	Ναι	ΥΕ III
183	Τσερλή Μαγούλα	Καλαμάκι 1			Ναι	ΥΕ
184	Τσουκάνη					ΥΕ III
185	Τσουκνίδα	Μακρυχώρι 2				ΥΕ
186	Τσουλαριώτικη Μαγούλα				Ναι ;	ΥΕ III
187	Τύρναβος					ΥΕ
188	Φαλάννη 3	Φαλάννη 3				ΥΕ
189	Φανός					ΥΕ, ΥΕ IIA
190	Φάρσαλα		534			ΥΕ
191	Φήκη					ΥΕ III
192	Φίλια			J 7		ΥΕ IIIA-B
193	Φούρνοι		477		Ναι	ΥΕ IIIA2-B
194	Φρούριο	Λάρισα 1		H 23	Ναι	ΥΕ IIB-IIIB
195	Χάλκη 1	Χάλκη 1				ΥΕ
196	Χάσια					ΥΕ III
197	Χόρτο		486	H 5		ΥΕ III

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ
165	Σημείον Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
166	Σκύρος	Πιθανό νεκροταφείο, δεν αναφλερεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
167	Σούρπη Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
168	Σουφλί Μαγούλα	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, πιθανό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, δεν αναφέρεται ο αριθμός τους
169	Στάφυλος	Πιθανός οικισμός, 1 κτίριο, μεμονωμένος λακκοειδής κάθετος τάφος
170	Στενά Καλαμακίου	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
171	Στυλίδα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
172	Συκεώνος Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
173	Ταράτσα Αγίας Παρασκευής	Νεκροταφείο, δεν αναφέρεται το είδος και ο αριθμός των τάφων
174	Τατάρ Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
175	Ταψί	Οικισμός, 2 κτίρια, αρχιτεκτονικά λείψανα, κεραμική, 8 κιβωτιόσχημοι τάφοι intra muros
176	Τζίνι	Πιθανός οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
177	Τουρκογέφυρα Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση
178	Τρανή Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
179	Τρίκκη	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
180	Τσαλμά Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
181	Τσανγκλί	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
182	Τσανί Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
183	Τσερλή Μαγούλα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
184	Τσουκάνη	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
185	Τσουκνίδα	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
186	Τσουλαριώτικη Μαγούλα	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
187	Τύρναβος	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
188	Φαλάνη 3	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
189	Φανός	Νεκροταφείο από δύο τύμβους, περιλαμβάνουν λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους τάφους
190	Φάρσαλα	Νεκροταφείο με 1 θαλαμοειδή κτιστό, 1 λακκοειδή και 1 κιβωτιόσχημο τάφο
191	Φήκη	Νεκροταφείο, 2 κιβωτιόσχημοι τάφοι
192	Φίλια	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική, πιθανό ιερό
193	Φούρνοι	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
194	Φρούριο	Οικισμός, απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, κεραμική
195	Χάλκη 1	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
196	Χάσια	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική
197	Χόρτο	Αδιάγνωστη θέση, κεραμική

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

Α/Α	ΘΕΣΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
165	Σημειον Μαγούλα	Γαλλής 1992:126
166	Σκύρος	GAMS 1965: 178, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 347
167	Σούρπη Μαγούλα	ΚΑρχΧΜνΕ τ.35α: 53, GAMS 1965: 148, Feuer 1983: 208
168	Σουφλί Μαγούλα	GAMS 1965: 151, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 282, Γαλλής 1992: 140, Feuer 1983: 209
169	Στάφυλος	Πλάτων 1949: 534-573, GAMS 1965: 178, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 346, Σκαφιδά 2000α: 368, Βασιλικού 1995: 72, Σκαφιδά 2000β: 402-403
170	Στενά Καλαμακίου	Γαλλής 1992: 97
171	Στυλίδα	Δακωρώνια 1988: 253, Πάντος 1988: 212-213, Παπακωσταντίνου-Κατσούνη 1989γ: 132
172	Συκεώνος Μαγούλα	Χατζηαγγελάκης 2000: 382
173	Ταράτσα Αγίας Παρασκευής	Σταμούδη 1999: 301-305
174	Τατάρ Μαγούλα	GAMS 1965: 153-154, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 285, Feuer 1983: 210, Γαλλής 1992: 187
175	Ταψί	Παπακωσταντίνου-Κατσούνη 1989β: 136, 1990: 179, Δακωρώνια 1990α: 179, 1990β: 69-70, 1997β: 206-207, 1997γ: 215-216, Dakoronia 1994: 233
176	Τζίνι	Hope-Simpson&Dickinson 1979: 290, GAMS 1965: 159, Feuer 1983: 211
177	Τουρκογέφυρα Μαγούλα	Γαλλής 1992: 113
178	Τρανή Μαγούλα	Θεοχάρης 1966γ: 258, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 279-280, Feuer 1983: 209, Γαλλής 1992: 102
179	Τρίκκη	Θεοχάρης 1959α: 68-71, 1962β: 169-170, Λιάγκουρας 1965: 143-144, Θεοχάρης 1968: 247, Παπαγιαννάκης 1996: 226-227, Θεοχάρη 1959: 69-79
180	Τσαλμά Μαγούλα	Γαλλής 1992: 186
181	Τσανγκλί	Wace&Thompson 1912: 114,158, 207, GAMS 1965: 158, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 291, Feuer 1983: 211
182	Τσανί Μαγούλα	Wace&Thompson 1912: 145,207, GAMS 1965: 160, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 295
183	Τσερλή Μαγούλα	Γαλλής 1992: 123-124
184	Τσουκάνη	Feuer 1983: 209
185	Τσουκνίδα	Γαλλής 1992: 143
186	Τσουλαριώτικη Μαγούλα	Feuer 1983: 209
187	Τύρναβος	Helly et al. 1995: 222
188	Φαλάννη 3	Γαλλής 1992: 188
189	Φανός	Παπακωσταντίνου-Κατσούνη 1993: 222-223, 1998: 217-218, Πάντος 1995: 172-173
190	Φάρσαλα	GAMS 1965: 159, Βερδελής 1955: 191-198
191	Φήκη	Παπαγιαννάκης 1996: 227-228
192	Φίλια	Θεοχάρης 1966β: 246, 1967α: 312, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 296, Feuer 1983: 211, Πιλάλη-Παπαστερίου 1983: 49-68
193	Φούρνοι	GAMS 1965: 142
194	Φρούριο	Hope-Simpson&Dickinson 1979: 281, Feuer 1983: 209, Γαλλής 1992: 136-138
195	Χάλη 1	Γαλλής 1992: 188
196	Χάσια	Θεοχάρη 1959: 69
197	Χόρτο	GAMS 1965: 145-146, Hope-Simpson&Dickinson 1979: 276

Α Παρουσία Θαλάσσιου τάφου

Α/Α	ΘΕΣΗ	Α/Α	ΘΕΣΗ	Α/Α	ΘΕΣΗ		
1	Άγια Παρασκευή	51	Γυρτώνη	101	Λυβάδι	161	Πηγαδά
2	Άγιος Αθανάσιος	52	Δ.Α.Κ. Μαγούλα	102	Λουτρό	162	Πλατάνια
3	Άγιος Αθανάσιος	53	Διμερλι Μαγούλα	103	Λοφλακος 1	163	Πράσινος δρυος Δογαντζή
4	Άγιος Ανδρέας	54	Δοιρακι Μαγούλα	104	Μαγούλα	164	Προφήτης Ηλίας
5	Άγιος Αντώνιος	55	Διμητριάδα	105	Μακρί Μαγούλα	165	Πύρασος
6	Άγιος Βασίλειος	56	Δίλοφο	106	Μακρυχώρι	166	Πύργος Κιερίου
7	Άγιος Γεώργιος	57	Διμήνη	107	Μαμαλαίκα	167	Ράχη Παναγής
8	Άγιος Γεώργιος 1	58	Δομνίκο	108	Μαρμαριανή	168	Ραχίτα
9	Άγιος Γεώργιος 4	59	Ελάσσονα	109	Μέγα Μοναστήρι	169	Ραχιά Μαγούλα
10	Άγιος Γεώργιος Μαγούλα	60	Ελάτσια 1	110	Μεγάλη Βελανιδιά	170	Ρευματιά
11	Άγιος Ηλίας	61	Ελευθέριο	111	Μεγάλη Βρύση	171	Ρηγι Μαγούλα
12	Άγιος Νικόλαος	62	Εξάλοφος	112	Μεγάλη Μικρή Μαγούλα	172	Ριζόμυλος Μαγούλα
13	Άγιος Νικόλαος	63	Ζάρκος	113	Μεγάλη Μαγούλα	173	Σαρλίκι
14	Άγρος Μαμαλούδη	64	Ζερβία	114	Μελίτα	174	Σάκιο
15	Αερνά	65	Θεώπετρα	115	Μεσσηνή Μαγούλα	175	Σημέν Μαγούλα
16	Αϊπινιώτικη Μαγούλα	66	Καβάκι	116	Μετοχή	176	Σκύρος
17	Αϊφρακα Μαγούλα	67	Καβάκι Μαγούλα	117	Μικροθήβες	177	Σούρη Μαγούλα
18	Αϊμυριώτικη Μαγούλα	68	Καλατζίνα	118	Μικρόλιθος	178	Σουφλι Μαγούλα
19	Άλος	69	Καλό Νερό	119	Μοδάτος	179	Στάφυλος
20	Αλυγαριά Μαγούλα	70	Καπακλί	120	Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας	180	Στενά Καλαμακίου
21	Αμπέλια Μαγούλα	71	Καραγάτζι Μαγούλα	121	Μοτέλ Μαγούλα	181	Στυλίδια
22	Αμπελιάνας 6	72	Καραϊκία Μαγούλα	122	Μουσταφακλί	182	Συκκίνος Μαγούλα
23	Αμυγδαλή 1	73	Καρατζίκι Μαγούλα	123	Μπαρά	183	Ταράτσα Άγιας Παρασκευής
24	Αμυγδαλιές Μαγούλα	74	Καράι Μαγούλα	124	Μπακόρεμα	184	Τατάρι Μαγούλα
25	Αμφιθέα	75	Καράλη Μαγούλα	125	Μπουρνάμπασα	185	Τασι
26	Ανάβρα	76	Καράλη Μαγούλα 2	126	Μυροράχη	186	Τζήνη
27	Άνω Βαρδάτες	77	Κασταράκι Σέσκλου	127	Μύλος	187	Τουρκογόφυρα Μαγούλα
28	Άργισσα	78	Καστρί	128	Μύκικας	188	Τρανή Μαγούλα
29	Αρχάνι	79	Καστρί 1	129	Νέα Αγχάλιος	189	Τρικκή
30	Αχιλλέων	80	Καστρί Τυρνάβου	130	Νέα Ιωνία Βόλου	190	Ταξιμά Μαγούλα
31	Αγιός	81	Κάστρο Βόλου	131	Νεσσώνη	191	Τασιγκλί
32	Βαλόγουρνα	82	Κάστρο Κρανιώνας	132	Νησί	192	Τασι Μαγούλα
33	Βελεστίνο	83	Κάστρο Λαμίας	133	Νίκαια 1	193	Τατηλή Μαγούλα
34	Βελεστίνο 4	84	Κάστρο Φιλιάκης	134	Νιουράκι	194	Ταυκική
35	Βουβάδα	85	Κάστρον	135	Παϊδόπολης Μαγούλα	195	Ταυκινίδα
36	Βουλοκάλλιβα	86	Καστροράχη	136	Παλασκάστρο	196	Ταυλαριώτικη Μαγούλα
37	Βραστήρα Μαγούλα	87	Κεραμαριά Μαγούλα	137	Παλασόμυλος	197	Τόρναβος
38	Βρυότοπος	88	Κεφάλια	138	Παλαμός	198	Φαλάνη 3
39	Βρύση	89	Κεφαλόβρισσο	139	Παλιόμπελα	199	Φανός
40	Βρύση Πλατανιά	90	Κυψέλη 1 Μαγούλα	140	Παλιόμπελα Μαγούλα	200	Φάρασα
41	Βρύση Πλατανιά	91	Κιλελέρ	141	Παπαβασιλείου	201	Φήκη
42	Γελοδόσιος	92	Κόμπουρλι	142	Παπαγιάννη	202	Φίλια
43	Γενίκι	93	Κοιμένο Τζαμί	143	Παπουτσιά	203	Φούρνοι
44	Γκερένη Μαγούλα	94	Κουτσόχερο	144	Πέρα Μαχαλά Ροδιάς Μαγούλα	204	Φουρίο
45	Γκιόλι	95	Κούφια Ράχη	145	Περσουλιά	205	Χάλη 1
46	Γκούβα	96	Κιμήνη	146	Πέτρα	206	Χάσια
47	Γόννοι	97	Κιούρη	147	Πέτρινο	207	Χόρτο
48	Γούρα	98	Κιούρη Μαγούλα	148	Πετρομαγούλες		
49	Γρησα	99	Λάρισα	149	Πέτρος Μαγούλα		
50	Γυνακάστρο	100	Λάρισα Κρεμαστή	150	Τευκάκια		

11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανώνυμη Βιβλιογραφία:

- Υπουργείο Πολιτισμού. Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων. 1998. *Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος*. τ.22, Νομός Καρδίτσας. Αθήνα.
- Υπουργείο Πολιτισμού. Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων. 2003. *Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος*. τ.35, Νομός Μαγνησίας. Αθήνα.
- Υπουργείο Πολιτισμού. Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων. 2003. *Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος*. τ.35Α, Νομός Μαγνησίας. Αθήνα.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1985. «Δοκιμαστική τομή στο Διμήνι». *ΑΔ* 32 (1977) Χρ. Β'1, 132-134.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1989. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι. Οικόπεδο Χρ. Ζωγράφου». *ΑΔ* 39 (1984) Χρ. Β'1, 138-140.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1992α. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι. Οικόπεδο Δ.Κατσαρού». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 245-246.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1992β. «Μυκηναϊκός Οικισμός στο Διμήνι». Στο *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δ.Ρ.Θεοχάρη*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ-ΙΔ' Ε.Π.Κ.Α. 272-278. Πιν.54-59.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1993. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ. Β'1 238-239.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1994α. «Ο Μυκηναϊκός Οικισμός Διμηνίου». Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990 (Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990)*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ 225-232.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1994β. «Η μυκηναϊκή πόλη στο Διμήνι: Νεότερα δεδομένα για την αρχαία Ιωλκό». Στο *Νεότερα δεδομένα των ερευνών για την αρχαία Ιωλκό Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 12 Μαΐου 1993*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορικών Ερευνών. 17-43.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1995α. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι». *ΑΔ* 44 (1989) Χρ. Β'1, 225-227.

- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1995β. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι. Οικόπεδο Ν. Κωτσάλη». *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 194-196.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1997. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι». *ΑΔ* 47 (1992) Χρ. Β'1, 222.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1998. «Ανασκαφικές εργασίες. Μεγάλη Βελανιδιά. Οικόπεδο Συρβανίδη». *ΑΔ* 48 (1993) Χρ. Β'1, 236-237.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1999. «Μυκηναϊκός κεραμικός κλίβανος στο Διμήνι». Στο *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου*. Λαμία: ΥΠ.ΠΟ. 131-142.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2000. «Οικία με διάδρομο από την αρχαία Ιωλκό». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της*. 1^η Επιστημονική Συνάντηση. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 279-291.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2001. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι». *ΑΔ* 51 (1996) Χρ. Β'1, 330-331.
- Αδρύμη, Β. Μαλακασιώτη, Ζ. Μπάτζιου, Α. 1990. "Μυκηναϊκή Μαγνησία" *Αρχαιολογία* 34, 31-39.
- Anderson, J. K. 1995. The Geometric Catalogue of Ships. In *The Ages of Homer*. Ed. J. B. Carter & S. P. Morris. Austin: University of Texas Press. 181-191.
- Αραχωβίτη, Π. 1992. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο Δημ. Καραμπερόπουλου». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 260-261.
- Αραχωβίτη, Π. 1993. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο Γ.Χ.Λαϊτσου». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ. Β'1, 248-249.
- Αραχωβίτη, Π. 1996. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο Χρ.Χατζηκωτούλα». *ΑΔ* 46 (1991) Χρ. Β'1, 216.
- Αραχωβίτη, Π. 2000α. «Ανασκαφικές εργασίες. Έργο διαπλάτυνσης Εθνικής οδού. Τμήμα Αερινό-Μ.Μοναστήρι». *ΑΔ* 50 (1995) Χρ. Β'1, 363.
- Αραχωβίτη, Π. 2000β. «Στοιχεία αρχαιολογικής δράσης στις Φερές και την ευρύτερη περιοχή τους τα τελευταία οχτώ χρόνια». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της*. 1^η Επιστημονική Συνάντηση. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 355-371.
- Αραχωβίτη, Π., Ιντζεσίλογλου, Αργ. 2000. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο Ιωαν.Γιαννούση». *ΑΔ* 50 (1995) Χρ. Β'1, 363-365.

- Αραχωβίτη, Π., Καράμπελιας, Α. 2000. «Έργο διαπλάτυνσης νέας εθνικής οδού: Σωστική ανασκαφή Αερινού». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 451.
- Αρβανιτόπουλος, Απ. 1913. «Ανασκαφαί και έρευναι. β') Εν Ιωλκώ». *ΠΑΕ* (1912), 229-234.
- Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη, Ό. 1986. «Τοπογραφία της περιοχής των Φερών Θεσσαλίας κατά την προϊστορική περίοδο» *ΑΔ* 34 (1974) Μελ. Α', 174-206.
- Βασιλικού, Ν. 1995. *Ο Μυκηναϊκός Πολιτισμός*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 152.
- Bennet, J. and Shelmerdine, C.W. 2001. "Not the Palace of Nestor: The development of the "Lower Town" and other non-palatial settlements in LBA Messinia". In *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, Brannigan, K. (ed.) Sheffield: Sheffield Academic Press, 135-140.
- Βερδελής, Ν.Μ. 1952. «Ανασκαφικά έρευναι εν Θεσσαλία. Α. Ανασκαφή Πτελεού». *ΠΑΕ* (1951), 129-154.
- Βερδελής, Ν.Μ. 1955. «Ανασκαφικά έρευναι εν Θεσσαλία». *ΠΑΕ* (1952), 164-204.
- Βερδελής, Ν.Μ. 1956. «Ανασκαφικά έρευναι εν Θεσσαλία». *ΠΑΕ* (1953), 120-132.
- Βερδελής, Ν.Μ. 1960. «Ανασκαφή Φαρσάλου». *ΠΑΕ* (1955), 120-132.
- Γαλλής, Κ.Ι. 1977. «Ανασκαφαί. Λάρισα. Οδός Μεταξά 19 (οικόπεδο Αναστ. Βάη)». *ΑΔ* 28 (1973) Χρ. Β'1, 327.
- Γαλλής, Κ.Ι. 1984. «Ανασκαφικές εργασίες. Βλοχός». *ΑΔ* 31 (1976) Χρ. Β'1, 176.
- Γαλλής, Κ.Ι. 1991. «Σύντομο χρονικό των Αρχαιολογικών ερευνών σε προϊστορικές θέσεις της περιοχής του Τυρνάβου». Στο *Πρακτικά Πρώτου Συνεδρίου Τυρναβίτικων Σπουδών (Τύρναβος 9-10 Σεπτεμβρίου 1990)*. Τύρναβος: Έκδοση Δήμου Τυρνάβου. 11-20.
- Γαλλής, Κ.Ι. 1992. *Άτλας προϊστορικών οικισμών ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας*. Λάρισα: Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας.
- Cavanagh, W. and Mee, Chr. 1998. *A private place: death in prehistoric Greece*. SIMA 125. Jousered: Paul Astroms Forlag.
- Decourt, J.Cl. 1994. «Παλιάμπελα-Φύλλος, Μια νέα πόλη στην κοιλάδα του Ενιπέα». Μτφ.: Σαμαράς Κ. *Θεσσημ* τ.26^{ος}. Λάρισα. 19-37.
- Decourt, J.Cl. 1995. «Παλιάμπελα-Φύλλος, Μια νέα πόλη στην κοιλάδα του Ενιπέα». Μτφ.: Σαμαράς Κ. *Θεσσημ* τ.27^{ος}. Λάρισα. 13-32.

- Dickinson, O.T.P.K. 1977. *The origins of Mycenaean civilization*. SIMA Vol.XLIX. Götterbog: Paul Astroms Forlag.
- Δακορώνια, Φ. 1986. «Ανασκαφικές εργασίες. Μπικιόρεμα». *ΑΔ* 33 (1978) Χρ. Β'1, 136-137.
- Δακορώνια, Φ. 1988. «Ανασκαφικές εργασίες. Στυλίδα. Οδός Λαμίας (οικόπεδο Ασπ. Λέρη)». *ΑΔ* 35 (1980) Χρ. Β'1, 253.
- Δακορώνια, Φ. 1990α. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι. Οικόπεδο Σ.Τελούδη». *ΑΔ* 40 (1985) Χρ., 179.
- Δακορώνια, Φ. 1990β. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι. Οδός Τσουλάκογλου Ο.Τ. 26». *ΑΔ* 41 (1986) Χρ., 69-70.
- Dakoronia, F. 1994. "Sperheios valley and the adjacent area in Late Bronze Age and Early Iron Age". Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990*. (Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990). Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. 233-242.
- Δακορώνια, Φ. 1997α. «Ανασκαφικές εργασίες. Αρχαιολογικός χώρος Εχίνου. Αγρός Κ.Σουλιώτη». *ΑΔ* 47 (1992) Χρ. Β'1, 190-191.
- Δακορώνια, Φ. 1997β. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι. Κοινοτικά έργα». *ΑΔ* 47 (1992) Χρ. Β'1, 206-207.
- Δακορώνια, Φ. 1997γ. «Μυκηναϊκά ευρήματα από την Αχαΐα Φθιώτιδα». Στο *Αχαιοφθιώτικα Β' Πρακτικά του Β' Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών. τ.α'.* Αλμυρός. 209-224.
- Δακορώνια, Φ. 1998α. «Ανασκαφικές εργασίες. Λαμία. Οικόπεδο Φ. Σφυρή». *ΑΔ* 48 (1993) Χρ. Β'1, 199.
- Δακορώνια, Φ. 1998β. «Παραδόσεις αρχαίων. Παραδόσεις Αρχαίων. Κορομηλιά». *ΑΔ* 48 (1993) Χρ. Β'1, 221.
- Δακορώνια, Φ. 1999. «Νομός Φθιώτιδας: Μέρος του Μυκηναϊκού Κόσμου ή της περιφέρειάς του;». Στο *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου*. Λαμία: ΥΠ.ΠΟ. 181-186.
- Δακορώνια, Φ. 2000α. «Παραδόσεις Αρχαίων. Νησί». *ΑΔ* 50 (1995) Χρ. Β'1, 349.
- Δακορώνια, Φ. 2000β. «Το έργο της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων από το 1900 έως το 1998». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 13-21.

- Δακορώνια, Φ. 2000γ. «Οι πρώιμες φάσεις της ΥΕ περιόδου στο νομό Φθιώτιδας». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 35-37.
- Δημάκη, Σ. 1994. «Προϊστορικοί οικισμοί στη βόρεια Φθιώτιδα». Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990. (Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990)*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. 91-102.
- Δούγλερη-Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1994. «Οι νεώτερες αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή των Αρχαίων Φερών». Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990 (Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990)*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. 71-92.
- Easterling, P.E.-Knox, B.M.W. 1999. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. 3^η εκδ. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Efstathiou, A. 1996. «Νέα στοιχεία για τις μυκηναϊκές θέσεις στην περιοχή του Βόλου». *Ad Atti e memorie del secondo congresso internazionale di Micenologia Roma-Napoli 14-20 Ottobre 1991. A cura di De Miro, E. Godart, L. Sacconi, A. Volume terzo. Roma. 1175-1188.*
- Ευσταθίου-Μπάτζιου, Α. 1991. «Μυκηναϊκά από τη Νέα Ιωνία Βόλου» *ΑΔ* 40 (1987) Μελ. Α', 17-70.
- Ευσταθίου-Μπάτζιου, Α. 1992. «Νεότερες ανασκαφικές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή της μαγούλας Πευκάκια». Στο *Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη*. 279-285.
- Ευσταθίου-Μπάτζιου, Α. 1994. «Αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών στη Ν.Ιωνία και στην περιοχή Πευκακίων». Στο *Νεότερα δεδομένα των ερευνών για την αρχαία Ιωλκό. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 12 Μαΐου 1993*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορικών Ερευνών. 59-69.
- Ευσταθίου-Μπάτζιου, Α. 1999. «Το νεκροταφείο της Νέας Ιωνίας (Βόλου) κατά την μετάβαση από την ΥΕ ΙΙΙΓ στην ΠΓ εποχή». Στο *Η περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου. Α' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο Λαμία 1994*. Λαμία: ΥΠ.ΠΟ. 117-130.
- Ευσταθίου, Α., Μαλακασιώτη, Ζ., Reinders, R. 1995. «Ελληνο-ολλανδικό πρόγραμμα επιφανειακών ερευνών». *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 208-210.

- Θεοδωρόπουλος, Κ.Θ. 1994α. «Προϊστορικές οχυρωμένες θέσεις στην περιοχή της Λάρισας». Στο *Σελίδες από την ιστορία της Λάρισας. Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών Λάρισα 20-21 Μαρτίου 1993*. Λάρισα. 17-36.
- Θεοδωρόπουλος, Κ.Θ. 1994β. «Προϊστορικοί οικισμοί στην περιοχή της Νίκαιας». Στο *Νίκαια Λάρισας Από την ιστορία της θεσσαλικής κομόπολης. Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ιστορικών Σπουδών της Νίκαιας 11 Απριλίου 1992*. Λάρισα: Έκδοση Κοινότητας Νίκαιας. 17-32.
- Θεοχάρη, Μ.Δ. 1959. «Εκ της προϊστορικής Τρίκκης» *Θεσσαλικά*, 2, 69-79.
- Θεοχάρη, Μ.Δ. 1960. «Μυκηναϊκά εκ Λαρίσης» *Θεσσαλικά*, 3, 47-56.
- Θεοχάρη, Μ.Δ. 1962. «Δοκιμαστική ανασκαφή εις Χασάμπαλι Λαρίσης» *Θεσσαλικά*, 4, 35-50.
- Θεοχάρη, Μ. 1972. *Οδηγός Μουσείου Βόλου*. Αθήνα: Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών.
- Θεοχάρη, Μ.Δ. 1973. «Πήλινο μυκηναϊκό άρμα από την Θεσσαλία» *ΑΘΜ Β'*. Βόλος. 235-249.
- Θεοχάρης, Δ. 1957. *Εργον* (1956), 43-50.
- Θεοχάρης, Δ. 1958. «Ιωλκός και Νήλεια» *Εργον* (1957), 31-36.
- Θεοχάρης, Δ. 1959α. *Εργον* (1958), 68-71.
- Θεοχάρης, Δ. 1959β. «Πύρασος» *Θεσσαλικά*, 2, 29-68.
- Θεοχάρης, Δ. 1961α. *Εργον* (1960), 55-61.
- Θεοχάρης, Δ. 1961β. «Ανασκαφαί εν Ιωλκώ». *ΠΑΕ* (1956), 119-140.
- Θεοχάρης, Δ. 1962α. «Ανασκαφαί εν Ιωλκώ». *ΠΑΕ* (1957), 54-69.
- Θεοχάρης, Δ. 1962β. «Θεσσαλία». *ΑΔ* 16 (1960) Χρ., 167-186.
- Θεοχάρης, Δ. 1962γ. *Εργον* (1961), 51-60.
- Θεοχάρης, Δ. 1963. «Τυχαία ευρήματα-Περισυλλογαί αρχαίων». *ΑΔ* 17 (1961-1962) Χρ. Β'2, 178-179.
- Θεοχάρης, Δ. 1964. «Ανασκαφαί Ιωλκού». *ΠΑΕ* (1961), 45-54.
- Θεοχάρης, Δ. 1965α. «Ανασκαφαί και έρευναι. Περισυλλογαί αρχαίων. Φίλια (Καρδίτσης)» *ΑΔ* 18 (1963) Χρ. Β'1, 135-139.
- Θεοχάρης, Δ. 1965β. «Ανασκαφαί και έρευναι. Περισυλλογαί αρχαίων. Προϊστορικοί οικισμοί». *ΑΔ* 18 (1963) Χρ. Β'1, 143.
- Θεοχάρης, Δ. 1966α. «Μουσειά και συλλογαί. Αρχαιολογική Συλλογή Λαμίας» *ΑΔ* 19 (1964) Χρ. Β'2, 241-243.

- Θεοχάρης, Δ. 1966β. «Ανασκαφαί. 1. Ιερόν Αθηνάς εν Φίλια Καρδίτσης α. ανασκαφή ιερού» *ΑΔ* 19 (1964) Χρ. Β'2, 244-249.
- Θεοχάρης, Δ. 1966γ. «Ανασκαφαί. 2. Ανασκαφή Μυκηναϊκών θαλαμοειδών τάφων παρά το Μέγα Μοναστήριον (Λαρίσης)». *ΑΔ* 19 (1964) Χρ. Β'2, 255-258, Πιν. 292γ, δ, ε, 300α, 301α, β.
- Θεοχάρης, Δ. 1966δ. «Δοκιμαστικά σκαφαί-Τοπογραφικά Έρευναι-Περισυλλογαί αρχαίων». *ΑΔ* 19 (1964) Χρ. Β'2, 260-267.
- Θεοχάρης, Δ. 1967α. «Ανασκαφαί και έρευναι. Ιερόν Αθηνάς Ιτωνίας (Φίλια Καρδίτσης)» *ΑΔ* 20 (1965) Χρ. Β'2, 311-313.
- Θεοχάρης, Δ. 1968. «Αρχαιότητες και μνημεία Θεσσαλίας. Β' Ανασκαφαί και έρευναι» *ΑΔ* 21 (1966) Χρ. Β'2, 247-255.
- Θεοχάρης, Δ. 1969α. «Ανασκαφαί και έρευναι. Μπουρνάμπασυ» *ΑΔ* 22 (1967) Χρ. Β'2, 296.
- Θεοχάρης, Δ. 1969β. «Ανασκαφαί και έρευναι. Φίλια» *ΑΔ* 22 (1967) Χρ. Β'2, 295.
- Θεοχάρης, Δ. 1969γ. «Ανασκαφαί και έρευναι. Πευκάκια» *ΑΔ* 23 (1968) Χρ. Β'2, 263.
- Θεοχάρης, Δ. 1969δ. «Ανασκαφαί και έρευναι. Εξάλοφος Τρικάλων» *ΑΔ* 23 (1968) Χρ. Β'2, 263-265.
- Θεοχάρης, Δ. 1969ε. «Θολωτοί μυκηναϊκοί τάφοι επί της Όσσης». *ΑΑΑ* (1969) II 2, 165-167.
- Θεοχάρης, Δ. 1970. «Ανασκαφαί και έρευναι. Σπηλιά» *ΑΔ* 24 (1969) Χρ. Β'2, 223.
- Θεοχάρης, Δ. 1977. *Έργον* (1976), 99.
- Θεοχάρης, Δ., Χουρμουζιάδης, Γ. 1969α. «Τυχαία ευρήματα-Περισυλλογαί-Παραδόσεις αρχαίων. Ελασσών». *ΑΔ* 23 (1968) Χρ. Β'2, 269.
- Θεοχάρης, Δ., Χουρμουζιάδης, Γ. 1969β. «Τυχαία ευρήματα-Περισυλλογαί-Παραδόσεις αρχαίων. Άγιος Βασίλειος». *ΑΔ* 23 (1968) Χρ. Β'2, 269.
- Halstead, P. 1977. *Prehistoric Thessaly. The submergence of civilization in Mycenaean Geography*. Εκδ Bintliff J. Cambrigde. 23-29.
- Helly, Br., Decourt, Y.Cl., Lucas, G., Bravard, J.P., Feuer, Br. 1995. “Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή. Μυκηναϊκές τοποθεσίες στη Βόρεια Θεσσαλία”. *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 222.
- Helly, Br. Bravard, J.P. Caputo, R. 2000. «Η Ανατολική Θεσσαλική Πεδιάδα: Μεταβολές των ιστορικών τοπίων και η προσχωματική εξέλιξη». *ΘεσσΗμ* τ.38^{ος}. Λάρισα. 3-35.

- Hope-Simpson, R. 1965. *A Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites*. Institute of Classical Studies, Bulletin Supplement no 16. Londres.
- Hope-Simpson, R. and Lazenby, J.F. 1959. "The Kingdom of Peleus and Achilles". *Antiquity* XXXIII. 102-105.
- Hope-Simpson, R. and Dickinson, O.T.P.K. 1979. *A Gazetteer of Aegean Civilization in the Bronze Age. Vol.I: The Mainland and Islands*. Göteborg: SIMA Vol. LII.
- Hunter, A. 1953. *The Bronze Age in Thessaly and its environs, with special reference to Mycenaean Culture*. Ph.D. Diss. Oxford.
- Ιακωβίδης, Σπ. 1969. «Τα Μυκηναϊκά έθιμα ταφής». *ΑΑΑ* (1969) II 1, 120-131.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ.. 1988α. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Λόφος Καστράκι (οικόπεδο Γ.Τσούμπεκου)». *ΑΔ* 35 (1980) Χρ. Β'1, 270-271.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1988β. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οδός Άλκηστης (οικόπεδο Βασ. Μανούρα)». *ΑΔ* 36 (1981) Χρ. Β'2, 249.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1988γ. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέα Ιωνία Βόλου». *ΑΔ* 36 (1981) Χρ. Β'2, 252.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1992α. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο. Κ. και Στ. Τσουμπέκου». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 255-256.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1992β. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο. Μ.Σαράντη». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 256-257.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1992γ. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικόπεδο. Γ.Κουρίτα». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 258-259.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1995α. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οδός Αγίου Χαραλάμπους και Αλκήστιδος (οικόπεδο Μιχάλη Ταχούλα)». *ΑΔ* 44 (1989) Χρ. Β'1, 219-220.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1995β. «Ανασκαφικές εργασίες. Οδός Αγίου Χαραλάμπους και Αλκήστιδος (οικόπεδο Μιχάλη Ταχούλα)». *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 201-203.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1996α. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικ. Ν.Θεοδωρόπουλου». *ΑΔ* 46 (1991) Χρ. Β'1, 212-213.
- Ιντζεσίλογλου, Αργ. 1996β. «Ανασκαφικές εργασίες. Βελεστίνο. Οικ. Μ.Τέτσια». *ΑΔ* 46 (1991) Χρ. Β'1, 215.
- Ιντζεσίλογλου, Μπ. 1985. «Η πόλη Μελίβουια της Μαγνησίας: Προσπάθεια ταύτισης της θέσης». *ΑΘΜ τ.Ζ'*. Βόλος. 127-143.

- Ιντζεσίλογλου, Μπ. 1994. «Νέα αποτελέσματα της έρευνας για τη θέση της Ιωλκού». Στο *Νεότερα δεδομένα των ερευνών για την αρχαία Ιωλκό. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 12 Μαΐου 1993*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορικών Ερευνών. 71-82.
- Ιντζεσίλογλου, Μπ. 1999. «Η σημερινή θέση της αρχαίας τοπογραφίας στην ευρύτερη περιοχή του Παλαμά Καρδίτσας». Στο *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά 2-3 Ιουλίου 1994*. τ.1^{ος}. Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. 107-121.
- Κακαβογιάννης, Ευάγγ. 1985. «Ανασκαφικές εργασίες. Κάστρο Φυλακής». *ΑΔ* 32 (1977) Χρ. Β'1, 129.
- Καραγιάννης, Γ.Στ. 1999. «Αρχαίες πόλεις και τοπωνύμια του τ. δήμου Τιτανίου στους Αρχαίους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς». Στο *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά 2-3 Ιουλίου 1994*. τ.1^{ος}. Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. 123-130.
- Κατακούτα, Σ. 1993. «Ανασκαφικές εργασίες. Επαρχία Λάρισας. Κιλελέρ». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ. Β'1, 268.
- Κατακούτα, Σ. 1999. «Ανασκαφικές εργασίες. Αρχαιολογικός χώρος Διλόφου». *ΑΔ* 49 (1993) Χρ. Β'1, 338.
- Καταράχια, Κ.Π. 2000. «Η αρχαία Θεσσαλιώτις (Ιστορία-Αρχαιολογία-Πόλεις-Ιερά-Λατρεία-Νομισματοκοπία)». *Καρδιτσιώτικα Χρονικά* τ. V Καρδίτσα. 9-37.
- Κορδάτος, Γ. 1960. *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς: από τα αρχαία χρόνια ως τα σήμερα*. Αθήνα: 20^{ος} αιώνας.
- Κουρουνιώτης, Κ. 1906. «Ανασκαφή Θολωτού Τάφου εν Βόλω» *ΑΕ*. 211-239. Πιν. 12-15.
- Kyparissi-Apostolika, N. 1994. «Prehistoric inhabitation in Theopatra cave, Thessaly». Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990. Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. 103-108.
- Λαζαρίδης, Π. 1967. «Μεσαιωνικά μνημεία Θεσσαλίας. Ανασκαφή κοσμικού κτίσματος» *ΑΔ* 20 (1965) Χρ. Β'2, 327-334.
- Leake, W.M. 1998. *Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1809-1810*. Ανάτυπο από τον 33ο τόμο του "Θεσσαλικού Ημερολογίου". Μτφ. Αργυρούλης Β.Ε. Λάρισα.
- Leake, W.M. 1999α. *Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1809-1810*. Ανάτυπο από τον 35ο τόμο του "Θεσσαλικού Ημερολογίου". Μτφ. Αργυρούλης Β.Ε. Λάρισα.

- Lesky, A. 1990. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. 5^η εκδ. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Λιάγκουρας, Ά. 1965. «Ανασκαφαί και έρευναι. Περισυλλογαί αρχαίων. Στεφανοβίκειον (πρώην Χατζήμισι)» *ΑΔ* 18 (1963) Χρ. Β'1, 144.
- Μαζαράκης-Αιτιάν, Αλ. 2000. *Όμηρος και Αρχαιολογία*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 1988. «Ανασκαφικές εργασίες. Βόλος. Οδός Παπακυριαζή 68-70». *ΑΔ* 36 (1981) Χρ. Β'2, 252-253.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 1989. «Ανασκαφικές εργασίες. Κάτω Μαυρόλοφος». *ΑΔ* 39 (1984) Χρ. Β, 140-141.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 1992. «Θαλαμοειδής μυκηναϊκός τάφος στον Κάτω Μαυρόλοφο Αλμυρού». Στο *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δ.Ρ.Θεοχάρη*. Δημοσιεύματα του ΑΔ / ΥΠ.ΠΟ 48. Αθήνα: ΤΑΠ. 267-271.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 1993. «Ανασκαφικές εργασίες. Βόλος. Οδός Βελισαρίου 38 οικόπεδο Αγγ. Κοκότσικα». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ. Β'1, 240-241.
- Μαλακασιώτη, Ζ., Reinders, R. 1997. «Επιφανειακές έρευνες-Αυτοψίες». *ΑΔ* 47 (1992) Χρ. Β'1, 236-237.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 1994. «Νεότερα δεδομένα για την αρχαία Ιωλκό στα Παλιά του Βόλου». Στο *Νεότερα δεδομένα των ερευνών για την αρχαία Ιωλκό. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 12 Μαΐου 1993*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορικών Ερευνών. 47-54.
- Μαλακασιώτη, Ζ. 2000. «Το έργο της ΙΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην περιοχή του Αλμυρού». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 331-338.
- Maran, J. 1995. "Structural changes in the pattern of settlement during the Shaft Grave period on the Greek mainland". In *Politeia. Society and state in the Bronze Age. Proceedings of the 5th International Aegean Conference 10-13 April 1994*. I. 67-72.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1988. «Ανασκαφικές εργασίες. Διμήνι. Οικ. Παναγ.Βαϊτσόπουλου». *ΑΔ* 35 (1980) Χρ. Β'1, 272.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1992α. «Ανασκαφικές εργασίες. Δημητριάδα. Δημόσιο οικόπεδο (αριθ. ΒΚ 374)». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 251-252.

- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1992β. «Ανασκαφικές εργασίες. Δημητριάδα. Οικ. Ελ.Γκουτζίνη». *ΑΔ* 42 (1987) Χρ. Β'1, 252.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1994. «Μυκηναϊκός κεραμεικός κλίβανος». Στο *Θεσσαλία: δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990: Αποτελέσματα και προοπτικές Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990*. τ. Α. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού 1994. 215-224.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1995. «Ανασκαφικές εργασίες. Δημητριάδα. Οικόπεδο Τρ. Ζέρβα». *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 201.
- Mylonas, G.E. 1966. *The Mycenae and the Mycenaean Age*. New Jersey: Princeton University Press.
- Νικολάου, Ε. 1999. «Ανασκαφικές εργασίες. Επιφανειακή έρευνα στην Καρδίτσα». *ΑΔ* 49 Χρ. (1994) Β'1, 333-334.
- Νικολάου, Ε. 2000. «Ανασκαφικές εργασίες. Πύργος Κιερίου». *ΑΔ* 50 (1995) Χρ. Β'1, 377-378.
- Όμηρος. *Ιλιάδα*. τ. Α. Μτφ: Κομνηνού-Κακριδή. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
- Page, L.D. 1959. *History and the Homeric Iliad*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Πανέρης, Ι.Ρ. 1997. «Αχλλέας και Άλος». Στο *Αχαιοφθιώτικα Β' Πρακτικά του Β' Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών*. τ.α'. Αλμυρός. 13-30.
- Πανταζής, Β. 1996. *Ομηρική Γεωγραφία και Ομηρική Εποχή Ι. Ο εξομηρισμός της αρχαίας Ελλάδας και το πρόβλημα των Μυκηνών*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Πάντος, Π.Α. 1988. «Ανασκαφικές εργασίες. Στυλίδα. Οδός Ζήση Διβριώτη». *ΑΔ* 36 (1981) Χρ. Β'1, 212-213.
- Πάντος, Π.Α. 1995. «Ανασκαφικές εργασίες. Γλύφα». *ΑΔ* 45 (1990) Χρ. Β'1, 172-173.
- Παπαγιαννάκης, Κωνστ. 1996. «Η Μυκηναϊκή Τρίκκη και η βορειοδυτική περιοχή της Θεσσαλίας» *Τρικαλινά* 16, 225-239.
- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1989α. «Ανασκαφικές εργασίες. Αρχάνι. Οικ. Β.Ξαρχόπουλου». *ΑΔ* 38 (1983) Χρ. Β'1, 180.
- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1989β. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι. Κοινοτική οδός (οικόπεδο Δ. Βουλκούδη)». *ΑΔ* 39 (1984) Χρ. Β, 136.
- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1989γ. «Ανασκαφικές εργασίες. Στυλίδα. Οδός Καρκάλη 119 (οικόπεδο Γ. Γεωργιάδου)». *ΑΔ* 39 (1984) Χρ. Β, 132.

- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1990. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Μοναστήρι. Οδός Κοινοτική (οικόπεδο Ν.Γκουγκούδη)». *ΑΔ* 40 (1985) Χρ., 179.
- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1993. «Ανασκαφικές εργασίες. Γλύφα». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ., 222-223.
- Παπακωσταντίνου-Κατσούνη, Μ. 1998. «Ανασκαφικές εργασίες. Γλύφα». *ΑΔ* 48 (1993) Χρ. Β'1, 217-218.
- Παπαχατζής, Ν.Δ. 1937. *Τα λείψανα και η ιστορία των αρχαίων πόλεων του Βόλου*. Βόλος: Εκδοτικός Οίκος Σ.Ν.Σχοινά.
- Παπαχατζής, Ν.Α. 1959. «Η σημερινή θέση της τοπογραφικής μελέτης της αρχαίας Θεσσαλίας» *Θεσσαλικά*, 23-21.
- Pelon, O. 1976. *Tholoi, Tumuli et Cercles Funeraires. Recherches sur les monuments funeraires de plan circulaire dans l' Egee de l'age du Bronze*. Athenes: Ecole Francaise d' Athenes.
- Πιλάλη-Παπαστερίου, Α. 1999. «Η μυκηναϊκή παρουσία στη Μακεδονία. Προβλήματα και επανεκτιμήσεις». Στο *Η περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου*. Λαμία: ΥΠΠΟ. 103-106.
- Πιλάλη-Παπαστερίου, Α., Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Κ. 1983. «Νέα ανασκαφική έρευνα στο ιερό της Φίλιας». *Ανθρωπολογικά* 4, 49-68.
- Πλάτων, Ν. 1949. "Ο τάφος του Σταφύλου και ο μινωικός αποικισμός της Πεπαρήθου". *ΚρητΧρον* Γ, 534-573.
- Πλάτων, Ν. 1970. «Η γένεση της Μυκηναϊκής δύναμης». Στο *ΙΕΕ* τ.Α'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. 242-259.
- Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα, Ν. 1994. «Παιδικές ταφές στη Μυκηναϊκή Ελλάδα» *ΑΔ* 42 (1987) Μελ. Α', 8-26.
- Renfrew, J.M. 1964. "A report on recent finds of carbonized cereal grains and seeds from prehistoric Thessaly" *Θεσσαλικά*, 5, 21-30.
- Rutter, J.B. 1993. "The prepalatial Bronze Age of the southern and central Greek mainland" *AJA* vol.97 no.4 , 745-797.
- Σακελλαρίου, Μ. 1971. «Εθνική και πολιτική ανασύνταξη (1125-700 π.Χ.)». Στο *ΙΕΕ*. τ.Β'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. 14-65.
- Scoufopoulos, N.C. 1971. *Mycenaean Citadels*. SIMA. Vol. XXII. Göteborg: Södra Vägen 61.
- Shelmerdine, C.W. 1997. "The Palatial Bronze Age of the southern and central Greek mainland". *AJA* vol.101 no.3, 537-585.

- Σκαφιδά, Ε. 2000α. «Ανασκαφικές εργασίες. Στάφυλος». *ΑΔ* 50 (1995) Χρ. Β'1, 368.
- Σκαφιδά, Ε. 2000β. «Από την πεδιάδα της Καρδίτσας στα νησιά των Β.Σποράδων. Η γραφειοκρατική ματιά μιας αράχνης!». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 395-406.
- Στάης, Β. 1901. «Αι εν Διμήνι (Θεσσαλίας) ανασκαφαί» *ΠΑΕ* (1901), 37-40.
- Stählin, Fr. 2000. *Η αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους αρχαίους ελληνικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*. Μτφ. Παπασωτηρίου Γ. Θανοπούλου Αν. Επιμ. Νήμας Θ. Α. 1η εκδ. 1924. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Σταμούδη, Αικ. 1999. «Ανασκαφικές εργασίες. Ταράτσα Αγίας Παρασκευής». *ΑΔ* 49 (1994) Χρ. Β'1, 301-305.
- Σταμούδη, Αικ. 2000. «Ταράτσα - Αγ. Παρασκευή. Ένα Πρωτογεωμετρικό νεκροταφείο σε προάστιο της σύγχρονης Λαμίας.» Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 39-50.
- Treuil, R. et al. 1996. *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου. Κατά τη Νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού*. Μτφ: Πολυχρονοπούλου Ό., Φίλιππα-Touchais Ά. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Τσαφάλιας, Αθ. 1988. «Ανασκαφικές εργασίες. Λάρισα. Συμβολή οδών Γαριβάλδη και Δήμητρας (οικόπεδο Γ. Φαντάνα)». *ΑΔ* 35 (1980) Χρ. Β'1, 287-288.
- Τσαφάλιας, Αθ. 2000. «Το έργο της ΙΕ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 85-96.
- Τσουκνίδας, Αθ. Ι. 1994. «Προϊστορικές θέσεις περί την Προέρνα». Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990. Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ 109-124.
- Vermeule, E. 1983. *Ελλάς Εποχή του Χαλκού*. Μτφ: Ξένος Θ. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Voutsaki, S. 1995. "Social and political processes in the Mycenaean Argolid: the evidence from the mortuary practices". In *Politeia. Society and state in the*

- Bronze Age. Proceedings of the 5th International Aegean Conference 10-13 April 1994*. I. 55-63.
- Wace, A.J.B. and Thompson, M.S. 1912. *Prehistoric Thessaly*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feuer, Br. 1983. *The northern Mycenaean Border in Thessaly*. BAR International Series 176. Oxford.
- Feuer, Br. 1994. "Mycenaean Thessaly". Στο *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990. (Διεθνές Συνέδριο Λυών Απρίλιος 1990)*. Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. 211-4.
- Feuer, Br. 1999. "The Mycenaean Periphery: Some theoretical and methodological considerations". Στο *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου*. Λαμία: ΥΠ.ΠΟ. 7-14.
- Χατζηαγγελάκης, Λ. 1989. «Ανασκαφικές εργασίες. Μείζων περιοχή Βόλου». *ΑΔ* 37 (1982) Χρ. Β'2, 225-226.
- Χατζηαγγελάκης, Λ. 1993. «Παραδόσεις Αρχαίων. Ματαράγκα». *ΑΔ* 43 (1988) Χρ. Β'1, 258.
- Χατζηαγγελάκης, Λ. 2000. «Δραστηριότητες στο βορειοδυτικό τμήμα του νομού Καρδίτσας». Στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της. 1^η Επιστημονική Συνάντηση*. Βόλος: ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. 381-394.
- Χουρμουζιάδης, Γ. 1969. «Ανασκαφαί και έρευναί». *ΑΔ* 23 (1968) Χρ. Β'2, 263-265.
- Χουρμουζιάδης, Γ. 1979α. «Ανασκαφικές εργασίες. Λαμία». *ΑΔ* 29 (1973-1974) Χρ. Β'2, 514-519.
- Χουρμουζιάδης, Γ. 1979β. «Ανασκαφικές εργασίες. Κάστρο Λαμίας». *ΑΔ* 29 (1973-1974) Χρ. Β'2, 519-520.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

www.archaeometry.gr/publication/arch-tileoskopikanea

www.culture.gr/2/21/211/21113a/g211ma03.html

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000072373

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ

ΛΗΞΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΑΝΕΙΖΟΜΕΝΟΥ

4-2-14

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ.: 24210 06300-1.

